

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- GARACZI LÁSZLÓ: Körbezuhanás (*novella*) 313
TÉREY JÁNOS verse 326
KOVÁCS ANDRÁS FERENC verse 328
HALÁSZ MARGIT: Nagy kalandom északon (*finn útirajzok*) 330
MÉHES KÁROLY: Geláz atya (*elbeszélés*) 337
BORBÉLY SZILÁRD verse 355
MAKAY IDA versei 357
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Búcsúregény (*részlet*) 359
JÁSZBERÉNYI SÁNDOR versei 367
FILIP TAMÁS verse 369
SOPOTNIK ZOLTÁN verse 370
HALMAI TAMÁS: Török barokk (*Franz Kafka utolsó, megíratlan levele Milena Jesenskához*) 372
FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ: „Jól hajóztam, mégis zátonyra futottam” – a fordítás csapdái (*Keats, Shelley, Blake és Kleist magyar fordításainak mintavételei alapján*) 374

*

- MÁRTON LÁSZLÓ: Visszájára fordítani (*Borbély Szilárd: Halotti Pompa*) 390
MÁTHÉ ANDREA: ...amint olvastatja önmagát... (*Méhes Károly: Lassan minden titok; Weingruber vendége; A kis halottlátó*) 398
UTASI CSILLA: A kritikus megszólítása (*Dérczy Péter: Vonzás és választás*) 402
KALAVSZKY ZSÓFIA: „Regényes leselkedő, lojális gúnyolódó” (*Marquis de Custine: Oroszországi levelek. Oroszország 1839-ben*) 407

*

- STIRLING JÁNOS: Kertek pedig mindenütt vannak (*Sz. Koncz István beszélgetése*) 410

2005

APRILIS

Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat,
a PVV Rt. és a József Attila Alapítvány támogatásával jelenik meg.

PÉCSE: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTÉ Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Betűdsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencsek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1. – az Alexandra Kiadó könyvesboltjaiban.

VIDÉKEN: **Baján**: Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden**: Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén**: Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléd**: Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben**: SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre** Könyvesbolt, Piac u. 26. – **Fókusz** Könyvesbolt, Hunyadi u. 8-10. **Egerben**: Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn**: Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Győrben**: Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen**: Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kecskeméten**: Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc** Könyvesbolt, Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen**: Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban**: Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen**: Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden**: Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon**: Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33. – **Széchenyi** Könyvesbolt, Széchenyi u.

54. – **Mosonmagyaróvárott**: Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán**: Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán**: Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápan**: Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon**: Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron**: Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon**: Kóma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban**: Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden**: Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE** bölcsészkar könyvtár – Buch Könyvesbolt, Dugonics tér 12. – **Grand Café Mozi és Kávézó**, Bibic u. 2. – **Móra Ferenc** Könyvesbolt, Kárász u. 5. – **Székesfehérvárott**: Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon**: Babits Mihály Könyvesbolt, Kőlcsey ltp. 2. – **Szombathelyen**: Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z.** Könyvesbolt, Király u. 1. – **Tatabányán**: Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben**: Kőlcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszegen**: Simon István Könyvesház, Tüttösy u. 7.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Száadvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21-23. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky

www.jelenkor.net

500,— Ft

JELENKOR

JELENKOR

XLVIII. ÉVFOLYAM

4. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Korrektor
KÖVI ANITA

Szerkesztőségi titkár
BEFTÁN KATALIN

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Király utca 21. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@axelero.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nem kért kéziratokat elektronikus
formában (e-mail) nem áll módunkban fogadni. Minden felbélyegzett válaszborítékkal
ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Király utca 21. Telefon: 72/310-673),

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és
a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp., VIII. Ker. Orczy tér 1., Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900.).

További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu

Valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 3000,- Ft, a II. félévre 2500,- Ft,

egy évre belföldre: 5500,- Ft; a Magyar Posta Rt.-nél külföldre: 12100,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A VIGILIA HETVENÉVES – az esemény tiszteletére február 10-én ünnepi estre került sor a budapesti Sapientia Főiskola aulájában. A műsor első részében felolvasott többek között Balla Zsófia, Báthori Csaba, Beney Zsuzsa, Jász Attila, Kalász Márton, Nagy Gáspár, Takács Zsuzsa és Vörös István, majd ezt követően a Purcell Kórus és az Orfeo Zenekar Vashegyi György vezényletével előadta Mozart *Vespera solennes de Confessore* című művét.

*

PALLÁDIUM-DÍJBAN részesült Závada Pál, Borbély Szilárd, É. Kiss Katalin, Megyik János és Gerold László. A Palládium Alapítvány elismerését 2005. február 25-én adták át Budapesten, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Dísztermében. Gratulálunk munkatársainknak!

*

VÁRKONYI NÁNDOR halálának 30. évfordulója alkalmából március 7-én megemlékezést rendezett a Pécsi Városi Könyvtár és a Pécsi Olvasók Egyesülete. Délelőtt Várkonyi Nándor sírjának megkoszorúzására került sor, a *Jelenkor* szerkesztőségét

Bertók László és Ágoston Zoltán képviselte. Délután a *Sorsunk* egykori főszerkesztője Pergő Évek című önéletrajza új kiadásának bemutatójára került sor a Várkonyi Nándor Könyvtárban. A rendezvényen közreműködött Mezey Katalin költő, a Széphalom Könyvműhely igazgatója, Szepesi Attila költő, Németh János, a Pécsi Nemzeti Színház művésze, illetve Czefpf József, a Pécsi Művészeti Szakiskola Zeneművészeti tagozatának növendéke.

*

TVERDOTA GYÖRGY irodalomtörténész tartott előadást József Attiláról a Művészetek Házában március 10-én.

*

SZÍNHÁZI BEMUTATÓK. Szép Ernő *Patika* című művét állította színre Béres Attila a Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínházában február 5-én. – Mozart *Varázsfuvolájának* a premierjére került sor Keszég László rendezésében a Pécsi Nemzeti Színházban február 11-én.

*

JIRI MENZEL, a világhírű cseh filmrendező volt a Művészetek Háza vendége február 16-án.

Szerzőink

Garaczi László (1956) – író, Budapesten él.

Térey János (1970) – költő, író, Budapesten él.

Kovács András Ferenc (1959) – költő, Marosvásárhelyen él.

Halász Margit (1964) – író, Budapesten él.

Méhes Károly (1965) – író, költő, Pécsen él.

Borbély Szilárd (1964) – költő, író, irodalomtörténész, Debrecenben él.

Makay Ida (1933) – költő, Véménden él.

Marafkó László (1944) – író, újságíró, Budapesten él.

Jászberényi Sándor (1980) – költő, Budapesten él.

Filip Tamás (1960) – költő, Budapesten él.

Sopotnik Zoltán (1974) – költő, Tatabányán él.

Halmi Tamás (1975) – költő, kritikus, Pécs-Somogyon él.

Földényi F. László (1952) – esztéta, Budapesten él.

Márton László (1959) – író, műfordító, Budapesten él.

Máthé Andrea (1959) – esztéta, Pécsen és Budapesten él.

Utasi Csilla (1966) – kritikus, Újvidéken él.

Kalavszky Zsófia (1977) – irodalomtörténész, Budapesten él.

Stirling János (1951) – művelődéstörténész, botanikus, muzeológus, Budapesten él.

Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Görcsönyben él.

GARACZI LÁSZLÓ

Körbezuhanás

K. S. emlékére

Hálát adtam az égnek, mert azt álmodtam, hogy szolga vagyok, és a birodalom, ahol élek, a szolgák birodalma. Hálát adtam az égnek, hogy fölébredhetek. Mint-ha körös-körül elmezszenék a hevedereket, felnyögnek a rugók. Benyúlok a rádió állkapcsába, beroppantom az egyik sárga őrlőfogat. Modorosan deklamáló férfihang, gyors, fenyegető, mesterkélt dialógus. *Bőrkesztyű és memoár*: „Nekem jutott az a kétes dicsőség, hogy a legtöbbet, összesen száz órát töltöttem gúzsba kötve, volt úgy is, hogy napi hét órát egyszeri szünettel.” Rágyújtok, tompán sugárzó füstgerendák fekszenek egymásra. Harangoznak a Bazilikában, a kondulások nem egymás után jönnek, hanem egymás mellett állnak, mint sivatagi facölöpök.

Fölkelek, széthúszom a függönyt. Elhagyott játszótéremlék, csupasz mérleghintabakok, ismeretlen célú, korrodált vascölöp. Szemben a téglafalról lepedőnyi darabokban omlik a vakolat. A közért előtt kék ládák. Jó reggelt, Budapest. Kiveszek a hűtőből egy sört, hagyom, hogy kiszopja belőlem a reggeli szomjúságot. Enikő kikászálódik az ágyból, fürdővizet ereszt.

Balla úr motoszkál a szomszédban, nyugdíjaztatása óta Napóleon halálának körülményeit kutatja a föllelhető forrásanyagok tükrében, és immár meg van róla győződve, hogy a terézvárosi önkormányzat ügynökei arzéntrioxiddal preparálták a tapétáját. Önsajnálat és tehetetlen bosszúvágy érzései között vergődve várja a szimptómák megjelenését: a fekete arzénszegélyt a metszőfogán és a hátborzongató Mees-féle jelet – szürke csík a nagylábujj körmén. Csak abban bízhat, hogy megszokja a mérget, mint a tiroli arzénevők, akik Dél-Tirol arzéntartalmú hegyei közt egy elefánt halálos adagját képesek bekebelezni.

Rákenem a mákzsírt a kanálra, kiégetem, finom porrá töröm, forró vizet engedek rá, felszívom filteren, kispriccelek; jó reggelt, Budapest.

Enikő az ajtóban áll, keze smirglivel borított evező. Flash közben paráztat. Mielőtt elmegy, letépi a fürdőszobában a piperepolcot.

Később a kádban ülök, a vízben, amit ő eresztett magának. A kád szélén a hajszárító belóg a víz fölé. Buborék száll a számról, mozgásba hozza a szikrázó habszigeteket. Felzúg a szomszédban az *Elektromos temetés*, ez Ród, a másik szomszédom.

Hallom, hogy valaki bejön a lakásba. Megvagy, gazember, mondja Molier, megvagy, híres nemzetközi szorongó. Megpaskolja a vizet. Nincs kedvem beszélgetni, rojt szeretnék lenni vagy szüette deszka.

A bonsait a piperepolc romjaira teszi, megint a vízbe nyúl. Nagyon sportos, hideg vízben üldögélsz?

A tükör elfogja tekintetét, illegeti magát, grimaszol. Szpídes bálgúnár. Nem félsz, hogy lefagy az a népnemzeti gerinc?

Jönne a *Paranoid*, de Ród nem szereti a *Paranoid*ot, átugorja vagy visszavált. Nem tudok Moliernak mit mondani, látom, hogy ideges. Behoz a konyhából egy tubus krémsajtot, eszi kenyér nélkül. Úgy csinál, mintha a fülembe akarná nyomni. Álljál már le!

Minek jöttél haza, hogy a kádban üldögélj?

Keze megdermed a levegőben, mikor újra feldübörög az *Elektromos temetés*. Micsoda zene – arca az undor és megvetés ráncaiba gyűrődik. Sajtpöttyöket nyom a bonsaira; okádék. Felfigyel Kristin fényképére a mosdókagylón. Ez a bula?, kérdi felvillanyozódva. Mint egy albán kémnő. Ma péntek van? Akkor ezek a kecsua indiánok tankolnak az Alibiben, vigyük oda?

Nem válaszolok, a hajszárítóval megcélzok egy habszigetet. Itt akarol megrohadni?, kérdi. A maradék sajtot a fogkefémre nyomja, szó nélkül távozik. Megszólal a szomszédban a telefon; és jön a *Paranoid*.

Csöpg a csap. Kéményseprő áll a szemközti tetőn, vasgolyót ereszt a mélybe, vészjósló robaj kíséretében eltűnik. Fázom. Keserű a nyálam. Meg fogok halni.

Átvágok a ligeten, gőzölgő pázsittáblák. Cipőmre sötét agyag tapad, állag és eredet szempontjából műhumusz és kutyaürülék sunyi elegye. Mozdulatlan óvodások, napszitta nyugdíjasok hevernek szanaszét, álmosan figyelik a zöld színjátékát a gyepen és a fákon. Leülök egy padra; kövér békegyerek táskás szemekkel, becserkészi a vadjuhart, gonoszul letapossa az árnyékát. Észreveszi, hogy figyelem. Kezi csokoládé, rohadt karalábé, mondja, és elrohan.

Évek óta nem jártam itthon, elképzelem a Koronaherceg tér forró katlanát ötszázezer órával ezelőtt: „Bódépest”, elkínzott tömeg a zöld és kék pöszörlegyek felhője alatt. Ötmillió órája sűrű csönd, haláp és vizenyő. Csak néha egy-egy buggyanás. Sétálok céltalanul, a két legmagasabb pont a Parlament és a Szabadság-szobor. Annál nagyobbak, minél messzebből látszanak kicsinek. A Dunában sirályok üzekednek a szennyes nyílás fölött. Egy srác flaszterral dobálja őket. Szikrázik az ég, a Vöcsök békésen ring a habokon. Kávéillat és fájdalmas agrárbút hangjai úsznak a levegőben. Valahol dübörögve bontják az aszfaltot. A Kereskedelmi Kamara múmárvány burkolatán rejtélyes felirat: „Élő buci te vagy – jó”.

Durrogva ég egy postaláda.

Össznémet virágfiú Bogumil-teát szürcsöl József Attila bronz lábánál; a kormányőrök összedugják fejüket. (Külön intézményt hoztak létre mogorva halandók számára, kiknek agyára szállt a fehér epe gőze, és ahelyett, hogy a lélek dolgaiban tevőlegesen részt vennének, tárcaegyeztetés ürügyén iratok fölé görnyednek örjöngve.) A Borsodi söröző teraszán vedel a főkertész: egyetlen rozoga spricnival a világ ellen?, ott egye meg a fene a honatyák díszpázsitját.

Az egyetlen rozoga spricni láthatatlan latyakot képez a fűben; kalimpál karjával a kormányőr, teljes mellszélességgel belecsattan a sárba. Kamera után kortor zsákban a német. Odacuppog a másik őr, mégis mi az ábra, kolléga dagonyázik pocsettában, és fotózzák.

A beérkező villamos vezetője a távolabbra helyezett, ideiglenes megálló irányába mutat tábornoki mozdulattal. A mamlaszok és tutyimutyik is észbe kapnak, leghátul loholnak a cekkeres mámik. Az első emeletről videózzák őket, az összes futamot, a mozgássérülteket és a kismamákat, mindenkit. Biccent a leendő zsűritag; közben a marokkói kéknyelűt tesztelik. Kanbuli, a csajok otthon picognak, várják a megváltó telefont. Ígéretes anyag. Leleményes videós. Bocsánatos bűn. A filmet majd megvágják, megpályáztatják, a különdíjból a rendező leutazik Dubrovnikba, kihajózik Lokrum szigetére, nézi a mólóról a tengeri sünnöket a tenger fenekén. Beleszeret egy szeplős norvég gimnazistalányba, aki csak walkmanezik egész nap a strandon, mert a helyi halászok cápát láttak a közelben. A cápa a horzsolást megérzi mérföldekről. Nehogy már! Magyar virtus, adj neki. Úszik, közben szomjas, egy ekkora vízben. Hogy iszik a hal? Belefutad a levegőbe. Mi ez a folt? Jön utánam. Követ a kő. Produkálom itt magam! Ingeborg, ezért iszonyatosan meg foglak sípjel, hogy kettéáll a füled. Még hogy...!

És hamm és reccs, és elsimul a széles víztükör.

Felszállok a villamosra, a bőrzülés kemény, sóváran csücsörít a jegykezelő automata, annyira lecsippentené valakinek a kisujját. Átadom a helyem egy öregarcú kisfiúnak. Az apja mellette áll, a karate az, magyarázza, hogy egyszer ráütsz a téglára, és eltörik örökre.

Kint a felbontott járda turzásai mellett narancssárga gép pemzlikkel kavarja a port, neki egy néninek. Fartat a néni vissza a járdára, végigméri szégyene szemérmetlenül vihógó tanút, a bőgatyas fiatalokat, foga közt szűri a szót, rák egye ki a szíveteket.

Évek óta nem jártam Budapesten, idegen vagyok. Leszállok a Duna-parton, cudar szelek futtatnak libabőrt a karomra. A kozmikus Kneipp-kúra elől egy köztérbe menekülök, a pénztárosnő egy férfival beszélget, aki gyufásdobozt egyensúlyoz kifeszített tenyerén. A címkén az áll: „Didiseven – mindent mos”. A férfi rám sandít, szájszögletében fintor, cinkosság, megvetés. Három minicsokit kérek: Toblerone, Finessa, Suchard.

Lángol a Rákóczi út, roppant, fekete kamion fúrja magát az ömlő aranyba. James Watt szobra alatt alkalmi dzsembori, reklámszatyrot terítenek fenekük alá a homleszek. Bemegyek a pályaudvarra, az eklektikus épületkeretbe foglalt üvegcsarnokot Rochlitz Gyula MÁV-főtisztviselő tervezte. Mint egy templom. De hová tűntek a levéldíszes oszlopfők, a halhólyagos ablak, a díszes szentelt-

víztartó, hová tűnt a hatalmas népoltár, a hímzett terítő, a kéz alakú ereklyetartók, füstölők, aranyozott kelyhek, hová az oldaltemplomból a barokk falikép, mely a baltás kentaur alakjában támadó gonoszt ábrázolja?

Madárcsontú nő és egy bánatban meghízott férfi áll a peronon. A nő karján pöttöm retikül, fojtott hangon szokat intéz a férfinak, emlékezteti aktuális vétségeire, hosszú lajstromát adja az alantas gyarlóságoknak, figyelmezteti, hogy a jelenlegi mosolyszünetet a legkisebb kihágás nyomán szükségállapot azonnali bevezetése követi, és a nehéz próbatételek árán kicsikarható bűnbocsánat távoli jövőbe való elhalasztását helyezi kilátásba. A kövér egy árvaszéki ülnök önmargangoló méltóságával fogadja a vádbeszédet, rövid és örömtelen meghunyászkodást követően szervilis mosollyal közelebb vonszolja a poggyászkulit. A valami ismeretlenre való várakozás élőképe következik. Némán fürkésznek a taxidrosztok felé, mintha a fuvarozók erkölcsi hitelével kapcsolatos közös kételeyek kifejező illusztrációját látnák megelevenedni. Átvészelnék újabb három percet, ekkor a kövér békítőleg a verébfejű nő hóna alá préseli mancsát, a nő megugrik, szeme szikrákat hány, dühösen görgetni kezdi a kulit.

Az ember, aki Scholl-papucsban jár, és isteneket gyilkol.

Az ötvenes években egyszer ugyanitt járt az apám, születésnapja volt, zsebében felköszöntő levél: „az alapszervezet nevében isten éltesen sokáig”. Pirospozsgás, filckalapos turista lépett hozzá. Váki utkán hol fán? Elmagyarázta neki. Azt is tudni akarta, hogy ez itt a Keleti pályaudvar-e. Apám bólintott, majd hamarosan azt vette észre, hogy két baltaarcú öltönyös egy kapualjba lökdösi, ahol további három baltaarcú öltönyös vár rá. Az öt baltaarcú öltönyös közül az egyikhez hozzábilincseltek, a másik elment telefonálni, a harmadik rekedt hangon szitkozódott, a negyedik a falat nézte meredten, az ötödik, ez a kicsike ember, a zsebéből füstölt kolbászt evett.

Néhány hetet a *csurmában* töltött, majd azzal a feladattal bízták meg, hogy kalapáccsal törjön apróra egy Gellért-hegy méretű sziklatömböt. Rögtön első nap szilánk pattant a kezébe.

Apám külügyminisztériumi távirász volt, a filckalapos CIA-ügynök, a Keleti pályaudvar katonai objektum. E három tényező szerencsétlen egybeesése folytán apám már csak *volt* külügyminisztériumi távirász, külügyminisztériumi távirászsága múlt időbe tevődött át, helyét elfoglalta az amerikai kémség, apám attól fogva amerikai kém volt, aminek következtében viszont köttörő munkás (is) lett egy vidéki fejtésen. A csoportvezető megengedte, hogy kesztyűben törje a követ. Munka után is hordta, sőt álmában is. Ahogy nőtt a körme, véres árok húzódott előre, azzal mérte az időt. Eltelt egy év, aztán még egy, november hetedikén este az őrtorony felett szikrázott az Orion. Az utolsó hetekben már újsághoz is jutottak. Feleségét nem értesítették, hogy kiengedik, a konyhában ült, kezében merőkanál, a merőkanálon rózsaszín zsírkarima, a falba vert szögön fokhagymakoszorú. A találkozás jó alkalmat jelentett a fiatal házaspár számára, hogy a hosszú távollét után pazarló bőséggel áldozzon a szerelem oltárán. Másnap munkaszüneti nap volt, akkor, azon a november hetedikén fogantam. Látom, ahogy az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt Központi Bizottságának tagjai utolsó pillanatban átütemezik fogantatásom időpontját. Kilenc hónappal és kilenc nappal később fejemnél fogva kezdtek rángatni, mintha ott se lennék.

Zománclavórból fröcskölik anyám arcát. Mérlegen heverek, három kiló cékla. Előző éjjel vihar tört ki, elpattant egy üveg az asztalon. Az asszony a sarokban azt mondta, holnap sikerülni fog. Anyám elaludt, álmában egy heggyen állt, hangot hallott feje fölül: Vedd le a karkötőd – ha látszik a nyoma, embert, ha nem, drómót szülsz.

Molier szószólónkká nyilvánítja magát, elmagyarázza Kristinnek, aki ma érkezett Berlinből, hogy kísérletet folytatunk, melynek célja, hogy megtudjuk, meddig lehet evés és alvás nélkül kibírni. Hogy miért? Kifürkésszük az emberi teljesítőképesség határait. Kristin egy fotelban ül a viharvert bonsai mellett, ami közben bekerült valahogy a szobába. Nem eszünk, oké, nem alszunk, oké, viszont inni, azt kell. Kinél van zseton? Halálos csend. Molier indítványozza, adjuk el Henrik óráját.

Emlék, mondja Henrik, nem adom el.

A Mátyás téren eladtuk Henrik óráját egy másfél méteres izomzombinak, aki foltokban kopaszodott. Hirtelen bőrdzsekis rendőrök sasszéztak befelé hármával, a csencselők sajátosan koreografált ellenmozgással reagáltak, sakkvásznat, totószelvényt rántottak elő zsebükből. Az egyik csákó barna pakkot szaszerol a padok mögött, felöklel egy nyomingert, télak a Teleki tér felé, fehér Golf üget a nyomában. Henrik egy légnyomásmérővel igazolja magát: meteorológus. A varga tarkóján feszül a bőr, végignézi Henriken, és eszébe jut Ricsli százasos leckéje: kishalakkal nem törődünk, kishalak arra jók, hogy megakadjanak a nagyhalak torkán.

A nagyhalak kopott sakkvászokra görnyednek, totószelvényeket tartanak a fény felé, hogy ellenőrizzék a halványkék vízjelet.

Postaláda lánghol a Tavaszmező utcában.

Borokat veszünk, kihévezünk a tavakhoz. Szutykos *Mai Napot* görget a szél. Kristin beúszik; mikor kijön a hínáros mellett, a parti árnyékban ragyaverte zsebszátár várja: láttál már ilyet?, mutatja meredő dákóját a kocsiajtó mögül.

Hibáztál, mondja Verő, és takarékos mozdulatokkal kiszúrja a kerekeket. A kocsis sziszegve alvázára ül. A faszi nem mozdul, csak néz, a sápadt kráterek alatt harmonikáznak az izmok. Bezárja az ajtókat, és lelép.

Két csaj nudizik a közelben, Molier kifejti, hogy a barna túl erős bokában, nem egy vízisellő, ahogy Henrik állítja, a másik viszont, az igen, az tényleg egy idegméreg. Kristin sértődötten forgatja a szemét. Dongó vágódik a vízre.

Szabad-e tejet inni, kérdi Molier, a tej félig-meddig étel. A tejben koleszterin van, mondja Henrik, lerakódik az érfalakra, a tej lassan ölő mérge, ez itt nem mérgezési verseny. Kiürül a második borosüveg. Ünnepeyes fogadalmat tesszünk, hogy az evés és alvás érzéki örömről meghatározatlan időre lemondunk. Első halálíg. Aki eszik, alszik vagy tejet iszik, súlyosan meglakol, megbánja, hogy megszületett.

Verő és Henrik kicsavarja Molier karját, hangosan elisméltetik vele az esküit, mert első alkalommal elharapta a nevét. Kiváló alkalom, hogy levezekeld bűneid, mondja Verő. Egy kis önsanyargatás.

Munkagép dohog a rézsűn, termeli a kavicsot, a sellők víz alá buknak, összefonódnak a tó fenekén. Elindulunk vissza a hévhez, a Szentendrei úton

zsernyákok állnak föltámasztott Yamahákkal, a kocsikat fürkészik terpeszben állva. Kishentes Skodájára vadásznak; reggel egy szökött katona maradványaira bukkantak a Kaiser's szemeteskonténerében. A kukáslegény padlót fogott, mikor a plasztikzsák – huss! – kipukkadt, de az igazságügyi orvosszakértőnek is meggyűlt a baja a lelettel. A szabályszerűen feltrancsírozott szakaszvezető maradványai közül előkerült a Bajonett Bisztró szalvétája, ahol Kishentes dolgozott. Néhány hónapja szabadult Szegedről, ahová azért került, mert sötét, külvárosi sikátorokban magányos férfiakat erőszakolt meg. Jelenleg egy nyolcadik kerületi pincerekeszben kuksol, és egy szebb jövőről álmodik. Budapest kivezető útjain terpeszben álló rendőrök várnak rá a reflektorok fényében. A szebb jövőt úgy képzei el, hogy most az egyszer, de tényleg utoljára futni hagyják, és valóra váltja szerény álmát, kis zöldségesstandot nyit a Klauzál téren.

Este buli a hétkerben, bedobok egy bogyót. Új arcok, sok kis neofita droghuszar; Dixi eltűnt, Géza meghalt, Példány politikus, Strasszmann diliházban, Editke férjhez ment. Térszerkezet-analízis: a zárt ajtók mögött a szülők rezidenciája. Falon bahama bézs kerámia: *Lélegző bőrdinnyék*, a vécében az ülőkén bundacsík. Egy idegesen cigiző vörösre startolok, rézcstillár, én meg a flakon szidol. Hamar mindent megbánok, a stílusból azonosítom, intézetis. Romlottság, a lélek hajlékonysága; mégse, mégis, aztán mégse, aztán mégis.

Mindent látok, és mindent megengedek.

Mindent megengedek, és látom, hogy a bezárt ajtó mögött, a szülők rezidenciájában Molier azon mesterkedik, hogy lépre csalja a valahol messze (jogosan) aggódó szülők zsenge korú kislányát. Szól a tévé, a lány trikójára azt írták, „do you think I'm sexy?“, Molier javasolja, cseréljenek trikót. A lány a szoba távoli sarkába menekül. Molier figyelme a süteményekre terelődik, sunyin az ajtó felé les, szájába töm három linzert. Gyere csak ide, mondja a lánynak. Minek? Gyere csak, gyere. Nem megyek. Ne csináld ezt, nem látod, hogy megőrülök. Te így szoktál megőrülni, érdekes. Megőrülök, csak nem mutatom.

A bemondónőnek megremeg a hangja, mintha kómába készülné esni. Molier gátlástalanul magához ragadja a süteményestálat. Feltrancsíroztak egy szakaszvezetőt, közli a lány a sarokból, miközben Molier tömi magát. Akkor most oda-megyek, dönt Molier, és nekifutásból ráveti magát a lánynak. Of course I do, morogja, és lehúzza róla a trikót. Ne, ez csikál, vihog a lány, különben is, nem mutiba készült. Ha csikál, pont jó. Már akinek.

Katonai dzsippel megyünk a koncertre, bevág az ólomszagú szél. Vadul kalimpál a sarkon egy zsaru, nincsenek papírok, le akarja szereltetni a rendszám-táblát. Egyik betépett útítársról kiderül, hogy honatya: kicsikar egy ideiglenes útvonalengedélyt. Gyúrunk egy dzsót, szeplős gyerekkéz nyúl érte, a kéz folytatása egy túlcizellált Woody Allen-replikátum. Fékezünk, kiszakad az ajtó, az aszfaltra gurulunk. Golgota tér; jó estét, Budapest.

Palasík és lengő lámpasor.

Ahol legsűrűbb a tömeg, haldokló zombi sodródik a fejek fölött. Álarcos zuhan rám, feldübörögnek a testvéri tankok, kukafedőre csapnak kalapáccsal, korbáccsal ütik a zsákba varrt istent. Woody Allent, amint az várható, legázolják, eltűnik a szemem elől. Füst, vér, bakszag, felrobban az agyam. Pusztá kézzel tépik szét a zsákot, előugrik a túlvilág szőrös követe, agyarát csattogtatva; ez a létezés

orgiasztikus origója, sátántangó, fejemre bélből fonjatok koszorút! Felzúg és sokáig a falak közt zihál egy hatalmas, mindent maga alá gyűrő gitárakkord.

A keverőpult alatt heverek, és látom, és megengedem, hogy miközben a keverőpult alatt heverek, Molier szent fogadalmunk ellenére zabál, Verő viszont, a másik eskütárs a csikóváraljai turistaház parkolójában csókolózik Kristinnel, akit valahol a nudizás után vesztettem szem elől, és aki eredetileg hozzám jött Berlinből, hogy tisztázzuk a helyzetet. Csókolózik Verővel; a karámban egy Teddy nevű számár és egy szirti kecske. A szirti kecske veleszületett melankóliája okán nem szereti, mikor a természetjárók ceruzaelemmel, fenyőtobozzal, cserkészjelvénnnyel megcélazzák szarva közt a tőgyét, ezért ideje nagy részét egy használaton kívül helyezett trafószekrényben tölti. Mek, mondja most, ami annyit tesz, mekint holnap mi lesz a zaba?, mire Teddy így válaszol: iá, azaz imádom, a kerítésen kihányom. Gondozójukat, egy vácrátóti imbecilt roppant lovaglózimokkal áldotta meg a Teremtő, a táj pompás, a Pomázi Nőegylet híres kirándulásokat szervez a környék természeti tüneményeinek tanulmányozása céljából.

Súlyosan beesteledik, felleg mögé bújt az éjféle hold. A söntésben bomlott kontyú nő mosogat; válla rázkódik, új erővel törnek fel könnyei. Verőék fölmennek a szobájukba, ahol hidegebb van, mint kint az erdőben. Isznak, szeretkeznek, Kristin elalszik, Verő virraszt. Ne aludj, ha elalszol, meghalsz.

A bomlott kontyú nő a söntésből lekési a mentesítő járatot, tüske megtépi, ág megszaggatja, ahogy visszafelé botorkál a villámfényes ösvényen. Teddy biztatón néz rá harmatgyöngyös szempillái alól. Ágak között ködpamacsok úsznak. Bemegy a házba, ül a mosogató előtt a gyér fényben, elővesz egy spulni cérnát. Bágyadt eső hull a fákra, elnehezülnek, de fénylenek a bokrok. Néhány méterrel fölötte, a manzárdban Verő lesikált arccal bámulja a plafont. A nő megnyalja a cérna hegyét, visszavarrja lifegő kabátgombját.

A kocsi oldalán horpadás éktelenkedett, de Verő kipattintotta a zárat egy kiskanál nyelével, fölarsant mögöttünk egy reszelős falzett, tolvajok! Mit tehettem, megfordultam, nem pöröltem, tőkön rúgtam. Tolvajok, mondta a pasas még egyszer, és összerogyott. Röpült velünk a kénsárga Lada. Egy plakáton a Magyar Szociálszodomita Rémpárt üdvözölte a hamarosan beköszöntő össznemzeti vértivornyát.

A délelőttöt egy szükségpecóban vészeltük át a Szigony utcában. Az önkormányzat szabadcsapata megrohamozta a házat, azóta olyan, mint egy bevakolt erdő. Az előszobában sparhelt, plexifalú zuhanyfülke, a rozsdás mosogató mellett résen csusszanunk be a szobába. Bordázott műanyag lámpabúra, rózsaszín rácsoságy. Mick Jaggerről beszélgetünk, közben Henrik magzatát, Ferit nézzük, aki a farácsba veri fejét. A tévében tüntetést közvetítenek a tévé antiliberális műsorpolitikája ellen. Mick Jagger egyszer kijelentette, hogy depresszió ellen leg hatásosabb a zuhanyozás. Nálad bevált?, kérdezte a riporter. Persze, van úgy, hogy naponta tízszer is zuhanyozom.

Molier gondterhelten nézte Ferikét. Beveri fejét falba, nem gáz? Semmi baja, tők jól van, mondta Henrik, és a híg lébe dőfte kanalát. Szemétség, hogy eszel, sottogta Molier álnokul. Csak tesztelem a gyerekeknek. A mogyorópudingot csiri-

zesnek találta; azon vitatkoztak Verával, hogy pudingfőzés előtt föl kell-e forralni a tejet. Ferike kihasználta a kínáló alkalmat, lelocsolta a tévét levessel, a fülébe legót nyomott, és bevizelt. Vera behajította a rácsos ágyba, és két tenyerét arcához szorítva hangtalanul zokogott. Vera valamikor prima áru hírében állt, mára nimbusza megkopott, az áhítattal kiejtett szavak – micsoda karaj, leszakad az agyam – közönséges színezetet kaptak.

Henrik a tévére bámult. Ne induljunk?, kérdeztem. Gombakrém csöpögött a bemondónő hajáról. Menjél már, mondta Vera Henriknek, menjél, minek vagy itt?!

Lelépek, egyedül, azzal, hogy valami dolgom van. Gomolyfelhők vonulnak kelet felé, alatta párácskák süvítenek az ellenkező irányba, idelent szélcsend, amit úgy is fel lehet fogni, hogy a szél elfújja magát. Masszázsszalón, „habdauer és csigakrémpakolás”. Miért érzem, hogy Budapest Berlin kistestvére? Az égi rendetlenség földi visszfényeként az emberek meg se kísérlik, hogy egyszerre lépjenek, az utcakép megbocsáthatatlan összevisszaság képét mutatja, melyből csak a napbarnított hot-dog-árus emelkedik ki, mint sziklaszirt a tajtékos habból. Kevélyen néz végig a fényes kiflicölöpök sorozatvetőin. Nemcsak hot-dogot kínál, hanem például törökmézet: a kőkeményre szikkadt, piszkossárga spongyát úgy kell kirágni a zörgő celofánból. Réges-régen az Állatkertben ettem ilyet utoljára: próbáltam undoromat legyűrve alkalmazkodni az édességet majszoló kislurkó kedves sztereotípiájához, a szörnyű masszát végül egy néni szatyrába ejtettem. A farkas ketrecénél álltunk. Egy nagyfiú kukoricacsővel fejbe vágta a farkast, de a farkas csak engem fixíroz, mintha tudna a törökmézzről. A nagyfiún csillogó csatos kisdobos öv kék zászlócskával. Látszik, hogy rosszcsont, inge kilóg, nyakába nő a haja. Újból nekiveselkedik, a farkas felmordul, lila ínye kivillan, odakap. Talpamtól fejem búbjáig elzsibbadok. Mintha most döntenének soromról egy titkos tárgyaláson. Nagyfiú hétrét görnyed, csöpög a vér a sóderra. Még a kijáratnál is halljuk az ordítást.

Kékruhás lány a Leértékelt Áruk Boltja (LÁB) előtt, tömött válltáska, arra gondol, olyan kell, hogy a bugyi csipkéje, mint a Bertának, bevágjon egy kicsit. Enikő. Ácslegény nézi az állványról, kifordul kezéből a szerszám. A válltáska fülére piramist és szfinxet égetett a bőrdíszműves. Az ácskapocs csattanva landol egy szélvédőn. Megszólítom, ráér-e. Sétálunk. Ereszcsatornához lépek, elővarázsolom az egyik minicsokit. Finessa. Mire a borozóba értünk, mindhárom ingyencsés a hasába vándorol. A Suchard gyomra ezüst hártyáján csurran alá kéjesen, a Toblerone a vékonybélben raboskodik, a Finessa egy ismeretlen eredetű kókuszgolyó társaságában a vastagbél bolyhai közt lubickol. A szénhidrát-lábacskák a véráramba szűrődve sejtek mini-kohóit táplálják, Enikővé szublimálnak, megszólalnak a szájában, navigálják pazar testét az édes, alkonyi térben. A nap megáll egy percre a legyalult budai hegyek fölött, vérfagyasztó lassúsággal felszúrja magát a szabadság-hegyi adótorony áldozati lándzsájára.

Este nyolcig iszunk, könnyű, olasz vörösborok híján madácsi rozsolist. Csikkek, rúzsoltos pézsék a hamutálban. A pincér álnépi rigmusokkal ösztökéli gyorsabb fogyasztásra vendégeit. Venyigelé szívároga a koponyák elnyíló üregébe. Ötöle függ, kéri-e a állami gondozásba vett gyereke megszüntetését, hallom

a szomszéd asztaltól. Csökkent fogyatékoságú gyerek. Asztalunkhoz lép a pincér: kitört a záróra, halál az ávóra.

Veszünk még két üveg bort, és fölmegyünk hozzám. A kapuban három vészbanya, húsos karokról cekkerek lógnak. Átvágunk az időtlenség e hirtelen elnémuló panoptikumán, visszanezdek, látom, hogy vigyázatlanul és bosszúvágyón megelevenednek, egyikük, Hudingulf néni nyakát fájón eltekeri, mint halálos sebben égő amazon, és azt mondja: kicsoda is ez a kinek a izéja? Testközelben érzik a gonoszt, kotont találtak a liftben. Libidófixált ugi-bugi diszkólegény, kont rázik Günter mama. Kunigunda néni közel hajol: nem is tölt ez, csak tüzel.

Pók csücsül a hívógombon.

Enikő a képeket nézi a szobám falán, ez mi, passióvirág, válaszolom, Jézus zuhogó vére. És ezek? Bajor Gizi a nagymamával. Enikő éhes, bekapunk egy vitamint, hammm és reccs. Leveszem a polcra a pacalkonzervet. Autó fénycsíkot húz a plafonra. Fúj, mondja, finya, mondom; nyitót keresek. Bajor Gizi egyszer azon kapta magát, hogy haldokló anyja grimaszait utánozza színészi gyakorlatképpen.

Enikő így, háttal állva, szavak nélkül kényszerít, hogy bedobjam a felhajtós bráner trükköt, de ekkor táskája váratlanul leesik a földre – kurva anyád! –, és minden kiborul. Ha nem olyan finom lélek, mint amilyen, akkor nem elégszik meg azzal, hogy megnevezi a szitok virtuális megszólítottjának perdita felmenőjét, hanem a kifejezés bővebb alakját választva orális koituszra biztat. Az angol híres tömörségéről, de e velős tartalmat csak két fordulatban képes kifejezni: motherfucker, son of a bitch, két szintagma, és akkor még a felláció mozzanata bántón hiányzik. Érdeemes figyelmet szentelni az eltérő beszédhelyzetnek: az angol definiál, a magyar instruál, a dinamikai fokban kottázni lehet a különbséget. A magyar cselekvő, mohó, találékony, kreatív, tökéletességre törekvő.

Mintha földre omolt, kifordult beleket kellene összenyalábolni. A kíváncsiság tört vet a szemérmes iszonynak, és miközben a konzervnyitót keresem, szemem sarkából fölmeérem a katasztrófa következményeit. Körömlakklemosó, szaunabérlet, csokipapír, púderkompakt, szemspirál, fénykép, tűzzománc fülbevaló, ennyit fogok be egy pillantással.

Nekiesek a finn törrel a konzervnek, nyiszitolom körben. Enikő pakol, úgy tűnik, hiába, a kupac nem lesz kisebb a konyha közepén. A finn szarvasnyúzó tört apám egy ukrán harcokszítótól kapta Kecskeméten, a Szentháromság-szobor előtt. Először egy konzervet kapott, de nem tudta kinyitni, mire az ukrán tört is mellékelt hozzá, melynek vércsatornájára szépen rajzolt betűkkel vésték: Yokko Nikkinen, erdőkerülő.

Apám gyakran álldogált ott, Szent Sebestyén árnyékában, nézte a vonuló selegeket. Szent Sebestyén a testéből kiálló nyílvevesszőkre fittyet hányva rezignáltnan mosolygott maga elé, egyenes ellenpéldáját adva Mr. Knox fegyelmezetlenségének, aki *Az Ezüst-tó kincsében* oly rettenetes jajveszékélésbe fog a kízócsölöpök láttán, hogy a megalázott irokézek rosszkedvűen, ímmel-ámmal, tessék-lássék, alig odafigyelve kínozzák halálra.

A Molotov–Ribbentropp-paktum titkos záradékának egyenes következményeképp a finn erdész törét beledöftem a rozsdás konzerv fedelébe. Enikő csillogó fiolát tartott a kezében, valami úszkált benne, mint kiderült, főnöke vakbele, aki egy tükörrendszer segítségével önmagát operálta meg a kórházban, ahol Enikő

nővérként dolgozott. Vakbélműtétnél általában kéjgázzal altatnak, de Szelepi doktor kikísérletezett egy helyi érzéstelenítő Novocain-koktélt. Azelőtt étert fröcsköltek a beteg arcába, de belobbant az elektromos szikétől, ne tudd meg.

A fiolát jó érzékkel a gőzölgő pacal mellé tette. Retikülje úgy feszült, mintha fel akarna robbanni. Emlék, ábrándozott, nekem adta emlékebe.

Itt veszem el a fonalat. Valaki hörög a számban: a bőr alá, a bőr alá. Tobozmigrigyembe szippantom az agyában tárolt múltakat, lepörgetem egy századmásodperc alatt.

Tolmár Enikő. Szökőévben, február huszonkilencedikén születik, négyévente ünneplik születésnapját. Első emlék: kidurran a lufi. Hurok utcai óvoda, ujját bekenik ragasztóval, hogy ne tudja szopni. Réka néni az ölébe ülteti, belecsíp, és azt kell mondani, szeretlek, Réka néni. Bablevesbe tejbepapi, amit kihány, visszanyomják. Onnét tudja, hogy kicsi, hogy mindig sír. A sulis még rémesebb, szünetben odakiált Rebrus Peti: kicsi a Budapest, nagy a belátás. Ne szorcsizz, Kun Ági negróért megmutatja. Pofa be, gatyá le, nyolc órára bilire. Fingottam, szádban van? Írja a főcilenyőt, a szavak átégetik a füzetet, az asztalt, a padlót, belesnek a földbe. Másnap föláll, mondja, hogy az ő leckéje – Kujbisev, Karaganda, Krivoj Rog – beesett a földbe. Sírógörccsöt kap, átlagát lerontja, zárvatermőket összekeveri nyitvatermőkkel. Maradékot elfelejti hozzáadni, radírját elveszti, szülői értekezletet letagadja, áttér reggeli bepakolásra, uzsonnai pudingos kenyeret szertárajtóhoz baszarintja. Kárpáti Lacikát dominóval úgy fejbe lövi, hogy fölreped a szemöldöke. (Ez az a bizonyos Kárpáti Lacika, aki matchboxért hangyát eszik.) Gimnázium: legszebb szerelmes versem a József Attila és az Óda. Kanállal, selyemcukorral gyakorolja a csókolózást a tükör előtt. Forgasd a nyelved. Kipróbáltam, hülyeség, kár a cukrot ilyesmivel elrontani. Jön a fiú, szemem becsukom, kinyitom nagyra számat, tekerek, mint a motolla. A tömés fémes íze. Gyakorolni kezdem a törzsmozgásokat. Úgy van, hogy aminek sárga a rendszáma, az hollandok. Hatottál rám, le fogom gyantáztatni a lábam. Megmondtam a Noéminak, hogy a Kriszta elárulta, hogy a Noémi rá akarta venni, hogy mondja azt nekem, hogy ő megegyezett vele, hogy azt fogja nekem mondani, hogy mikor engem szidott a Noéminak, akkor a Noémi élénken helyeselt, hogy elmondhassa neki, hogy én erre hogy reagáltam. A tanítóképzős fiúk kicsit mindig sántítanak. Onnan tudom, hogy tetszik valaki, hogy izzadok. Tegnap este felbukkant egy férfi az életemben. Rám akarja költeni összes pénzét. Táncoltunk, nyakamba csókolt. A nyakammal vett le a lábamról. Fázik valamid? A orr. Könnycsepp, mint egy parányi lencse, felnagyítja a mitesszereket. Összeköltözünk, albérlet. Nem adja oda a mamuszát, hogy kitágítom – én az övét! Meg például innom, azt nem szabad, mert akkor nagyon berúgok. Úgy hívom a borostás pincért, hogy Combkefe. Na jó, ha így állunk, akkor viszont koszos bugyik lesznek szétszórva, és ezen kívül haj lesz a mosdókagylóban, és borotvával lesz szőrtelenítve. Nem tehetek róla. Nekem is legyen valami. És szétszedem a Sonyt. Én akarom csinálni. Pofonokat akarok kapni. Csakhogy neki nem a pofonok a szenvedélye, á, dehogy. Evés meg önzőség, az a szenvedélye. Hogy cseréljünk csirkét, mert ő csak a mellét szereti. Meg hogy a Stefánia-szeletből adjam neki a közepét, a kolbászkarikát. Az én szeletemet pedig nem fogja kilukasztani mindenki szeme láttára. Ülünk a tévé előtt, azt mondja, várj egy picit, és belém

szúrja a gombostűt. Reggel felsóhajt, de jó lenne most egy bögre langyos libazsír. Mondom neki, hívjuk ki a szerelőt, hogy megnézhessük a valóságsót. Na, akkor láttam utoljára. Elment a szerelőért, többé nem láttam.

Enikő sírva fakadt.

A fényképen egy férfi mérleghintán ül, és unatkozik.

Ne sírj, mondom logikusan.

Szemét strici, szipákolja, szemét strici. Kicsit olyan volt, mintha nekem mondaná (kicsit volt olyan). Már csak hüppögött; szerinted nekem nagy a lábam?, kérdezte. Megnéztem, egészen kicsik voltak a lábai. Egészen kicsik a lábaid.

Megittuk a bort, valahogy a fürdőszobába keveredtünk. Nyálkás csempe, ideges libabőr. Átkarolom, érzem, hogy merev dobozt pumpál bordái gyöngécsontkosarában. Két nagy tenyérrel összenyomom arcát; könnycsepp szánt végig kézfejem. Megkövült gégeporc, porhanyós ágyék. Nehéz örvénybe von egy idegen sors. Hónom alját csiklandozza önszőröm.

Csak ott akarok hozzád érni. Hangtalanul fuldoklik a megaláztatás kéjétől. Remeg és ragyog a gyöngé hús. Sötét gerezna a fehér comb televényén. Vis a tergo. Ölni. Megölni. Belökjem a kádba? Mázsás pizsama lóg a falról. Rázárjam az ajtót? Rázárjam a lázálmot?

Felzúg az *Elektromos temetés*. Csöpög a csap, zümmög a hajszárító. Léghuzat megemeli az újság felső lapját. Ablakban szürke gerle tollászkodik, fejét oldalt biccentve gyanakvón kukucskál a függöny hasítékán. Blondíner. Forgolódik, fejest ugrik a mélybe. Fölsír a telefon. Az ajtón elhízott műanyag Cupidó lavórba vizez. Nem emlékszem; mintha lett volna valami sikítózás.

Molier szokásos délelőtti látogatása, a szemén látom, ő se aludt, de biztos evett, nem bírja ki. Vizezés közben megtántorodik, fényes csillag alakban szétfröccsen egy csöpp a cipőjén. Elnyúlt ajkán rossz nyál csillan, most érzékelem, hogy testét, mint finom hálót, befonja a sűrű remegés. Mégse evett, és már reggel bekapott valami gyorsítót. Mi volt tegnap, nem válaszolok.

Te, mi ez, kérdi a nyitott konzervre mutatva; pacallal tömi fejét a híres éhezőművész? Ha Verő rájön, lesz nemulass. Pacal. Meg nem enném. Mi van, ha visszaemészt? Ha elkezd a két gyomor harcolni, és a tehén győz? Ne röhögj. Lehet, hogy utoljára röhögsz, jön a pacal, és ő fog helyetted röhögni.

Elindulunk, a másodikon megállunk rágyújtani, ott, ahol négy-öt lépcsőfok kicsorbult. A hórukklegény elejtette a hűtőszekrényt, a hiányt műkövel pótolták, a műkö letöredezett, a műköhiányt nem pótolták. Semmiféle hórukklegény nem dobott el semmiféle hűtőszekrényt. Katonák hemzsegték a környéken, ép-eszű ember későbbre halasztotta a hurcolkodást. Nem volt hórukklegény, aki forgolódó tankok közé merészkedjen frizsiderrel a hátán. Kapcáikat ágyúcsőre tereggették száradni, mászókákon napoztak. Közéjük lőttek géppuskával, üvöltözés, káromkodás, a teherautó alá heverték a sárba, visszalóttek, lepedőnyi darabokban omlott a vakolat. A lakók lapulva hallgatták a kiabálást, a döngő lépteiket. Az egyik katona lecsatolt egy gránátot. A Beszkárt-kabátos férfi az ablakhoz lépett, pillanatok voltak hátra az életéből, ragyogtak a tetők, mint az olvadt arany. A halottakat lehúzták a mászókárról, a homokozóba fektették őket sorban, a vére földet szórtak.

Mire kiérünk az erdőszélre, elered az eső. Lomha radar bólogat a horizonton. Verő piros nadrágban, ezek szerint volt otthon, bár borostáiba fűszál tapad. Barna zacskóból egy Zbrojovka márkájú pisztolyt vesz elő, kibiztosítja, megcélozza Moliert: a kegyelmi nótát akarom hallani. Kegyelem, kegyelem, nemes lelkű vitéz, ha másra nem, hát zsenge koromra nézz. A mai bogyón ötágú csillagban táncoló batman. Verő kimeríthetetlen étvágya a rosszra, Verő kimeríthetetlen készletei a rosszból. A terv, hogy ma éjjel Mirabelle-koktélt szürcsölünk egy badeni kaszinóban. A lokátor nyikorgó csigolyákkal legeli a lombot. Benzinkút, nyomja meg a szót Verő. Molier megcirógatja a fejét: a sajtos pogiban lesz a körmráspoly.

Pitiáner alakok, mondja Verő.

Mikor felizzanak a huzalok odabent, és mindannyian szabályosan megőrülünk, úgy döntünk, megnézzük Verő apjának közelben lévő irodáját. Taxival megyünk, súlyosan be vagyok feszülve. Verő berúgja az ajtót, egy szőke nő van bent, átlagos reakció, unalmas klisé: pisipötty a csipkebugyin. Ha nagyon akarom, kicsit monroe-s. Kiderül Verőről, hogy a főnök fia, de az események ettől még nem terelődnek a normalitás medrébe. Mi újság az egyetemen, Lacika? Az egyetemet beolvasztották. Apukád nem mondta, hogy gazember vagy. Felvonít a telefon, Verő beleordít, itt a pokol tornáca!

Hol a zsuga, hajol a nőhöz, ne akard, hogy kidekoráljam a pofikádat. Nem tudja, hétvége, csak ő van benn, ledolgozza a szerdát, mert jövő héten az ünnepek miatt szombaton lesz hétfő, vasárnap meg kedd. Verő eltöpreng, akkor elmarad a szombat? Mindegy, a holnapot úgysem éred meg.

Nem rossz bőr; mi lenne, mondom, ha elvinnénk. Ez az, mondja Molier, vigyük magunkkal, jössz? Megyünk kaszinózni a sógorokhoz.

Habozik, megetetünk vele egy batmant.

Hűvösvölgy, átvágunk az erdőn, Molier megugraszt egy sünt, gyeptéglával próbálja leütni. Elgáncsolja egy gyalogfenyő, ül a földön, szeme sarkán kigyúlik a méz. Éhes vagyok, nyafogja Monroe. Nem vagy éhes. Henrik fölveti, hogy nyilvánítsuk a földön heverő Moliert az első halottnak. Az első halott a gyalogfenyő gyökerét rágja, cérnavékony hangon nyűszít. Verő és Henrik valamin veszekednek. A szürke égre szögezem a tekintetem, a szürke égen egymással szemben nyargalnak a szürke felhők. Mire visszanézek, Monroe szederbokorrá változik, kiveri a harmat, egy sün surran el a levelei közt. Verő hasba rúgja Henriket, mire az pofon vágja, mire ő a hajába csimpaszkodik, mire az a heréjébe térdel, mire ő remegő kézzel betárazza a pisztolyt, és utánaveti magát a sűrűbe. Szi-tává lőlek, te mocsok, te görény.

Monroe aléltn hever a puha mohaágyon, kebléhez szorítja a pénzt, állatok, motyogja.

Csikkekkal ékszerezni fel a nőt. Odabújni a nagy, meleg rongyhoz. Halálra kényeztetni.

Tömöm magamba a földízü bogyót. A szürke felhők nagyot csattanva egymásnak rohannak az égen. Lemegyek szuperalfába: csurran a gyanta, a borostyán szörnyű titka megbabonáz. A legbelsőbb emigráció legkeserűbb kenyerere. Eleven ásvány. Habzó biomassza. A sün fölkapja fejét, beleszimatol a levegőbe, cimpája reszket. Elgurult farkasalma, halovány virága hibiszkusznak, pihenni

hull oda fémdarázs, szívókáját megszokásból kifosztott porzósálak közé fúrja. Megtorpanok, mert az ösvényen elroncsolt levéllemez mocorog.

Mire a városba érek, sötétedik, postaládák lángolnak végig a Körúton. Jön az ellenőr a hatoson, a szerelvény nekilódul, bozontos haja mint bonyolult vízínövény lebeg feje fölött, kiszolgáltatva fejbőre láthatatlan hullámzásának, orrának likacsos nyúlványára kocsonyás bogyót biggyesztett a nagy hatalmú természet, jelezve, hogy pusztító kataklizmákban fejezi ki magát. Az orr romlott karéja körül rongymaszk, csiriz és fűrészpor kásás elegye, elnyílik szederjes ajka: jegyeket, bérleteket. Vonásai felrobbannak, szeme józódik, állkapcsa kiugrik a helyéből, orra tövére gyűrődik felső ajka, mintha könnyedén le lehetne húzni róla a foszló epidermát, hogy csak a gőzölgő hús maradjon az arc elátkozott mocsarában. Kipréselem magam az ajtón, dühösen hadonászok utánam.

Tíz körömmel kaparni le a képet az ablakról. Balla úr, a szomszédom szétcsapja a függönyöket. Napoleonra gondol, aki szabadságot ígért és szerzett a tiroli népnek, talán mert sejtette, hogy a hegylakók bélbolyhaira lenne szüksége, hogy elkerülje a lidérces, novemberi reggelt, mikor borotválkozótükrebe pillantva látja, hogy fogait lilásfekete arzénszegély vonja be, fénytelen, töredezett körmein megjelennék a hátborzongató Mees-féle csíkok.

Zúg a hajszárító, csöpög a csap. Elképzelem, hogy kiszállok a kádból, vagyis rágondolással hiúsítom meg tervemet. Működő éberségemnek passzív tanúja. Csöpög a csap, fekete golyó gurul a tetőn. A hajszárító lassan a vízbe merül. Csöppre csöpp, elektromos temetés. Legbelül valaki kucorog, most metszik el a hevedereket. A kanóc az olvadt viaszba fullad. Felszikkáznak a csigolyák, hárttyává feszül a bőr, zubog a vér a fülben. Ívfény és csontüreg.

És hamm és recss, és elsimul a széles víztükör.

Áthorpadok. Együtt hűlünk, a víz és én. Most kellene egy értelmes családtag, aki a fülembé suttog. Tovább csöpög a csap, és már nem tudom elzárni. Nem tudom megcsinálni, hogy ne csöpögjön. Különös érzés kerít hatalmába: *életfélelem*. Félek, hogy valaki rám teszi kezét, félek, hogy sünként, bonsaiként, ostorlámpaként térek magamhoz.

Mintha egy tölcser alakú stanicliba zárnának.

Meghalok, ez az üzenet mára. A jelek titkos értelme kibomlik. A törvény erkölcsstelensége és a hideg úr.

A válasz a száj maga.

Hangya mászik a kád szélén.

Odatapadok a véghez, azzal a nehézkességgel, ami a bonyolult szerkezetű emberi test és a hideg, merev sík disszonanciájából fakad.

Jó éjt, Budapest, szép álmokat.

A sötéten kavargó ezüstpor mélyén fészkel az akarat, mely mint egy ökolbeszoruló kéz, összeroppantja a téridő statikusnak gondolt rendszerét. Megrázkódik a hajszárító zsinórja, remeg az erőfeszítéstől, megperzselt vipereként átfordul.

A Fekete Berta

*Ki az, aki
A párkányunkon ül? Fekete Berta.
A karmai
Oly élesek, mint hús kifent beretva.
Hatalmasat
Tüsszent a burnót kéjes illatára,
És lábra kap,
Mert új kalandtól borsódzik a háta;
Most ott szalad,
Hol kelyhüket a rózsák tágra nyitják.
Kezem alatt
Pattognak éjszínű szőréen a szikrák.*

*Értelme... nos,
Csekély, de érdemén a szívet értem!
Varázslatos
Bundája színén világít az érem:
Jóság jele
Fekete mellényén a Hófehér Folt;
S a két szeme
Napsárga égen két fekete félhold.
A szóbeszéd
Kikezdi Berta hírét, hát hiába!
Fehércseléd;
S talpig feketében jár orgiákra...
Ó, irgalom!
A hír hamar bejárja Berta házát.
„Kis csillagom,
Igaz, hogy aki letепert... a bátyád?”
„És hogyha ő?
A vérem... Jólesik nagyon szeretnem.”
„Sok hajcihő
Közt ellustultok az alom-melegben.”
„Nézd, Bertalan
Öntörvényű személy, hozzám hasonló.”
„Haszontalan
A háznál!” „Hát a ház körül vadorzó...
Mi egy alom
Vagyunk, osztozva áldásban, csapásban!
Mind megnyalom
A tíz ujjam utána, oly csodás kan!...”*

A kölykeik
Hemzsegnek kamrazugban, pincemélyben,
Erkölcseik
Olyanok, mint a mieink... „De kérem!...
A hódolók
Szerint mindegyikünk nemes jelenség.”
„Ha volna mód,
A Fehér Folt Lovagrend tagja lennék.”

„Ha tűz a nap,
Miénk a nyárfavatta lepte oldal.”
„Lássák, ki vagy:
Az utcán közlekedj emelt farokkal!
Ha tél jön, és
Diszkrétén duruzsol a radiátor,
Legyél merész,
S négy fal közt reggelig maradni bátor...”

Ha hempereg,
Hasát mutatva bentre kéretőzik,
Élelmesebb
A büszke bátynál – hozzám dörgölőzik.
„S ő kicsoda?”
Kikerekedik a keskeny pupilla.
„Kollegina?”
Kérdés van a pofácskájára írva.
Meglátja vad
Ábrázatát a meztelen tükörben!
Arcába csap
A képmásának, és magára döbben...
Rám mosolyog
– Mint aki éhes minden földi jóra –,
Mert én vagyok
A konzerv fürge ujjú fölnyitója...
Nyilvánvaló,
Számára óriás cseléd a gazda,
S a porció
Az apró úrnőt mosolyra fakasztja.
Merek neki
A jólétből egy tengermély kanállal,
Melengeti
Az éltető korty, messze mind a száz baj.
Ha jóllakott,
A hála ott lobog tekintetében.
Eloldalog:
Sűrű bundája színe, mint az ében.

Le Douanier amoureux

*Avagy a lavalai származékonyágú,
Vámosnak is nevezett Henri Rousseau,
Vagyis a néhai Porte de Vanves-i Vámos,
Patriotikus és erotomágikus költeménye,
Nemkülönben verses önarctáj és csoportképe,
Melyet modern és egzotikus, továbbá
Alsó-egyiptomi stílusban alkotott, illetőleg
Festett meg egyszerre, vélhetőleg a Perrel
Utcában, 1907-ben meg Plaisance-ban, tehát
Párisban a Numero 2 Bis számozat alatt!*

*Harangozz hátamon sok lábad égi székgyár
Ó szunnyadó koboz sörényed bezgetém
A szajhák Nagyhetén a Rue de la Gaitén
Páris Párizsban úgy vadonlott mint a fényár*

*Ó szunnyadó koboz sörényed bezgetém
Vonagló fák között növénylő félkövé nyár
Páris Párizsban úgy vadonlott mint a fényár
A Szent Lajos-sziget farának kezdetén*

*Vonagló fák között növénylő félkövé nyár
Zöld tested dzsungelén nem tigris kerget én
A Szent Lajos-sziget farának kezdetén
A zászlódíszbe vont Szabadság hogyha széttár*

*Zöld tested dzsungelén nem tigris kerget én
Haraplak torkon át mint nagy művészt a képtár
A zászlódíszbe vont Szabadság hogyha széttár
A Quai d'Auteuil kövén pecáz kilenc kretén*

*Haraplak torkon át mint nagy művészt a képtár
Te gall népiünnepély hol pemzlim pengetém
A Quai d'Auteuil kövén pecáz kilenc kretén
A Montsouris fölött hold s léghajó ha szétjár*

*Te gall népünnepély hol pemzlim pengetém
Harangozz hátamon sok lábod égi székgyar
A Montsouris fölött hold s léghajó ha szétjár
A szajhák Nagyhetén a Rue de la Gaitén*

A Jelenkor szerkesztői
minden hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát április 28-án, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat iránt érdeklődő olvasókat, barátaikat,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrassy út 45.) teázójában.

Nagy kalandom északon

(*finn útirajzok*)

Repülni jó

Nem tudom, ki hogy van vele, rám két repülési törvény vonatkozik. Az egyik: sohasem a legjobb képű férfi mellé szól a jegyem, a másik: mindig akad a gépen két-három magyar, akik miatt titkolnom kell szittyaságomat. Most is kifogok három mélynövésű férfiút és egy tenyeres-talpas fehércselédet. A legények arról beszélgetnek fejhangon, hogy a magyar nő, mint olyan, a világ nőihez viszonyítva azért a legjobb, mert egyszerre nagyon vérmes, azaz baromi jó az ágyban, ugyanakkor hűséges. Tényleg? Csoda hát, ha még egy nyamvadt pohár dzsúsz sem merek kérni, mert tuti, ahogy azt mondom angolul, dzsúsz, abból rögtön rájönnek, hogy magyar vagyok. Majd jól szóba állnak itt velem, semmi kedvem égni. Kiszálláskor egymás mellé kerülünk az ajtónál, kékben vagyok, tehát Luft-hansa-légikisasszonynak álcazom magam, és bájolgok vesszettül, báj, báj.

Sillanpää, sauna, sisu

Sillanpää, a finnek Nobel-díjas írója egy Tamperéhez közeli faházikóban látta meg a napvilágot. Kinézek a kicsinyke, alacsony ablakon: fehér törzsű nyíre rdők kristálytisztá tavacskákat ölelnek. Olyan tiszta és makulátlan itt minden, mintha ki lenne vasalva a természet egy nagy, hideg égi vasalóval. Akik azt mondják, hogy a föld így meg úgy, és persze igazuk van, azoknak én itt, kinézve az ablakon, azt mondom, a föld, ha hiszitek, ha nem, Finnországban még mindig amúgy.

Régi titkos vágyam teljesül, egy százéves, nem elektromos szaunában múltatom az időt Leena barátnőm szülei jóvoltából. Egy hatalmas kondérban forr a víz, egy öreg, hallgatag kályhában izzanak a kövek, réz merőkanalak lógnak a falon, fadézsában a hideg víz, a kezemben frissen szedett nyírfaköteg. Egy kicsit sok a jóból. A nyírfacsokrot bevizezzük, a forró kövekre csapkodunk, serceg a víz a kövön, nyíririllat lengi be a kis helyiséget, magunkat is csapdossuk. Itt születtek a nők, itt mosták le a halottakat, mondja Leena. A legutóbbi halottmosás pontos idejét próbálom kiszedni belőle, mit tudja ő. De nem tegnap volt?, kérdezem, és nézem a megfeketedett fapadokat, egyszerre megelevenednek a haldokló apókák és anyókák, asszonyok visítanak, újszülöttek sírnak fel, folyik a vér. Épp ideje hideg vízért nyúlnom, és brrr!, elcsendesedik minden.

A sisu (sziszu) a finnek rendíthetetlen akaraterejét, nyakasságát jelenti. A

sisut először egy böhöm teherautón láttam kiírva, föléje átlőtt szívet pingáltak, azt hittem, a sofőr egy Sisu nevű nőbe szerelmes. Aztán a Nemzeti Múzeum előcsarnokának mennyezetén felejthetetlen jelenetet bámulhattam meg a *Kalevalá*-ból: egy izomkolosszus finn férfi muraközivel töri fel az ugart, vagyis az erdőt. Az eke kígyókat forgat ki a gyökerek közül, a kígyók a lónak esnek, de a férfi csak tolja az ekét a földbe, biztatja a lovat, a kivágott fák a rémülettől suttogni sem mernek. Ez a finn sisu, mutatok a kupolára, Leena elismerően bólogat.

Eszkimó buli sörrel

A finneknek teli van a hócipőjük azzal, hogy rendre leeszkimózom őket. Azt mondják, tőlük olyan messze van Eszkimólandia, mint hozzánk Afrika. Ha nem hagyom abba, ők is mondanak rám valamit, ami ezzel az afrikai szállal lesz kapcsolatos. Szóval családi bulira vagyok hivatalos, száz ember egy útszéli, romantikus kis fogadóban, egy nagy család apraja és nagyja hatodízíglén. Félméteres füstölt halak az asztalon, egy sarkkörön túl élő lapp nagybácsi mellé ülök. Mivel itt mindenki nagyon magát adja, a nagybácsi is a saját főzésű sörével kínál. A bácsi nem érti, hogy én nem beszélek finnül, hiába magyarázzák neki finoman, hogy hagyjon békén. Bizonyára a finn sisu lehet az oka hajthatatlanságának. Nagyon lassan és iszonyatosan hangosan kezd beszélni hozzám. Én finnül be-benyögök egy igent, nemet, jót, köszönömöt, perszét. A sör barna lötty, valami lapp muharból főzhette, a pasztörizálással nem bajmolt sokat, fűszáldarabkák, magvak vannak benne, egyébként finom. Életem első söre, amelyet rágni kell. A bácsi pedig mondja, mondja, gesztikulál, én bólogatok. Szövegének lehetséges értelmezései: 1. Két rénszarvasbébi kiszenvedett, ezért alig várja, hogy hazamehessen, hogy lássa, mi van a többivel. Reméli, a két pici a mennybe került. 2. Két felesége volt, formás teremtés mind a kettő, de elhagyták, mert nem szerettek a világtól távol élni. Reméli, a Jóisten küld neki egy harmadikat. Nincs kedvem elmenni vele? 3. Két éve nem látott embereket, csak rénszarvasokat. Most hálát ad az Istennek, hogy itt lehet. A baromi nagy família egyik unokahúgának a festményei díszítik az étterem falát, a bácsi megveszi a legszexisebb sellős képet. Hóna alá fogja, és búcsúzik. Mosolyog, de jó is lesz neki eztán, mindennap ránézhet erre a száz eurós démonra. Talán a rénszarvasok is jobban tejelnek majd, talán nem lesz olyan hosszú a tél sem. Mert azt kibírni alkohol nélkül nem lehet. Illetve a bácsinak sikerült. Megtudom, éppen két éve abbahagyta a sörivást. Majdnem belehalt szegény. Most naponta hálát ad Istennek, hogy szesz nélkül is képes élni.

Beszélni angolul nehéz

Ezredszerre is megfogadom, na de ha most hazamegyek, tényleg megtanulok angolul. Hogy miért? Nos, messziről kezdem. Leena szülei fantasztikus emberek. Az édesapa hetvenöt, az édesanya hetven, de száznak sem néznek ki együtt. A tóparti házikójukban töltik a nyarakat, immáron harminc éve. Gombáznak,

halásznak, gyűjtögetnek, szaunáznak, úszkálnak. Egyszóval tudják, mitől döglök a légy. Angolul társalgunk. Hilma, az édesanya hosszan mesél Mauriról. Én mindvégig úgy válaszolgatok neki, mintha Mauri egy egzotikus sziget lenne. Tizenöt perc múlva botrányba fullad a beszélgetés, rájövök, hogy Mauri a tulajdon férje. Nesze neked, angoltudás. Alig tudom feloldani a helyzetet. Még szerencse, hogy van humorérzékük. Aztán arról beszélnek, hogy sok a medve (bear) az erdőben, mire én kedvesen válaszolgatok, de a medve helyett sört (beer) mondok. Az ebéd végén feltálatják a desszertet (dessert), én megköszönöm a sivatagot (desert), mondván, ilyen finom sivatag nincs Magyarországon, mint Finnországban. That's it!

Kalevala, Kivi, kígyók

Leena már jó előre felkészít, ne lepődjek meg, ha az édesapja a *Kalevalából* fog idézgetni különböző nyelveken. Á, dehogy fogok, mi sem természetesebb ennél, ő egy nyugdíjas bankvezér, aki pár éve országos pályázaton nyert, a *Kalevala* metrumában kellett írni. Az első ebédnél már a salátánál magyarul hangzik a *Kalevala*, Leenával nem bírunk enni a röhögéstől. Nem, nem kinevetjük Maurit, csak hát tényleg bejött Leena jóslata. Hosszan beszélgetünk a *Kalevaláról*, Mauri büszke finnságára, büszke arra, hogy egy jöttment magyar is ismeri a nagy eposzt. Aztán Aleksis Kivi kerül szóba, a híres finn író, akinek életében igen kevés elismerés jutott. Elmeógyógyintézetbe került, a szobája ma múzeum. *A hét testvér* a leghíresebb műve, amely attól is érdekes, hogy egy művön belül használ elbeszélést, lírát és drámai párbeszédet. Mauri azt mondja, hagyjuk őt *A hét testvérrel*, őt nem lehet meggyőzni, neki nem tetszik, mert nem szerepelnek benne nők. Illetve van benne egy szomszéd lány, de azt is csak említik. Neki attól irodalom valami, hogy vannak benne nők.

Az első kígyós ügyem a tóparti háznál esik meg, a fahídon lévő műanyag kígyókat igaziaknak hiszem, nagyot ugrom, majdnem belerántom az egész családot a vízbe. Aztán törpemálnázni megyünk egy mocsárvidékre. Nem akarnak vinni, érthető, csak a baj van velem, de én kötöm az ebet a karóhoz, megígérem, hogy nem nyeletem el magam a mocsárral. A törpemálna a legértékesebb málnafajta Finnországban, naná, beleszámít az árba az életveszély is. Piros gumicsizmát kapok a kígyók ellen, piros anorákot és egy kosárkát veszek kézbe. A mesebeli Piroskának érzem magam. A mocsár gyönyörű. Valaha tó volt, melyet benőtt a gaz, zsombékokon ugrálok, meg vannak velem elégedve. Törpemálna persze sehol, Leena arról beszél, hogy egy több tízezer éves, jó állapotban lévő, alig használt hullát szedtek ki a mocsárból nem túl régen. Lehet, temetkezési helyként szolgált a mocsár, de az sem kizárt, hogy az ingoványra bízta a büntetés-végrehajtás hentesmunkáját. Egy gallyal piszkálgatom a süppedékes talajt, jaj, csak nehogy valami hullát találjak. Egy mocsárszéli fatörzsön barna kígyócska pihen, de édes, ez még gyerek, mondja Leena. Igen, igen, mondom, de ha már úgysincs málna, talán mehetünk is. Mauri töri nekünk a visszautat, a mocsárszéli bozótosban három rossz arcú finn grillezik, kezükben vodka. Kedvesen útbaigazítanak bennünket. Leena az autóban arról beszél, hogy éjszaka lángocsák

gyúlnak a mocsár felett, a holtak lelkei üzennek nekünk, élőknek. Kétkedve mosolygok, Leena azt mondja, jöjjünk ki éjszaka. Épp elég nekem éjszakánként a sarki bűvármadarak velőtrázó kuvikkolása, a holtak lelke csak hadd égjen nélkülem a mocsárban. Amikor végre megérkezünk a házikóhoz, Mauri akkora kullancsot mutat, mint egy lófereg. Szarvaslégy, mondja kedvesen, az idén ez az egyetlen, amivel találkoztam, de ez is döglött. Egyébként az ember fejbőrébe fészkel be magát, nagy viszketést okoz. Két perc múlva érzem, hogy mászkál valami a fülem mögött, egy szarvaslegyet kapok ki, aztán még egyet. Hát ezek élnek! Még négyet szórok ki a ruháim hajtókaiból. A háziak azt mondják, ez lehetetlen. A mocsárból hoztam haza a málna helyett a kullancsokat.

A gyilkos barát

Akcentusos magyar kiejtéssel mondja Leena barátnőm a helsinki kis lakásában, hogy éjszakára magamra hagy. A telefont ne vegyem fel, egyébként meg nem fog csengeni, nincs benne a telefonkönyvben a neve, mert van egy nagyon kedves gyilkos barátja, aki elől titkolni szeretné új lakhelyét, jó éjszakát, szép álmokat. Várj, mondom, erről beszéljünk még egy kicsit. A kedves férfiú szerelemféléstől ölt, a szerelme csábítójába dőfte bele a gyilkot részegen. Kivételesen példamutató magaviselete miatt a letöltendő büntetés előtt kiengedték, pár hete szabadrúban van. Leenának a börtönből irodalmi értékű szerelmes leveleket küldözgetett, mibe tellett az neki, prózaíróféle. A frász kitör. Minden zajra felrettenek. Recseg az ajtó, biztos a gyilkos barát az. A finn bűnügyi krónikák jegyzett esete lesznek: tévedésből a magyar barátnőt ölte meg, így a főcím satöbbi. Az ablaknál állok, lenézek a negyedikről. Próbálok egy optimálisan reális menekülési programot kidolgozni: erkély, segélykérés, és/vagy erkélyről a cserepes virágok egy emelettel lejjebb való ledobálása, megfelelő zaj csapása. Nem, nem leszek olyan balek, na, nem ám, hogy Helsinkiben öletem le magam, mint egy disznót, tévedésből, ráadásul egy másodvonalbeli finn prózistával. Ekkora lúzer nem leszek. Végre! Jön fel a nap. A százéves fenyők behajolnak az erkélyre, lenézek, nézem a nyolc sorban hosszan kihúzott ruhaszáritó kötelet, mely dugig van terítve. Ezeket a cuccokat meg hogy a nyavalyába nem lopják el éjszaka?, gondolom, és felsejlik előttem távoli kis hazám szomorkás képe.

Meztelen férfi a fűben

Egy Balti-tengerre néző luxusgyógyóba látogatunk. Leena azt mondja, ha valaki híres finn művészekkel akar találkozni, úgy a legegyszerűbb, ha bolondnak tettetni magát és beköltözik ide. Az épületet, akárcsak egy vidéki kúriát, szépen gondozott előkert díszíti. Messze földön híres ez a kórház. Már száz évvel ezelőtt sem alkalmaztak itt kényszerzubbonyt, mégis meg tudták szelídíteni a betegeket a sokféle módszerrel, melyek közül a legeredetibb és leghihetlenebb az, hogy emberként kezelték a betegeket. Nahát! Sétálunk a kertben, tőlem két méterre jókötésű meztelen srác hever hason a fűben, napozik. Egy híres szí-

nész, mondja Leena. Ha az előkertben ez van, akkor talán... menjünk beljebb, felelem őszinte érdeklődéssel. Leena azt mondja, van egy magyar festmény, amelyen ugyanígy napozik valaki a fűben, csak az egy nő. Nem véletlenül rokon ez a két nép, válaszolom, és besétálunk a nagy, fekete kovácsoltvas kapun. Valószínűleg sziesztaidő van, *beauty rest*, ahogy a finnek mondják, egy árva lélekkel sem találkozunk, mindenhol csend honol. A hátsó, tengerpartra néző kertben a kertész bácsi szóba elegyedik velünk. Ő nem meztelen. Szomorú, mert az intézetet be fogják zárni, túl szép helyen van, túl sokba kerül az államnak, és hát tudom, biztos forrásból, hogy itt nem adnak hálapénzt a betegek. Az orvosok eleget keresnek, nem idegesek, így hát nem cserélgetik össze-vissza a bolondokat. Nézem a tengert a nagy, lapos sziklán állva, és nem tudom, miért, de megint eszembe jut kis hazám.

Az élet az egy olyan dolog...

Egy szélsőjobb finn politikus verseskötetet adott ki, amelyet az ország minden könyvtárába eljuttattak. Az egyik vers szabad fordításban valami ilyesmi:

*Az élet az egy olyan dolog,
Hogy nem mindenki nem mindig boldog.
Én is néha nem vagyok boldog,
Én is néha magányos vagyok.
De az élet már csak olyan dolog,
Hogy nem mindenki nem mindig boldog.
Hisz én is néha nem vagyok boldog,
Hisz én is néha magányos vagyok.*

Egy nagyon jó finn költő is verseskötetet adott ki ez idő tájt, de az ő könyve csak a helsinki főkönyvtárban van meg. Az övét nem lehet csak úgy szabadon fordítgatni.

Kultúrák találkozása

Az erőszakos cselekedetek száma igen magas az országban. Tipikus finn gyilkosság, hogy van egy üveg szesz, és van rá két ember. Ezt támasztja alá az a felmérés, amely arról szól, mit venne az átlag finn a lottó ötöséből. Először is 369 565 üveg szeszt (0,5 literes kiszerezésben), másodszer 40 darab 28 négyzetméteres lakást a legrosszabb kerületben, harmadszor 1 133 333 liter számócát. Ez persze csak egy napilap vicce, a címlapon azonban más hír borzolja fel a finn kedélyeket. A miniszterelnök édesapja érdekes gondolatot tett közzé. Azt nyilatkozta, hogy az afrikai népek intelligenciahányadosa sokkal alacsonyabb, mint a fehér embereké, tehát ha nem akarjuk, hogy totál elbutuljon a föld, nem szabad engedni nekik, hogy szaporodjanak. A finnek többsége belenémult a megdöbbenésbe, de voltak, akik ünnepelték a jól szituált öregurat, aki a finn sisutól része-

gúlten végre ki merte mondani a nagy igazságot. Most azon vitáznak, állítsák-e bíróság elé a bácsit, vagy sem.

Helsinkiben nagyon sok szomáliai vendégmunkás él. A buszon egy szomáliai fiatalember a sofőr. Bartókot hallgat. Azt mondja Leena, ilyen még nem volt Helsinkiben, hogy a buszon komolyzene menjen, biztos valami orvos vagy ügyvéd lehet, aki nem kapott más állást Helsinkiben. Egy másik szomáliai férfi sorra erőszakolta a finn nőket. Amikor elkapták, azt mondta, hogy nem ő a hibás, az ő kultúrájában ha egy nőn alig van ruha, akkor azt meg lehet... Két hétre zárták be, aztán néhány ejnye-bejnye után kiengedték. Történt aztán, hogy ugyanez a férfi elment Angliába, ott is sorra erőszakolta (volna) a nőket, de elkapták, és amikor jött a kultúrájával, jól rázárták a börtönajtót.

Finn harmónia

Sűrű, rengeteg fenyvesben gombászunk. Kétszáz holdon terem itt a rókaomba, csak hát, ugye, rá kell találni. Nekem meg éppen nem megy. Hazakéredzkedem a házikóhoz, mert érzem, ők úgyis addig maradnak, amíg tele nem lesz a két kosár (sisu). Jó, jó, haza, de hát hogy? Ráállítanak egy útra, ezen menjek, ne térjek le róla. Az út egy idő után elvadul, térdig süppedek a buja, északi vegetációba, rettentően szép, félméteres szitakötők támadnak rám. Csapkodok jobbra-balra, majd disznónyi darazsak jönnek. A páfrányok alól kicsörög valami. Mi az nekem? Egy édes pici kígyócska. Minél kisebb, annál veszélyesebb, jut eszembe Mauri mondata. Szóval jövök egyedül visszafelé, minden málnabokor mögül medvéket látok előcammogni. A szívem alig fér a mellkasomba, de hát tudhatnám, hogy a finn medve, az egy olyan medve, amely csupán egy mancs frissen szedett málnával akar megkínálni. Bandukolok, bandukolok, a házikó sehol. Áhá! Ezek tuti, hogy rossz útra térítettek, majd jól eltévedek, megmondták, itt nincs élő ember a közelben. Felfalnak a farkasok, nem marad belőlem semmi, csak a nyári bakancsom balos gumitalpa, amelyről a fiam azonosíthat majd. De nem adom fel (sisu). Trappolok, mint a birka, és igen, igen, felcsillan az égig érő nyírek közül a tó tükre. Lemegyek a tóhoz, a fahíd végére ülök és belelógatom a lábamat a vízbe. Halacsákák jönnek, látom őket messziről, itt kristálytiszt a négyméteres víz is. Szóval a halacsákák elérnek, csipkedik a lábujjaimat, először gyöngéden, aztán egyre erősebben, pillangók szállnak rám, mert a halak miatt faszentté merevedem. Leena édesanyja mondta, hogy a jelenkori finn pszichiátria hatásos terápiái közé tartozik a lábtapiskolós módszer: lazít, felold, megold. Így hát eszeveszett pancsolásba kezdek a lábammal, a halak és pillangók rémülten menekülnek. Pedig tényleg nem érdemlik meg szegény kis halak, hogy így bánjak velük, reggelenként ők mosogatnak. Mi csak levisszük a tóhoz a tejberozsos tányérokat, ők meg már jönnek is, és lecsipkedik róla a maradékot. Ilyen egyszerű az élet Finnországban.

Kicsi a világ

A helsinki repülőtéren, mint mindig, nagy a fejetlenség. Egyetlen hivatalnok dolgozik, úgy jó kétszáz ember áll sorba. De mivel ez maga a teljes csőd, hisz a gépek folyamatosan szállnak fel, húszpercenként egy oldalajtó felpattan, és egy németesen szigorú nő elordítja magát: München, Isztambul, Róma, Párizs, és akkor az odautazók protekcióval előremehetnek. Ily módon egy szimpatikus magyar párocska mögé kerülök, szóba elegyedünk, kérdik, kinél és miért. Mondom, baráti és irodalmi szálon futok. Mire a lány: nem te vagy a csizma? De igen, mondom. A tavalyi Parnasso-beli balladámra céloz, a *Bakancsra*, amelynek finn fordítása díjat nyert. Újdonsült ismerősöm elmeséli, hogy a finn fordítók nem igazán kedvelték a pár évvel ezelőtti magyar műfordítótábor felhozatalát, mert a szövegek egytől-egyig az egóról, a pálinkáról, a depresszióról és a miért is írok én-ről szóltak. (Hát ez az!) A depresszióról és pálinkáról csak annyit, hogy azt legjobb, ha mindenki otthon felejtí, mármint a saját országa határain belül. Egyetlen finn sem hülye, hogy hazavigye az eredeti magyar tarka depressziót, van nekik belőle elég.

Geláz atya

Kint állt a bástyán, és hagyta, hogy kék műszálköpenyén átfújjon a szél. Fázatta magát. Legalább tudta, mitől reszket. Milyen jól bírta a szeptembert. Otthon még azt hitte, hogy az első napok lesznek a legnehezebbek. Az első esték anya ölelése nélkül, az első esték apa szomszéd szobabéli harákolása nélkül. Az ajtó nyikánása, ahogy benézett. Aludjon, fiatalúr, addig örüljön, míg aludhat. Mindig ezt mondta. Apa még az ágyba is vitt magával néhány papirost, a másnapi munkához. Néha hallotta, amikor anyának megjegyezte: apám kulák volt, belőlem mégis főagronómus lett, de ha úgy akarják, bármelyik pillanatban megint kulákkot csinálnak belőlem, bárkiből.

Állt a bástyán, a metsző október hatodikai szél szinte a csontjait zörgette már. Szinte aradi vértanú lett belőle. Eszébe jutott a történet, amit rendre felemlgetnek otthon: apával végigszemlézték a tizenhárom kivégzett tábornok szobrát. Aztán ahogy ballagtak hazafelé, jött velük szembe egy magas, szakállas férfi. Utána nézett, és azt súgta apának: itt ment még egy aradi vértanú. Apa meg se fordult, úgy felelte: ki tudja, bárkiből lehet aradi vértanú. Ő akkor hatéves volt.

Most tizennégy. És fázik. Egy gimnazista már jobban tud fázni, mint aki még csak kisiskolás?

Mindent összevetve, nem elégedetlen az ősszel. Sőt életében most először érzi úgy, hogy az ősz is ér valamit, valamire jó, nemcsak szenvedést, sötétet, hideget hoz – illetve a szenvedés, a sötét, a hideg nem teljesen haszontalan dolog, hanem mindegyik egy-egy fura esély a maga különös módján, csak tudni kell bánni velük. Tudni kell használni őket.

Hát ezt tanulja most, ebben az új, hegytetei iskolában. Innen már nincs feljebb, csak az ég. Nézte a felhőket, melyeknek az alja lilába játszott, mintha be lennének kötve csomagolópapírba, mint a tankönyvei, aha, hát a felhőkből is lehet tanulni. *Non scolae, sed vitae discimus*, írta fel a táncos léptű, hirtelenszöke szerzetes tanár a táblára rögvest az első latinórán.

Arrafelé nézett, amerre laktak. Messze. Anya, apa és fiacskájuk. Illetve ő most már itt él. Ott – úgyis mint: otthon – már csak anya és apa lakik. Messze. Százhetvenöt kilométer, mondta apa, amikor augusztus 31-én elindultak ide, mert apa nagyon pontos ilyen dolgokban, és ő akkor, az indulás pillanatában úgy hitte, végtelen hosszúságú utazás elé néz, mégis mintha percek alatt ideérték volna. Akkor most messze van vagy mégsem?

Jött egy erős szellőkés, a lila kötésű felhők újból nekiiramodtak az égen. A fények és a színek egészen élessé váltak, a kolostor könyvtárpületének fehér fala szinte ragyogott, hiába, hogy nem sütött a nap.

Anya azt mondta búcsúzáskor: meglátod, milyen jó dolgod lesz itt. De aztán gyorsan elfordította a fejét. Apa óriási kezét a tarkójára tette, úgy húzta oda a fe-

jét a vállához. Talán hogy ne kelljen a szemébe néznie, fut át a fején most. Ugye, tudod, mit akarok mondani, Cucukám. Tudom, felelte. Akkor jól van, mondta apa, és szorított egyet a tarkóján.

Tudta a sorsát, ő, de mennyire. A magukfajtnak igyekeznie kell, vasszorgalommal tanulni és legfőképpen meghúznia magát. Mert ebben a cefet világban sohase lehet tudni. Persze, hogy ő se akart megint kulák lenni. Bármit megtehetnek, kiforgathatnak mindenünkből, mondta apa nemegyszer ebédnél és vacsoránál, karácsonykor és húsvétkor. A könyvespolcára gondolt ilyenkor, a horgászbotjára, a sakk-készletére. Kulák lesz belőle, és akkor jönnek, és kitépik a kezéből a könyveit, az üvegszálas pecabotját és az erdélyi sakktabláját, benne a fényesre lakkozott bábukkal. Hogy állna itt a szeles bástyán, ha kulák lesz belőle? Ezért kell iparkodnia, *non scolae*.

Szép ez a táj, ugye, pajtikám?

Összerezcent. Felnézett. Egy idős atya állt mellette. A reverenda fölé valamiféle bekecsket húzott, hatalmas fején félrecsapott, fekete micisapkát viselt.

Laudetur..., motyogta, és kihúzta magát, ez is apa tanítása, a tartás a legfontosabb, a tartás.

In aeternum, felelte az atya. Okosan teszed, ha tanulmányozod, mondta, és előremeredt, ahol lefutott a domboldal, és elkezdődtek a falucska piros tetős házaai. Hát igen, sóhajtott fel, és barna pöttyökkel tarkított, fehér kezét a bástya mellvédjére helyezte. Nemrég volt hetven éve, hogy idejöttem, a hegyre, de ezt a kora alkonyati látványt máig nem tudtam megunni.

Oldalt lesett, a diákra.

El tudod képzelni, mennyi az a hetven év?

Ő csak hallgatott, pedig közben forgott az esze kereke. Gyorsan kiszámította: akkor az 1909-ben történt. Rettentő régen. Nagymama a tavasszal halt meg, ő csak hatvanhat éves volt, 1909-ben meg se született még, és már meghalt, nem néz semmiféle felhőket, vagyis nem idelentről.

Temérdek idő, néha magam is csodálkozom rajta, hogy még élek, mondta az atya. A Jóisten valamiért szereti, ahogy itt ácsorgok a bástyán, úgy látszik.

Felpislantott, a hatalmas fejen az amúgy szűk, keskeny száj most mosolyra futott. Megvillant a keret nélküli, ovális szemüveg is. Miket nem mond ez az öreg pap bácsi itt, mi, pajtikám, ezt gondolod, ugye?

Szerette volna azt felelni, hangosan, erősen, hogy: nem, dehogyis, mert apa azt is tanította, hogy mindig érthetően kell válaszolni a felnőtteknek, de csak bámult.

Már csak így van ez, ilyen az öregember, beszél mindenfélét összevissza. De nem baj.

Most rámeredt az atya. Mintha furcsállotta volna ezt a nagy némaságot.

Hát a nevedet azért meg tudod mondani, pajtikám?

Meg, nyögte ki végre.

És mi lenne az?

Rendes László, mondta, úgy érezte: hangosan, erélyesen. Itt csak ez a neve volt még. Nem volt se Lacus, se Cucu. Mindenki Rendesnek hívta, a tanárok is. Vagyis, az osztályfőnöke egyszer Lászlónak szólította. Ezen annyira meglepődött, és bizonyára a pillantásában is benne volt a kiáltó elutasítás, hogy az osz-

tályfőnök is rendületlenül Rendesezi azóta. Egyszer azt mondta: na, ha már olyan Rendes vagy...

Rendes, Rendes..., mormogta az öreg atya, miközben az újabb széllökés a tarkója fölött néhány egészen vékony, fehér hajszálat lengetett, ami leginkább olyan volt, mintha ökörnyál tapadt volna a fejéhez. Volt nekem egy Rendes nevű tanítványom, de hát mikor, vagy negyven éve... Apád, nagyapád nem ide járt?

Erre csak a fejét rázta.

Sebaj. Én meg a Geláz atya vagyok, mutatkozott be az öreg pap is. Fenn lakom a klauzúrán. Tudod, mi az a klauzúra?

Rendes László nem tudta, ám ha ki merte volna bökní, ami eszébe jutott, azt mondta volna, hogy ahol a kalauz úr lakik... De ehelyett csak pislogott, mint órán, ha nem tud felelni, és a szempillái verdesésével, ki tudja miért, az erőltetett gondolkodást igyekszik megjeleníteni.

Na, ha nem tudod, pajtikám, akkor gyere el, és nézd meg.

Az atya itt hirtelen megtorpant a beszédben, kicsit oldalt billentette a fejét, úgy leste Rendes Lászlót.

Mit szólsz hozzá, hm?, kérdezte aztán, mintegy sürgetve a választ. Eljössz?

A fiún most szinte keresztülfújt egy újabb heves széllökés, csak úgy zörgött rajta a nájlönköpeny.

A didergés tette, hogy megrándult, a fejmozdulata bőven beillett bólintásnak.

Na, jól van akkor, nyugtázta Geláz atya. Negyvenhárom éven át tanítottam ám!, emelte fel a mutatóujját, ilyen pajtikákat, mint te! Matematikára és rajzra. Bizony. Nálam a nehézfejű is megszerette a számokat, és a topa is megtalálta a maga örömét a vonalakban és a színekben. Meglátod, nem fogod megbánni, ha meglátogatsz. Na, Isten áldjon, pajtikám. Menned kell, jön a stúdiumidő. Örülj, hogy tanulhatsz!

Négy év, még négy teljes év, töprenkedett a takarót jól a fülére húzva. A fűtést még nem indították be, a központi kazánhoz nem érkezett meg valami fontos alkatrész. Jó, hogy a nyári levélben, amelyben tételesen felsorolták, hogy mit kell magával hoznia, felkiáltójellel külön megjelölték a meleg takarót. Anya tízcentis nagyságban varrta bele a kollégiumi számát, a bolyhos, bordó anyagra ríktó narancssárgával.

Négy év, ami, most úgy érezte, sose telik el. De aztán eszébe jutott, hányszor érezte már ugyanezt. Amikor a fogorvosi rendelő előterében ücsörgött, és várt a sorára a fogszabályzáson, mindig ugyanezt gondolta, hogy a következő óra, fél-óra sose fog eltelni. De hát egy óra az mégis csupán egy óra, hatvan perc, nem pedig négy év. Milyen szép számtanfeladat lenne, végigsorozni, hogy négy év hány perc is pontosan. Hatvanszor huszonnégyszer háromszázhatvanöttször négy. Rettenetesen hangzik. Talán jobb nem is tudni. Aztán óvatosan fordult kicsit, hogy a testével át nem melegített jeges lepedőrész ne túl hirtelen érje a bőrt. Nagyanyjával sokat beszélt a halála előtt. Illetve a mama beszélt hozzá. Valamiért minél többet szeretett volna elmesélni az unokájának, mielőtt eltávozik. Ő hajtogatta rendre, de hányszor egy nap, Minden elmúlik, úgys minden elmúlik... Hatvanhat évet élt, és tényleg, kétséget kizáróan elmúlt az ő hatvanhat éve. Sok-sok négy év egymás után, tizenhatszor négy és ráadásnak még kettő.

És akkor megdobbant a szíve: az az öreg atya! Mi is a neve? Elfelejtette, amilyen sükebóka. Mit mondott, ugye azt, hogy hetven éve él itt. Hetven. Hát akkor ő mit akar? Ennyi idő alatt se unta még meg a naplementét. Hányszor fog még ott állni a bátyán, csupán a következő négy év alatt, hányszor? És majd utána, ha ez elmúlt, és még később, sok-sok négy év múlva hányszor jut majd eszébe, hogy milyen a naplemente a bátyáról nézve, és azt hiszi majd, hogy el tudja képzelni, mert annyiszor látta, holott nem tudhatja, mert az aznapi naplemente teljesen más lesz, mint az előző sok-sok millió. Az atya is azért ballag ki oda mindennap, hogy lássa, mert olyat még nem látott.

Tehát, fordult megint egy aprót, és a lábfejevel megpróbálta maga alá gyűröködni a paplan csücskét, így is lehet szemlélni a rá váró négy évet, hogy adatik ennyi és ennyi naplemente. És több nem. Ma is tanultak egy latin közmondást, hogy is szól csak? *Dies diem docet* – ez az. Passzol, jobban nem is passzolhatna. Többet ér minden imádkozásnál, ha az ember elalvás előtt megtalálja az eltelt naphoz leginkább való szavakat.

Most már beszélhetna apa a háló ajtaján: aludjon, fiatalúr, addig örüljön, míg aludhat. Csak apró neszeket hall, sodronyenyekergést, szuszogást, egy-egy sóhaj. Mind alszanak már körülötte. De vajon örülnek-e?

Az évszázadok alatt egyre bővült épületegyüttes összes zegzugát kiismerni szinte lehetetlenség. A gimnáziumból két különböző szinten is át lehet jutni a kolostorba, de hogy aztán ott pontosan merre visznek a sötétlő boltívekkel messze futó folyosók, azt Rendes László október kilencedikén még nem tudhatta.

Reggel, amikor fél hét előtt felébredt, és báva boldogsággal nyugtázta, hogy ezek szerint még teljes öt perce maradt az ébresztőig, az agya már az előtte álló nap feladatait pörgette. Apa tanítása volt ez is: Cucukám, nem fogsz tőlem vagyonokat örökölni, ezt előre megmondhatom, de néhány jótanáccsal szolgálhatok. Aztán vagy megfogadod őket, vagy nem. A pénzzel sem lehet egyebet tenni, vagy okos dolgokra költeni, vagy elherdálni. De amit mondani akarok, az az, hogy ha jól akarsz aludni, márpedig annál nincs fontosabb, mint a nyugodt lelkiismerettel eltöltött éjszaka, két dolgot kell megtenned. Egy, hogy reggel, mielőtt kinyitod a szemed, sorra veszed, mi minden vár rád aznap, magyarán, mi a dolgod. Hiszen lehet azt tudni. Kettő, hogy este, amikor már lefeküdtél, és behunytad a szemed, elsorolod magadnak, mit intéztél, mit végeztél, mi sikerült, mi maradt el. Ha ezt őszintén végiggondolod, a lelked megnyugszik, és nem gyötörnek majd rémálmok.

Feküdt, és sorolta magában a rá váró október kilencedikei eseményeket. Előbb az órarendet, aztán hogy legkésőbb ma levelet kell írnia keresztapjának a rohamosan közelgő születésnapjára, meg hogy Szabókitól kérje kölcsön azt a spéci szappant, amivel ha lemossa a pingpongütő gumiját, hát úgy fog tapadni hozzá a labda, hogy csak na. Még egy perc volt fél hétig, amikor a semmiből, vagyis ebből a reggeli, sötétbarnás-sötétbordós szemhéj mögötti kavargásból előbukkant az öreg atya arca, a hatalmas feje, amint félrebillentve megvillan a cvikkerszerű szemüvege. Megígérte, hogy meglátogatja! Rémes lenne, ha meglátogatná, és az atya azt mondaná: vártalak, de hiába, nem jöttél. És már nem is szólítaná „pajtikámnak”, örökre leszámolna vele, szó nélkül sarkon fordulna, és otthagyná a jeges bátyán, ácsorogjon csak magában.

Felharsant a fél hetet jelző éles csengetés, és Rendes László oly fürge igyekezettel pattant ki az ágyából, mint az elmúlt hetekben még egyszer sem: úgy érezte, minden társánál komolyabb és főképp titkosabb küldetése van, amit ma, az egészségügyi séta ideje alatt hajt majd végre.

A gimnáziumot elhagyva némi téblábolás után egy nagy, üveges ajtóhoz ért, melynek a kilincse olyan magasan volt, mint a feje. Átvillant rajta, mi lenne, ha a foga közé venné a kilincset, és úgy nyomná le. De hát ilyesmit nem való cselekedni, ráadásul egy agyonfogdosott kilincs a legkülönbébb fertőzések telepelye lehet. A lépcsőfordulóból egy sietős léptű kedvesnővér ért mögéje, és rögvest megállt, ahogy az ajtó előtt tétovázó diákot észrevette.

Hová, hová?, csak ennyit kérdezett.

Rendes László elhadart egy gyors „Laudetur”-t, és a következő pillanatban szempillái sűrűn verdesni kezdtek, hiszen nem tudta a választ. Semmi nem jutott eszébe. Se az öreg atya neve, se az a szó, amit az atya mondott, hogy ott lakik. Csak a „kalauz”-ra emlékezett, de hát ez az ő balga agyszüleménye volt, Isten ments, hogy véletlenül kicsússzon a száján a szigorúan álló kedvesnővér előtt.

Nincs neked ott semmi keresnivalód, recscent rá az apáca, menj szépen a dolgozóra.

Már majdnem elkullogott, amikor, akárcsak reggel, az ágyban, fél hét előtt egy perccel, ismét maga előtt látta az öreg atya fejbillentős arcát.

Azt az atyát kell meglátogatnom... Így mondta: kell.

Miféle atyát?

Valami elősejlett agyának legmélyebb rejtekéből. Kinyögte: Gálos atyát. Abban a pillanatban tudta, rosszat mond, a Gálos egy szomszéd utcabéli gyerek volt otthon, vörös és szeplős, ő is járt hittanra a Szent Imrébe.

Gálos?, kérdezett vissza élesen a kedvesnővér. Olyan atya nincs is. Csak Geláz.

Szinte felsikoltott, Igen, Geláz atya, Geláz! Hozzá megyek.

A kedvesnővér erre csak a fejét csóválta, még egyszer alaposan végigmérte, majd elsietett. Rendes László pedig visszafordult a nagy üveges ajtó felé, és meglátta a derékmagasságban elhelyezett zománcos táblát: KLAUZÚRA, Nőknek tilos a bemenet!

Olyan sötét volt az alacsony boltívek alatt, mintha máris este lett volna. Lassan ballagott a zöldre festett ajtók sora előtt, nézte a neveket, mind nagyon furcsa volt: Szulpic, Anaklét, Polikárp, Hildebrand. Nem tudta elképzelni, hogy úgy kelljen minden alkalommal bemutatkoznia, Rendes Anaklét vagyok. Vagy hogy anya este az ágya szélén ülve azzal búcsúzzon el tőle: jó éjt, édes kis Szulpicom...

Az alsó szinten nem talált Geláz nevet, hát az emeleten folytatta a keresést. Itt valahogy még sötétebb volt, csak a kockakövek vékony sávja világított, és a csönd, a kolostori csönd szinte kézzel fogható volt. Nem hetven év, hanem százhetven, ötszázhetven, kilencszázhetven év elmormolt, idekövesedett imádságai alkották a falakat.

Ott állt az ajtó előtt, amelyen a Gróf Geláz feliratot olvasta. Kopogott, majd mivel válasz nem érkezett, benyitott. De meglepetésére egy másik ajtó előtt találta magát. Újból kopogott. Most már hallott valami inkább nyögésre emlékeztető, halk „Tessék!”-et, ami mintha nem is a szobából, hanem valahonnan rémisztő

messziről jött volna. Benyitott. Homályos helyiségbe lépett, az orrát nehéz, állott szag csapta meg, amit hirtelenjében öregségszagnak nevezett magában. Az atya a sarokban lévő támlás ágy szélén ült, a reverendája végig ki volt gombolva. Rendes László ennyi gombot egy ruhán még sose látott. Talán ez is a szerzetesi alázathoz tartozik, ennyi gombot ki- és begombolni naponta, villant át rajta. Egy pillanatra csönd volt, majd negyedét ütött egy óra, aztán recsent a parketta a lába alatt.

Á, pajtikám, te vagy az, mondta végre Geláz atya, de ültő helyéből nem mozgott. Csak gyere, tedd be az ajtót, aztán ülj le oda, arra a székre.

Rendes László engedelmes bábként mozgott, a homály, a furcsa szag, a lassú beszéd szinte megbabonázta, a végtelen időtlenség kerítette hatalmába, íme, van öröklét, itt a földön is, ebben a szobában, óraütés ide vagy oda.

Az atya épp csak összehúzta magán a reverendát, a melltájékon két-három gombot begombolt. Aztán végigsimított hatalmas, kopasz koponyáján. Köhögött.

No csak mesélj, mesélj, pajtikám, mondta aztán.

Rendes Lászlónak fogalma sem volt róla, miről kellene neki „mesélnie”. Mesélni a felnőttek szoktak a gyerekeknek, a kicsiknek persze, neki már rég nem mesél anyja, legfeljebb a könyvét nézi meg, hogy mit olvas.

De szóltan vagy, ejnye! Az atya végül is felkászálódott az ágyról, odalépett az asztalhoz, kihúzta a mellette álló széket, és arra ült rá, rendezgette a szoknyaszerrű ruháját, hogy ne csússzon le a térdéről. Hát azt csak meg tudod mondani, hogy mi érdekel, mit szeretsz csinálni, nem? Mindenki szívesen csinál valamit, még ha a semmittevés is a kedvenc időtöltése.

Ezen hörögve felnevetett Geláz atya.

Olvasni szeretek, felelte halkan Rendes László.

Olvasni, na jó, de mit, pajtikám?

Hát könyveket, felelte, és máris érezte, hogy elvörösödik, ekkora marhaság már rég nem csúszott ki a száján.

Ám úgy tűnt, Geláz atya nem hallotta vagy nem akarta meghallani ezt a suta választ.

Aztán a bélyegekkel hogy állsz?, kérdezte egyszerre egészen élénk hangon.

Apukámnak van otthon egy régi albuma, és én is le szoktam áztatni a bélyegeket a külföldi levelekről, mondta szinte örvendezve, hogy végre valamire normális feleletet adhat.

Az derék, pajtikám, derék. No, ha így áll a dolog, akkor mutatok én neked valami csudát, amitől eltátod majd a szádát.

Geláz atya felállt, mozgás közben újból összegombolt magán néhány gombot. Az asztal mögötti irdatlan polcos szekrényen bogarászott. Végre némi erőlködés után leemelt egy misekönyvnyi kötetet, és az asztalra rakta. Hátranézett a sötét sarokba, ahol Rendes László kucorgott.

No, gyere hát, intett aprókat, most láthatsz valami igazi kincset.

A fiú felállt, és lassan, a nagy összevisszaságban álló térdeplőzsámolyt és székeket kerülgetve odament az asztalhoz. A könyv, amely az atya előtt hevert, egy piros bőrkötésű album volt, a borítójára Nagy-Magyarország címerét domborították oda az angyalokkal.

Akarod te kinyitni? Tessék, nyissad csak ki!, nézett rá az atya, és megvillant a szemüvege.

Rendes László közelebb lépett, hogy elérje az album szélét. Hirtelen új erővel csapott az orrába az öreg férfi kipárolgása, amit akkor is érzett, amikor a szobába bejött. Valami feltolult a torkába, gyorsan vissza kellett nyelnie. Paradicsomos káposztát kaptak ebédre, annak a gyomorsavval kevert íze kaparta a nyelve tövét. Harákkolt egyet. De Geláz atya már türelmetlen volt, hűvös, száraz kezével megragadta a csuklóját, és úgy nyitotta ki vele az albumot.

Rögvest az első oldalon, a zizegő celofánt félrehajtva kis, átlátszó papírsínekben néhány apró, régi bélyeg sorakozott. Rendes László a rajzolatukon azonnal felismerte Károly királyt és Zita királynét.

Tátod a szád, mi, pajtikám?, hallotta a feje fölül az atya hangját. A koronázási sor, teljes egészében! Tudod te egyáltalán, mikor volt a koronázás, he?

Most egészen közelről érezte az atya leheletét is.

Ezerkilencszáztizenhatban, felelte magabiztosan. Hiszen nagymama valami előkelő felmenője ott hajtatott a koronázási menetben, hallotta a saját fülével, amint valamelyik Batthyányi gróf zajongott, mekkora méltatlanság érte, egy gyereket ültettek melléje, micsoda dolog, ám akkor mondták neki, hogy csendesebben, hiszen Ottó királyfi az, négyéves, nem lehet nagyobb! Nagymama tudna mesélni Geláz atyának, lehet, hogy a végén az atya tátaná a száját. De nagymama meghalt, és amit mesélt, már csak ő tudja egyedül.

Tizenhatban, úgy van! Ezt már szeretem, pajtikám!, nyugtázta az atya elégedetten. És, ha jobban megfigyeled, nem akármilyen kiadás ez! Ugyanis hibás. Látnod, a gép rossz helyen vágta el, és a bal oldalon nincs fogazata. No, pajtikám, kitalálod-e, hogy hány ilyen van az országban? Nem találod ki. Majd én megmondom neked. Egy. Ez az egy, amit itt látsz az orrod előtt. Különös? Mi az, hogy különös! És azt is elmondom neked, miért csak ez az egy van. Az én öcsém akkoriban, mert tizenöt évesen elment szerencsét próbálni Pestre, hogy ő vinni akarja valamire, a Pénzjegynyomdában dolgozott tanoncként, ott, ahol a bélyegeket is nyomták. Amikor a gép alá kissé ferdén csúszttatták be a friss tömböt, és így vágta le a szélét, ahogy látod, a gépmester rögvést észrevette a hibát. Azon nyomban rendelkezett, hogy az egész készletet a selejtbe kell dobni, amit aztán bezúztak. Mert a koronás főkről nem jelenhetett meg selejtes bélyeg, pajtikám! A műszak végén azonban az én Tivadar öcsém volt az, akinek át kellett vinnie ezt a holmit a zúzdába, és amikor senki se látta, egy sort letépett róla. Miért? Hát azért, pajtikám, mert tudta, hogy én bolondja vagyok a bélyegeknek. Tudod, mikor adta oda? Azt is megmondom. A pappá szentelésemkor. Addig tartogatta, dugdosta. Ez volt az ő ajándéka. Azóta első szentmisém évfordulóján, Havas Boldogasszony napján reggel mindig azzal kezdem a napot, hogy előveszem az albumot, és megnézegetem ezeket a csonka bélyegeket. Csonka Magyarország nem ország, szavaltuk régen, de a csonka bélyeg értékesebb mindegyik épnél, pajtikám!

Geláz atya egyenként végighúzta öreg, reszketeg ujjait a lenyesett, fogazatlan széleken.

Aztán nagy puffanással becsukta az albumot.

Tivadar öcsém negyvenhatban kivándorolt Paraguayba, ott is halt meg négy évvel ezelőtt, elütötte egy temetési hintó, mert megvadultak a lovak. De amíg élt, sok-sok levelet küldött. Nézd csak, pajtikám, mondta Geláz atya, és az egyik alsó polcról felemelt egy kartondobozt. Ez tele van paraguayi bélyeggel. Oda-

adom neked, áztasd le őket, aztán majd meglátjuk, lehet-e kezdeni velük bármit is. Mit szólsz hozzá?

Rendes László elvette a dobozt: tömve volt az egykori borítékok jobb felső sarkával együtt lenyесett bélyegeкkel.

A legfelső, amit először meglátott, egy lila nyomatú lajhár volt, amint lefelé csüngött egy lilás ágról. Vajon vannak Paraguayban lajhárok? Nem tudta volna megmondani, nagymama soha nem beszélt neki a lajhárokról.

Ült a mosdó mellett, kihozta a fürdőbe a hokedlijét, odaült a mosdó elé. Nézte, hogyan lebegnek-áznak a paraguayi bélyegek. Néha bele-belekevert a langyos vízbe a mutatóujjával. Épp csak. Mert apától úgy tanulta, hogy sok minden egyéb mellett a bélyegáztatást se lehet siettetni. Ezt főképp nem. Leázik az magától, sem előbb, sem később, hanem amikor víz kioldja a ragasztót a bélyeg alja és a boríték közül. Arra gondolt, hogy nemcsak a ragasztó van ott, hanem egy ismeretlen ember nyála is, aki valaha régen Paraguayban megnyalta a bélyegek hátát, mielőtt felragasztotta volna őket. Arra gondolt, hogy ez a nyalítás helyettesítette a testvéri csókot a két férfi között annyi évtizeden át. Egy jól elrejtett, becsempészett csók érkezett a távoli messzeségből a Vasfüggöny mögé, egy kolostor falai közé. Kevert egyet a vízben, és az ujjbegyén egyensúlyozva kiemelt egy olyan bélyeget, amelyen jól kivehető volt a pecsét. 5.7.63. – állt egy narancssárgásra színezett, marcona katonaember homlokára nyomva, mintha számháborúzna. Mi minden történt azon a napon, 1963. július 5-én? Érdekes lenne most átszaladni a főkönyvtárba, és felütni a régi újságokat. Ő maga például még nem is élt. Szegényebb volt a világkerekség Rendes Lászlóval, ezt rögvest meg lehet állapítani. Anya és apa már ismerték egymást. Apa nagymamával élt egy szoba-konyhás – ahogy emlegetni szokta – „lyukban”, és mindig csak tanult és tanult, mert meg akarta mutatni *ezeknek*. Ami azt is jelenti, töprengett el, hogy apa nem is az életnek tanult az ókori latinok szellemében, hanem *ezeknek*. Anya albérletben lakott, otthagya a faluját, rajzolni és festeni szeretett volna, arról ábrándozott, hogy egyszer olyan szép képek születnek majd az ecsetje alatt, mint a worpswedei Paula Modersohn festményei. De hiszen azokat a képeket már megcsinálta az a Paula; neked más szépeket kellene festened, szólt rá apa anyára, ha néha szoba került a régi vágy, az 1963-ban még lobogó lelkesedés. Amíg a fia kicsi volt, anya sokat rajzolt neki, falusi utcát házakkal, gémeskutat, fákat, kutyákat, tehenet, szekeret. Bent, a vállalati irodán is van, hogy órák hosszat nem csinál mást anya, csak ül az asztalánál és golyóstollal rajzolgat, aztán, ha betelik egy géppapír, összegyűri és a szemetesbe dobja.

Lassacskán le-leváltak a paraguayi bélyegek a borítéknyesedékekről.

Szabóki hívta, hogy üssenek egyet takarodó előtt. A csodaszappant is felajánlotta, hogy Rendes lemoshatja vele a szoftűtő gumiborítását. De azt felelte neki, ma nem ér rá, el kell végezze ezt a feladatot. Miféle feladat a bélyegáztatás, cseszki?, meredt rá Szabóki, és a kezében megállt az ütő, amivel addig a levegőben hadonászott. Geláz atya bízott meg vele, közölte, és a nyomaték kedvéért most mind az öt ujjával lötykölni kezdte a vizet, lássa a Szabóki, milyen komoly munka ez. Az meg ki a túró? Egy öreg atya, a klauzúráról, mondta, hetven éve él itt. Szabóki fütttyentett egyet: az fasza lehet!, rikkantotta, majd lecsapást mímelve nagyot suhintott a levegőbe, és kirohant a háló felé.

Hát igen. Apa mindig azt tanította: tudd, hogy mi a dolgod. Az életben sorozatos csábítások érnek, hiszen bármikor adódik lehetőség lógásra, bliccelésre, halogatásra. De később ezek az elmulasztott lehetőségek fájnak a legjobban, amikor csakis rajtad múlt, hogy elvégzel-e valamit vagy sem. Jópofa gyerek ez a Szabóki, úgy beszél, mint egy kocsis (anya szokta így mondani, ha valaki csúnya szavakat használ), de nem izgatja magát, úgyis ismeri már itt mindenki ezer éve, öt bátyja járt ide előtte. Rögtön az első délutánon hátulról megpöckölte Rendes fülét, amikor ő a szülei távozása után csak úgy ácsorgott a vaságya végében. Láttam, hogy hoztál pingpongütőt, komám. Gyere, lezavarunk egy meccset kajáig. Még sose nevezte senki „komámnak”. Bácsik mondták neki régebben, hogy „nagylegény” vagy azt, hogy „kisöreg”, amit mindig is utált. Ezt a „komám”-at kifejezetten barátságosnak találta. Mégis zavartan azt motyogta, hogy nem tudja, hol van a pingpongasztal. De Szabóki csak nevetett, és azt kiáltotta, már futtában, hogy: csak utánam, spuri!

És Geláz atya? Annyit lehet tudni, hogy 1963 júliusában újfent levelet kapott az öccsétől, lenyeste a boríték sarkát, és a dobozban heverő többi bélyeg közé dobta. Gyűjtögette őket még tizenhat évig, hogy most odaadja az egészet neki. Vajon a levelekkel mi történt? Őrzi-e vagy kidobta valamennyit? Ha az utóbbi történt, a bélyegek túléltek őket – nem véletlen, hogy a bélyegeket gyűjtik albumokban és nem a leveleket. Geláz atya, röpke fejszámolás, akkor ötvennégy éve élt itt a hegyen. Ha találkozott a bátyán egy fázós fiúcskával, azt mesélte neki, hogy ötvennégy éve nézi minden délután a naplementét. Az a régi fiúcska pedig ma már harmincéves, meglett bácsi. Mennyire igaza volt nagymamának, tényleg minden elmúlik! Még a legmakacsabb, a legjobban megnyálazott bélyeg is elvált egyszer az őt szállító borítékról. Par Avion, Asuncion, Hungria.

Zuhogott október tizenötödikén. Rendes László mostanra szárította meg és nyomtatta le szép simára a paraguayi bélyegeket. De hogy mennyi egyforma volt köztük! Az a marcona tábornok, valami Colonel Strössner, akinek mindig odapecsételtek a szeme közé, az megvolt négyféle színben és legalább száz kiadásban. A lajhárosból is sok volt, meg egy majmos fajtából. De akadt azért egy szép piros versenyautó meg a Kolumbusz Kristóf. Hiába, sok levelet küldött az atya öccse, úgy látszik, hiányzott neki a testvére.

Hóna alá vette a dobozt, és most már magabiztos léptekkel indult a klauzúra felé, mint aki otthon van.

Geláz atya az esőtől elhomályosult ablakhoz húzott fotelben ült, és egy imakönyvet olvasgatott. Ezúttal kifejezetten megörvendett, amikor Rendes bedugta a fejét a második ajtón is.

Az egyszeri látogató, pajtikám, semmit sem ér, ejtette a könyvet az asztalra, de aki visszatér, azt nagyon meg kell becsülni! Gyere, gyere, mert olyasmit mutatok, hogy nem felejtet el sosem.

A polcra csíptetett ernyős lámpácskát felkapcsolta, amitől a szobán sárgásbarna fény áradt szét.

Rendes László meg akart szabadulni a bélyegesdoboztól. Előrenyújtotta az atya felé, és csak annyit mondott: leáztattam mindet, le is nyomtattam őket.

Geláz atya megállt a motozásban.

Mi akarsz ezzel? Miféle dobozt hoztál?

A bélyegek. Az atya bélyegei. Paraguayból.

Az öreg pap felegyenesedett, és megvakarta hatalmas koponyája tetejét. A háta mögül érkező lámpafényben megcsillant cvikkerszerű szemüvege.

Tudod, mit, pajtikám? Nekem már semmi szükségem sincs rájuk. Neked adom, mit szólsz?

Rendes László visszahúzta a karját, és döbbsen bámult a paraguayi bélyegek közé. A több tucat tábornok és lajhár tehát az övé. Apa egyszer, amikor olyan régóta könyörgött egy szoftborítású pingpongütőért, holott még teljesen jó volt a régi, sima faütője is, azt mondta, a túlzott vágyakozások közepette nem tudjuk megbecsülni azt, amit az élet kérés nélkül ad. A többes szám persze egyes számot jelentett, és rá vonatkozott. Akkor azt gondolta elkeseredésében, hogy neki ugyan még nem adott semmit az „élet”, a fene egye meg.

Azóta a karácsonyi angyal meghozta már az új pingpongütőt. És most, íme, olyasmit kap, amit nem kért. Amire, első pillantásra, semmi szüksége.

Köszönöm szépen, rebegte, és a dobozt minden korábbinál szorosabban szorította a hóna alá.

Geláz atya csak legyintett szórakozottan, és már megint ott kutakodott, ahonnan a múltkor a bélyegeket szedte elő.

Hát hová bújtál, nézzenek oda!, morogta hajladozás közben. Közben elmondta neked, mit keresek. Figyelsz, pajtikám? Na azért, mert azt nagyon nem szeretem, ha én töröm magam valakiért, és az illető oda se bagózik. De te nem ilyen vagy, úgy látom. Mi is a neved?

Rendes László, mondta erre, kissé előrehajolva, hogy a hangja minél előbb elérjen Geláz atya füléhez.

Persze, persze. Szóval, pajtikám, egy fényképezőmasinát keresek. Hiszen itt van, ni. Kiböki a szememet!, nyögött az öreg pap, és a mélyből egy újabb dobozzal emelkedett elő. De ez már egy fekete tok volt inkább, mint doboz, fedeles, és elöl kis rézkallantyúval lehetett nyitni-csukni. Amikor az atya vékony, hosszú ujjja felpattintotta a karocskát, és felemelte a tok tetejét, bent, a kék bársony bélésen egy ősrégi, harmonikás fényképezőgépet lehetett látni.

Ugye, hogy szép, pajtikám?, nézett rá Geláz atya, s az arcán különös, már-már gyermeki öröm terült szét, mintha e pillanatban kapta volna Rendes Lászlótól ezt a drága ajándékot, amire annyira vágyott. Mert nem mindig elég csak az, amit az élet vagy a Jóisten ad.

Szép, bólogatott a diák, s mivel úgy érezte, tán nem volt eléggé lelkes, megismételte, nagyon szép.

Amikor kijártam az elemi négy osztályát, és már lehetett tudni, hogy ide jövök a hegyre tanulni... Geláz atya ránézett: tudod, mikor volt az, pajtikám? Megmondjam?

Rendes Lászlót mintha áramütés érte volna, egy villanás alatt tudatosult benne, hiszen ő ezt tudja!

Hetven éve!, vágta ki éles, határozott hangon, mint amikor a jó tanuló felel.

Az áldóját! Honnan szedted?, kerekedett el az atya szeme. Tudod, hogy te nagyon rendes pajtika vagy? Tényleg akkor! Ezerkilencszázkilencben. Az én apám szegény kántortanító volt egy sáros felvidéki városkában, aki öt gyereket nevelt.

Ugyanis az öcsémén kívül volt még három nővérünk. Sajnos mind meghaltak már, úgy látszik, az Úristen azért tart még életben engem, mert itt a hegyen már úgyis eléggé közel vagyok Hozzá. Nos, az én derék jó anyám egyetlen bátyja nagy hangú, nyughatatlan, bolyongó ember volt világéletében. Jogot tanult Pozsonyban, de végezni persze nem végzett, hát beállt utazó ügynöknek, és vitte a szél meg az akkori kezdetleges vasút, amerre egy kis pénzt sejtett. Ő volt az én keresztapám is egyben, elárulom a nevét is, mert olyan szép neve volt: Ostoros Gábiel. Tetszik, pajtikám? Szívesen lennél Gábiel, mi?

Rendes László ingatta a fejét, nem mert mit mondani. Hisz épp a múltkor átlapította meg magában, hogy nem örvendene túlzottan, ha Anaklét vagy efféle neve lenne, hát akkor most lelkesedjen a Gábielért?

Ezerkilencszázkilenc augusztus legvégén, amikor már minden össze volt csomagolva ládába, hogy engem útra indítsanak ide, betoppant a Gábris bácsi. Maga elé állított, és azt mondta: idehallgass, pajtikám. Én annyi helyet bejártam ebben a derék Monarchiában Triesztől Lublinig és Béctől Brassóig... A derekam letört a sok rázkódástól, a lábamat térdig gyalogoltam, és mégis azt kell mondjam, alig emlékszem valamire, pedig csodás városokat láttam, különös emberekkel találkoztam, elhiheted. Te most indulsz világot látni, most fog kinyíltni a szemed. De amit látsz majd, a fejed nem bírja mind megőrizni, akármilyen eszes vagy is. Hát itt van neked egy fotómasina. Fényképezd le a világot, ne hagyd teljesen elfutni a pillanatot. Látod, nem vagyok egy gazdag ember, csak ennyit tudok adni, de azt mondom neked, ha megfogadod a tanácsomat, te gazdagnak tudhatod magad, mikor annyi idős leszel, mint én. A kezeden tarthatod majd az egész életedet...

Geláz atya itt megállt, sóhajtott. Rendes László arra gondolt, hogy az idős szerzetes, akár csak néhány hónapja a nagymama is, a lelkében most egy pillanat alatt évtizedeket száguldott ide s oda. Ez jó lehet, vélte, öregnek lenni is jó valamiért. Tényleg gazdagok, igazat beszélt az a régi nagybácsika.

Ez történt hetven éve, pajtikám. Ugyan az én életemet meg mindenki másét az Úristen tartja a kezében, de megfogadtam Gábiel bácsikám tanácsát, és amint megérkeztem ide, elkezdtem használni a fényképezőgépet.

Geláz atya megint elhallgatott, ha lehet, még ünnepélyesebben. Feltartotta a mutatóujját.

A masina csak bevezetője volt valami sokkal nagyszerűbbnek. Csak egy eszköz, jöllehet, ugye, nélkülözhetetlen. Na, gyere, pajtikám.

Geláz atya feltápáskodott, és megindult a szoba legsötétebb sarkába, a mosdót leválasztó spanyolfal mögé. Rendes László eddig nem is érzékelte, hogy itt egy szekrény áll, ami a padlótól a mennyezetig hatalmas tömbként önmagában is szinte falat képez.

Itt van..., mondta Geláz atya. És megint megkérdezte, mint a múltkor: akarod kinyitni? No, rajta, pajtikám, nyisd ki!

Megfogta Rendes László karját a csuklójánál, és előretuszkolta a szekrény felé. A fiú ott állt a dupla ajtó előtt. Kezébe fogta a kulcsot, ami, mintha régóta várt volna erre az érintésre, szinte magától fordult el. Ahogy a zár nyelve visszahúzódott, a két ajtószárny kivágódott, Rendes Lászlónak hátra kellett lépnie, nehogy megüsse magát. Rendkívül elcsodálkozott azon, ami elé tárult. A szekrény

kis fiókok rengetegét rejtette magában. A legfelső sor gombjait bizony még ágas-kodva se tudta volna elérni, olyan magasak voltak.

Megmondtam, pajtikám, hogy erősen csodálkozni fogsz!, szólalt meg Geláz atya diadalittasan a háta mögött. Gondolom, kitaláltad, hiszen már mondtam, okos pajtika vagy, mit rejtenek ezek a fiókok.

De ezúttal nem várta meg a diák válaszát. Bizony, hogy fényképeket! Hetven év van itt beletömve százhatvan fiókba. Tessék, csak tessék, húzzál elő egyet. Mindegy, melyiket, amelyik kézre áll.

Rendes László ismét közelebb lépett a szekrényhez. Felemelte a bal karját, és fejmagasságban megrántotta a bal oldali legszélső fagombot. Hosszú fiók csúszott elő a helyéről, ügyeskednie kellett, hogy el tudja kapni a végét, nehogy kiBORítsa. Nehéz volt. Odasietett vele az asztalhoz, az atya követte.

Lássuk csak..., hajolt le Geláz atya, hogy a fiók feliratát kisilabizálja. Á, 1929 első fele! Épp ötven éve! Derék, roppant derék!, örvendezett, és amit eddig még Rendes László sose látott tőle, szinte virgoncan összedörzsölte a kezét. Mintha az öregemberek annál jobban éreznék magukat, minél régebbre tudnak visszatérni a múltba, jutott eszébe, hiszen az utolsó időkben a nagymamában is csak az tartotta lelket, hogy mesélhet neki arról, ami volt.

Az atya leült, és elkezdett kotorászni a fiókban a sűrűn rakott, cakkos szélű fényképek között.

Mi minden van, itt..., mormogta az orra alatt, majd egyszer csak kirántott egyet a sorból. Á, ez nagyon jó! Titusz atya focizik!, mondta felnevetve, és a fiú elé tartotta a képet: egy kalapos, reverendás pap épp lendítette a szoknyás lábát, és készült belerúgni az előtte várakozó labdába, körülötte vigyorgó srákok szemlélték a nagy mutatványt.

De Geláz atya nem adott sok időt az elmélyülésre, a képet visszarakta a helyére, és már mutatta is a következőt. Ez nagy esemény volt, a kormányzó úr őfőméltósága tett látogatást. Olyan kocsisor jött vele, hogy itt annyi autót még nem láttunk előtte soha.

Rendes László látta Horthy Miklóst, a feleségét, amint egy szemüveges, kövérkés, süveges pappal az oldalukon a templom előtti kis téren néznek a fényképezőgép lencséjébe. Az alakok háta mögött jól látszott a lépcső, a korlát, és arra gondolt, ő is ott szokott felcaplatni a reggeli diákmisére menet, lába ugyanazt a márványt tapossa, kezét ugyanazon a korláton csúsztatja.

Jött a következő kép.

No, mi ez, pajtikám?

Egy fa, mondta ő, mert a fotó egy terebélyes fát ábrázolt.

Fa!, horkant fel Geláz atya, még szép, hogy fa. Ez Kazinczy tölgyfája, amit itteni vendégeskedésekor ültetett. Hatalmas fa lett belőle, láthatod. Azóta persze még fél évszázadot nőtt, vagyis inkább öregedett.

Újabb kotorászás következett. A fénykép, amit Rendes László a kezébe kapott, egy osztálytermet ábrázolt. Kisdiákok ültek a padokban, és láthatólag elmélyülten dolgoztak valamin. Vagy számtanpéldát oldottak meg, vagy rajzoltak, jutott az eszébe. De nem ez volt az érdekes. Hanem az, hogy úgy érezte hirtelen, ez a kép róluk készült, az ő osztályáról. Ismerősek voltak a széles, szekrényes asztalok, az ablakok, hátul a falon ugyanaz a fészület függött, ami most

is. És a fejek, a többnyire lehajtott fejek, inkább csak a hajuk látszott, mint az arcuk. Olyan volt, mintha nem telt volna el ötven év, ezek az osztálytermek már csak ilyenek, mindig ilyenek, ha belép oda valaki, és fényképez egyet, akkor csakis ezt fényképezheti le, amint harminc fiú ül a helyén, dolgozik, épp okosodik, tanul, *non scolae, sed vitae*... Már mind nagypapák vagy halott nagypapák.

Geláz atya egészen sokáig bogarászott a dobozban, mire lassan végre megint előhúzott egy képet. Nézte, hosszabban, mint eddig bármelyiket is, még egy kicsit a fejét is ingatta közben. Sóhajtott, amikor a fotót átnyújtotta. Nem szólt egy szót sem.

Rendes László egy fiatal papot látott maga előtt. Szálfaegyenesen állt, sötét, vékonyszálú haja középujt elválasztva a fején. Szemüvege mögül szigorú, okos szempár nézett a szemlélőre. Száját mintha akarattal összepréselte volna, csak egy vékony, szürke csík látszott belőle.

No, pajtikám..., szólalt meg végül Geláz atya, ezúttal halkán, vontatottan. Kit látsz azon a képen?

Rendes László ebben a pillanatban tudta. Tudta a szívével, de most, hogy megvilágosodott, még sebtében ellenőriznie kellett az eszével is. A szemüveg, a hatalmas fej, az arc, mind-mind nagyon ismerős volt a számára. Mintha már találkozott volna ezzel az emberrel. Ha szembe jött volna vele a végtelen folyosón, biztosan hangos „Laudetur”-ral köszönt volna neki. Úgy köszönt volna, hogy Laudetur..., Geláz atya.

Az öreg pap olvasott a gondolataiban. Bólogatni kezdett. Úgy, úgy. Ez voltam én valaha. Pontosan harmincévesen, pajtikám. Az első osztályom akkor kezdte az ötödiket. Fiatal voltam, tele energiával és elhivatottsággal. Azt tűztem ki célul magam elé, hogy mint aki rózsát nemesít, én fogom tökélyre emelni a tanári hivatást, és keresztezem a szigor és a fegyelmet a jóindulattal és atyai szeretettel. Lehetetlen? Nem lehetetlen. Csak nehéz. Annyi év után is azzal áltatom magamat, hogy mindezt sikerült megvalósítanom.

Várt egy pillanatot. De Rendes László még mindig a fényképre meredt.

Te mit gondolsz erről, pajtikám? Megfér egymással a szigor és, ej, hát mért beszéljek mellé, a szeretet, hm?

Rendes László felemelte a tekintetét. Tudta, hogy ez nem olyan kérdés, amit egy tanár általában feltesz a diákjának. Talán nem is lehet tudni a választ, de mindenképp lehet rá felelni, és bármit is felel, az jó felelet lesz. Szigor és szeretet? Hát persze, apa is szigorú, de egy pillanatig sem fordult meg soha a fejében, hogy a szigor a szeretet hiánya lenne. Tudta, apa azért szigorú vele, mert szereti.

Felnézett, úgy felelte. Tetszik tudni, az én apukám is ilyen. Mindig szigorú..., de közben mindig szeret. Ahogy ezt kimondta, érezte, hogy könny szökik a szemébe. Pislogott kettőt-hármat.

Geláz atya most hátradőlt, és összekulcsolta a kezét a mellén. Szóval ilyen ember a te atyád, mondta. Derék ember lehet. Az én szegény jó atyám is ilyen volt. Azt hiszem, egy atya nem is adhat egyebet a gyerekeinek, csak ezt a kettőt.

Csönd volt egy kis ideig. Aztán Geláz atya megkérdezte.

Akarod, hogy neked adjam azt a fényképet, pajtikám? Neked adom. Bár nem is tudom, miért. Talán azért, hogy ha ránézel, jusson eszedbe, szigor vagy szeretet, szinte egykútya, mert az évek így is, úgy is elrepülnek, és végül marad egy

furcsa, bogaras öregember. Felemelte a kezét. Ne ellenkezz, pontosan tudom, hogy így van ez!

Rendes László nem ellenkezett. Fogta a dobozt, ami tele volt a paraguayi bélyegekkel, és tetejükre, mintegy lezárva e gyűjteményt, rátette a harmincéves Geláz atya fényképét. Aztán meghallotta az óra kondulását. Kettőt ütött. Fél négy volt! Miközben másvalaki életében bókászott, eltelt a napi szabadság másfél órája, és ő máris lekészte a délutáni tanulás kezdetét. Üres a széke a szekrényes asztal mögött, és ha az osztályfőnök megkérdezi: hát a Rendes? hol van? ki látta?, nem kap feleletet, a többiek a vállukat vonogatják, nem látták, nem tudják, hol van. Azt már tapasztalta, hogy az osztályfőnök úr szigorú..., de hogy sikerült-e neki ebbe a szigorba beleoltani a szeretetet? Amikor azt tapasztalja, hogy a Rendes rendetlenkedik...? Kiderül.

A bélyeges dobozt berakta a szerénye aljára, oda, ahol a cipőpucoló-készlet és a téli holmik bújtak meg, még anya rendezte be ezt a fertályt, amikor beköltözött szeptember elsején. Arra gondolt, hazaviszi a szünetben a bélyegeket, megmutatja a kollekciót apának, elvégre ő is gyűjtötte őket hajdanán, és hátha nem látott még paraguayi bélyeget. Eldicsekedhet vele, hogyan kapta, ha úgy tetszik, az élettől, mert maga Geláz atya – az ő élete is egy kicsit. És apa bizonyára csodálkozni fog, hogy a fia bejáratos az egyik legöregebb atyához, fel, a messzi klauzúrára, ahová nők be sem tehetik a lábukat, anya például, legfeljebb apa, bár valószínűleg még ő se járt soha klauzúráján. Apa majd fürkészőn néz rá, de titkon büszke is, és annyit azért tán kimond: jól van, Cucukám, tudod, hogy az a legfontosabb, hogy megbecsüljenek...! És akkor együtt megnézegetik a megbecsülés eleven bizonyítékait, a paraguayi bélyegek tömegét, a sok-sok Strössner tábornokot, lajhárt és majmot. Közben apa még arra is megkéri, hogy meséljen neki erről a kedves Geláz atyáról, mi módon ismerkedett meg vele, miért akarja az atya, hogy feljárjon hozzá a klauzúrára.

Ezekon morfondírozott Rendes László, miközben bezárta a szekrényajtót. Ám a fényképet előbb mégis kivette, és az éjjeliszekrény fiókjába rakta. Aztán reggelre úgy érezte, nem méltó, hogy Geláz atya, még ha az a harmincéves fiatal prefektus, aki volt, már nem is létezik, ott heverjen a manikűrkészlete, a kis varródoboz, a Technocol Rapid és egy pakli magyar kártya társaságában. Levitte az osztályba, ahol először a történelemkönyvbe illesztette be, de csak úgy vaktában, és igazából ezzel a hellyel sem volt megelégedve. Mert mit keresett Geláz atya Hamurabbi törvényoszlopának tövében, ha netán Károly király koronázásáról lett volna szó, az méltó lett volna, de hol van az még, majd negyedikben, addigra rettentő sokszor nyugszik még le a nap a bástya fölött. Végül rálelt a legmegfelelőbb helyre: keresgélés közben a bordó bevonatú Újszövetség akadt a kezébe, amit a legelső hittan órán osztott ki a hittanár, azzal a meghagyással, hogy mindennap olvassanak belőle legalább tíz mondatot. Rendes László, nincs mit szépíteni ezen, teljes mértékben elhanyagolta ezt a feladatát, de most örült, hogy annál a résznél, ahol Jézus azt mondja, Ti még beszéltek hozzám, de én már meghallgattalak benneteket, elhelyezhette Geláz atyát, akárcsak egy szentképet. Egyszerre érzett magában erőt, hogy komoly elhatározást tegyen, tényleg fog olvasni a Szentírásból egy-egy passzust, hiszen a könyvjelzője már megvan hozzá.

Este, az ágyban fekve, amikor végigfuttatta a fejében, hogy mit végzett aznap, már ezt a tevékenységet is bevette a sorba.

Becsapósak ám a fényképek. Rendes László naponta egyszer a kezébe fogta Geláz atya fiatalkori fotóját, mintha ezzel abszolválta volna a találkozást. Elfeledkezett a fénykép alanyáról, aki, bár öreg, még jelenvaló élet, és aki esetleg – sőt biztosan – várja, hogy a „pajtikája” újból túrát tegyen a klauzúra magasában. Megesett, hogy Rendes László nem olvasott egy sort se a Szentírásból, csak kinyitotta, és szemlélte egy ideig az eléje táruló képet. Minden ilyen alkalommal észrevett még valami apróságot. Például, hogy a fiatal pap akkor, 1929-ben még valóban cvikkert viselt, az orrára csíptetett szemüvegnek nem volt szára. Az is csak később derült ki, hogy álltában a jobb karjára akasztva egy kampós sétatobot tart, ami sötét színével szinte beleolvad a fekete reverenda háttérébe, de igenis ott van. Milyen érdekes, Geláz atya harmincévesen sétatobottal járt, ötven évvel később bot nélkül. A legfrissebb felfedezése az volt, hogy az atya fejének magasságában, a háta mögött látszik a gimnáziumépület egy ablaka, és az ablakban egy emberalak. Épp csak néhány szürkés pötty ez az ablakban ott lévő figura, de most, a két itt töltött hónap után Rendes László nagyon is el tudta már képzelni, mit jelent egy ilyen ablakon való kihajolás. Amikor az a fiú néhány percre kiszakította magát az internátusi létből, az orrát kidugta a friss levegőbe, a szeme ideoda bolyongott a szemközti dombok hullámain, és közben a dombok mögé is ellátott, nagyon messzire. Rendes László is nézett már ki a harmadik emeleti háló ablakán, és semmi egyebet nem látott, mint otthon a lakásukat. Ahol anya a lélekölő irodai munka után legalább a konyhaművészetnek hódolhat, és valami finom vacsorát készít, apa pedig a táskájából kirámolja azokat a dossziékat, amiket este még át kell majd futnia a holnapi nehéz nap előtt. Anya a kettesben elköltött, csendes vacsora közben esetleg megkérdezi: vajon mit csinálhat most?, és őrá gondol, remélem, kap rendesen enni... Apa felnéz a falatozásból, leteszi a kését, és az asztalon átnyúlva ujjai külső felével megcirógatja anya arcát. Nagyon jó helyen van, ne félj. Az a legfontosabb, hiszen tudod... Tudom, hogy tényleg rendes ember legyen belőle, mondja anya, és mosolyt erőltet az arcára.

Rácsukta Geláz atyára a bordó fedelű Szentírást. Megint úgy érezte, az Isten, ha igaz lehet, hogy mindent tud, külön róla is, az utolsó gondolatát, hát nem fog rá megharagudni, amiért Biblia-olvasás helyett megint hazagondolt.

Halottak napján nem volt tanítás. Reggel misére mentek, de estig, a temetőlátogatásig semmi dolguk nem akadt. Rendes László az ablakban állt, nézte, hogy a bolond szél hogyan tépkedi le a fákról a megmaradt néhány levelet. Az égen nyargaltak a sötétkék felhők, olyan volt, mintha az, aki láthatatlan kezével írja a történelmet, most mosná ki a töltőtollát az égi csap alatt, az esővízben. A bástya felé lesett, észbe jutott, mennyire fázna most a bástyán, ha ott állna. Ma az alkonyatot se láthatná, mert a nap nincs sehol, ma egy kicsit a nap is halott, nem kérkedik örök életével.

A bástya üres volt és szürke. Geláz atya vajon kísétál-e ebben a zimankóban? Mint akit megcsíptek, úgy tért magához. Milyen csúnya módon elfeledkezett – a fénykép árnyékában – az öreg papbácsiról az utóbbi két hétben! Már szedelőzködött is. Most lesz az a pillanat, amikor elindul hozzá, bűnét jóvátenni.

Szabóki nyargalt vele szemben a folyosón, tornagatyára vetkőzve, dorkóban. Futóban nagyokat körözött a karjával, jobb kezében markolta a pingpongütőjét. Kisbajnokságot játszunk kajáig!, rikoltotta, nem jössz? Csak a fejét rázta, miközben félreállt az útból, nehogy Szabóki, amilyen heves természet, még fejbe kólintsa az ütőjével. Majd máskor, mondta, de Szabóki méltatlankodva kiáltotta vissza, immár távolodóban, Miféle máskor, cseszed! Most fogunk játszani, komám! Azzal eltűnt az almazöldre mázolt csapóajtó mögött.

Igaza lehet ennek a nyavalyás Szabókinak, gondolta Rendes László, nincs olyan, hogy máskor, mindig csak „most” van, és egyik „most” se valamelyik másiknak a „máskor”-ja.

Felsietett a nagy lépcsőház széles, vörös bársonnyal takart lépcsőin, és már majdnem odaért a klauzúra hatalmas, üveges ajtajához, amikor a háta mögül, a folyosó kanyarulatából előtűnve ugyanabba a kedvesnővérbe botlott, mint akibe néhány héttel korábban. A nővér kissé felszegett fejjel közlekedett, ezúttal egy teli kancsóval igyekezett valahová, de megtorpant, amint Rendes Lászlót látta maga előtt.

Csak nem a Geláz atyához már megint?, kérdezte szigorúan.

De, de igen, bólogatott Rendes László, mint akinek tökéletes alibije van a klauzúrára való belépéshez.

Felesleges, jelentette ki ekkor a nővér. Kedden összeesett a vesperáson. Lent ápolják a gyengélkedőn. Nagyon öreg és gyenge szegény. A legjobban teszed, ha imádkozol érte.

Azzal megfordult, és faképnél hagyta a fiút.

Egészen megzavarodott. Tehát Geláz atya beteg. Öreg és gyenge, így mondta a nővér. Ő eddig úgy ismerte, mint aki öreg és erős. Megélt nyolcvan évet, és ez a nyolcvan év élteti, mert emlékszik rá. De hát hogy van ez? Amíg jól volt az atya, addig a nyakára járt, és most, amikor beteg, oda se dugja az orrát? Lehetetlen. Sietve indult el lefelé, egy emeletet, kettőt, sőt hármat. A legalsó szinten voltak a betegszobák. Az egyre távolabbi, sötétülő folyosón óriási ajtók követték egymást, három is, mindegyiknek fejmagasságban volt a kilincse. Akkor állt így, az otthoni kórház jódszagú folyosóján a múlt télen, amikor nagymamát mégis be kellett vinni. Hiába, hogy tiltakozott szegény, hagyjatok békén meghalni, ostoba az ember, nem ezen a világon fog örökké élni! Apa szelíd erőszakkal, azaz szertő szigorral azt felelte: ugyan már, anyuka, miket beszél itt, már mért halna meg... Bevitték, és két napra rá, este, amikor már apa is otthon volt, telefonáltak a kórházból, apa beszélt velük, csak annyit mondott, mint amikor a kémfilmekben megkapják a parancsot: értettem, rögvest indulunk. Apa és anya öltözni kezdtek, és ahogy ő elősomfordált a szobából, a szülei egymásra néztek. Apa azt mondta: gyere, vedd a kabátod. Lehet, hogy utoljára látod nagyanyádat. Az autóban anya szífogott, apa pedig, amikor a kórház kapuján bekanyarodtak, rászólt, halkán, erélyesen, Ezt most hagyd abba, nem ezért jöttünk!

Ott állt a folyosón. Apát és anyát beengedték, de amikor ő is velük akart surranni, egy fehér köpenyes kéz megállította a mellénél fogva: jobb, ha ő kint marad. Majd később bejöhet. Várt, figyelte a csempét, akkor is arra gondolt, mint általában kórházban és rendelőben, hogy a következő percek sose telnek el, holott kórházba és rendelőbe azért jár az ember, mert retteg, hogy a számára adatott

percek túl hamar telnek el. A plafonon csak minden harmadik lámpa égett, már készülődtek az éjszakára, ez a nap elmúlt, a gyógyítás befejeződött, nem lehet többet tenni. Várta, mikor következik el az a „később”, amikor bemehet nagymamához. De nem történt semmi, nem szólt ki senki, hogy jöjjön. A körmével kaparásztta a fal olajos festékét, egy megkezdett helyen apró darabkákat tört le a felpúposodott hólyagokból. Amikor végre kinyílt az ajtó, anya és apa lépett a folyosóra, anya összegörnyedve zokogott, apa átkarolta a vállát. És az ajtó becsukódott mögöttük. Nem kísérte őket senki se. Anya és apa elindultak némán, azaz egyikük zokogva, elmentek mellette, csak néhány lépés után szólt hátra apa: gyere, Cucukám, akkor hazamegyünk.

Rendes László pedig még egyszer hátranézett a festékbe kapart lyukra, és az utolsó pillanatban, mielőtt elkapta volna a tekintetét, megállapította, hogy a folt pontosan olyan alakú, mint Magyarország, csak kicsit oldalra fordulva, mintha felborult volna, és mindjárt lezuhan a köre.

Most kinyílt a leghátsó, hatalmas ajtó, majd becsukódott. Valaki a keresztfolyosón masírozott el, sietős léptekkel.

Nem és nem! Most nem fog itt kint ácsorogni, tétlenül, mint amikor a nagymama meghalt! Ő Geláz atya pajtikája, joga van, igenis, joga, hogy bemenjen hozzá, ha beteg. Mert tudja, hogy Geláz atya örül neki, és az öröm gyógyítani tud.

Odaosont a harmadik ajtóhoz. Eszébe ötlött, amit legelső klauzúrai látogatásakor gondolt, hogy foggal kellene kinyitni az ajtót. Szép is lenne! Igaza van apának, neki azon kell igyekeznie, hogy mindent a megfelelő módon végezzen el. A kilincset nyomja le kézzel. Ha meg valaki beteg, azt látogassa meg.

Belépett, és már az ajtóban ugyanaz a szag csapta meg, mint Geláz atya szobájában. A magas helyiséget egy távolinak tűnő, apró ablakocska világította meg, ami a vastag falba ágyazva csupán lőrésszerűnek tetszett. A szoba közepén asztal állt, rajta szinte eltűlzott méretű feszület. Két oldalt helyeztek el egy-egy ágyat. De csak a jobb oldaliban feküdt valakit.

Rendes László lassan odament ahhoz az ágyhoz, ahol fel voltak tornyozva a párnák és a hullámokat vetett paplan. Olyan közel lépett, hogy a térdét beverte az ágy vasába. Csak akkor látta meg a párna besüppedő völgyében a valószínűtlenül kicsi fejet. Szemüveg sem volt rajta. Nézte ezt az arcot. Tehát ez az, amit nem látott, amikor nagymamához nem engedték be azon az estén.

Nem érzékelte, mennyi idő telhetett el. Abból a bizonyos soha-el-nem-telő időből néhány hosszú perc.

Megzizzent az ágynemű, és még mielőtt igazából odafigyelhetett volna, már hallotta: no, nézd csak, pajtikám..., hát megtaláltál? Derék, derék... Mondtam már, hogy te rendes gyerek vagy? Látod, most itt találkozunk..., sebj. Pedig még akarok mutatni neked valamit..., csak úgy tátani fogod tőle a szádát... Elhiszed? No azért... Eddig sose csaptalak be, nem mondhatod... Úgy van az, már rájöttem, hogy egy öregembernek kincsekkel volt teli az élete... És hát mit is kezdjen velük egyedül, örül, ha valakinek mutogathatja őket... Majd..., majd..., mondta egyre halkabban Geláz atya, majd egyszer te is azt fogod érezni, hogy terhes ez a végtelen gazdagság, meg szeretnél szabadulni tőle...

Rendes László hallotta, hogy valaki benyit. Ahogy felnézett, a sötét szobában csak egy árnyat látott.

Te mit keresel itt? Ide nem lehet idegeneknek bejönni!

Tudta, hogy a szigorú kedvesnővér az, aki a kezdetektől örködik Geláz atyával való kapcsolata felett.

A párnák mélyéről most egy nagyon vékony, szinte gyermeki hang szólalt meg.

Azért az a koronázási sor..., emlékszel? Hű, de örültem én annak, pajtikám... Hogy olyan hibás...

Tessék, teljesen félrebeszél szegény Geláz atya!, mondta fojtott indulattal a kedvesnővér, és a csuklóját megragadva az ajtó felé penderítette Rendes Lászlót.

Nem is értette, miért a tornaterem felé vitte a lába. Ott állt az előcsarnok bejáratánál. A két pingpongasztalon ádáz csata dúlt, négyen püfölték a labdát, ketten vártak a sorukra az oszlopnak támaszkodva. A kis bajnokságban egyszerre csak egy tizenegy pontig tartó meccset játszanak.

Mi a túró! Mégis beszállsz?, rikkantott feléje Szabóki egy bödületes lecsapás után, amíg az ellenfél elszaladt a labda után. A következőt te játszod akkor a vesztesel.

Nincs itt az ütőm, felelte Rendes László.

Ha szépen könyörögsz, kivételesen kölcsönadom az enyémet!, vigyorgott rá Szabóki, és nekikészülődött a szervának.

Rendes László csak bólintott erre. Bár, ha belegondol, ez azért nagy kegy, mert Szabóki nem szokta kölcsönadogatni a spéci ütőjét. Hát ki kell használni a lehetőséget. Amit az élet ad. Mindent.

Az Olvasás szekvenciája

*Amikor a lugobicsi
haszid Jósuának
menekülni kellett éjjel,
nyomukban valának*

*üldözőik, démonai
a Szó Halálának:
az Olvasás, amely által
mind életre válnak*

*az el nem követett bűnök,
kik sorukra várnak,
hogy új értelmet adjanak
az Írott Világnak.*

*Tudta ezt a lugobicsi
Jésua ben József,
kinek hideg éjszakában
csordapásztorok is,*

*s fagyoskodó muzsikok és
angyalok hirdették
meg halálát ordibálva:
„Megváltónk megölték!”*

*A Halálnak Angyalai
ekkor megrugdosták
menekültében a haszid
vérző Kisjézuskát,*

*akiről Könyvben olvastak,
meg a Szeretetről,
hogy mikor ez megszületik,
a Gonoszság megdől,*

*mert a Messiás jóslatát
mindenki olvassa,
ki a szavak közé jutott
Ősfényt felkutatja,*

*hisz az mindenütt világol,
és a Gonoszságba'
is ott lapul egy szikrája:
a Fény Messiása.*

*De az ekkor elsötétül,
s kialszik a Lélek,
és az emberi szemekben
szikrája a Fénynek,*

*amelyből olvasás közben
– a Jelentést bírván –,
újra születhet az Ember:
Jésua ben Mirjám.*

Mély csönd

*Alszol.
Műtét utáni bódulatban.
Mennyezet feletted
A súlyos őszi ég –
Gyertyát lobbant Rád.
Milliárd csillag ég.
Sötét bársony takar:
A novemberi éjjel.
Alszol – Mély csönd a
Mindenségben.*

Egyszerre feketül el

*Az elboruló kertben,
ahol már bronzsötétre
vált a fű napfényzöldje,
csak hallgatnánk. – Csak lennénk.
Hallanánk, hogyan halad
az idő percegése
fatörzsek kérgében
és vérköreinkben.
Néznénk, hogy száll messze az ég,
míg mindkettőnk szemében
egyszerre feketül el a Nap.*

A fogyó hold alatt

*Képtelen-szép volt a nyárutó
A vetkőző platánfák alatt.
Az évszak alkony-haldoklása.
Akkor sercegett föl bennünk
Az elítélt fák tűzhalála,
A hegy fokán, a fogyó
Hold alatt.*

Tó, augusztus

*Surrog a tó. Sosemvolt,
soha nem múltó verset
recitál.
Zenét hangol. Az örök csöndét.
Hangjegyeket vés egy karcsú
sirály
szárnya a zölden derengő
tükörre.
Fölötte az ég kék, könnyű ív.
Surrog a tó.
Sziréni ének.
Süllyesztő, mély ölébe
hív.*

Búcsúregény

(részlet)

– Gyere, az iskolarádióval valami megint van – Tünde a folyosón csak úgy odavetette a kérést. Felhasított, sötét aljat viselt, combközépig meg-megvillant aszúros csillogású lába. Az iskolarádió kezelőpultja kontakthibás, évtizedek óta érettségi találkozók mindig-siker-sztorija a megkergült hangszóró. Nemigen szokták használni, ám kivételnek számít az iskolából, mint ez a mostani. A régi nemzedékek technikáját ilyenkor percekig kiröhöghetik a mindenkori elsősök.

A használaton kívüli szerkezetekkel, ócska bútorral telezsúfolt szoba porszagot árasztott, H. ifjú tanárságának éveit idézte fel. Tünde minden elképzelés nélkül kattintgatni kezdte a régi, billenőgombos kapcsolókat, majd a lemeztartóból sorra kiemelte a csiricsáré, elavult grafikájú lemezborítókat: indulók, versösszeállítások.

– Elmegyek – mondta szinte mellékesen.

H. teljes valójával a porszagot érezte.

– Egy nyelviskolában háromszor ennyit keresek...

– Te tudod.

Tünde elébe állt, picikét felágaskodott és egy pusztit nyomott az ajkára. H. az asztal sarkára ült, és a szemébe nézett.

– Búcsúzzunk el! – mondta Tünde.

A néhány hónappal korábbi csillogó szem helyén árnyékos, vizsgálódó tekintet. H.-ban bosszús indulat.

– Te tudod.

Tünde átkarolta a nyakát, húzta volna a fejét magához. H. megkutyálta magát, nem engedett. A lány egy hirtelen mozdulattal felrántotta magát, s a nyakába borult. H. ültében megfeszült, a gerincében késpenge metszésű fájdalom. Kiverte a veríték.

– Mi van? – csusszant le Tünde.

– A derekam.

Tündén egybedermedt mosoly és aggodalom. Tréfának nem hihette, mert H. homlokát veritékcsöppek borították, s úgy támaszkodott az asztal sarkára, mint akit felnyársaltak.

– Hívj egy taxit – s H. az elérhetetlen távolságra meredező szék felé tekingetett.

– A fenét, hozom a kocsit – és Tünde elindult.

– De nem bírok, legfeljebb kúszni.

– Hát majd kúszol.

H. előbb a lábával indított óvatos csúsztatási kísérletet, mintha attól tartana, hogy a szék el kíván ugrani a helyéből. Az első fájdalomnál abbahagyta.

Megjött Tünde:

– Nagyon ropják. Nem lesz feltűnő, ha kiosonunk.

– Kiosonni?! – H. teljes testében izzadt a kintől.

– Hát majd derékszögben mászol...

A tornaterem felől ritmikus dübörgés, zeneorkán, üvöltések.

Már majdnem elérték a hátsó ajtót, amikor a férfi vécéből kilejtett a kis Burkus, és belegyökerezett a műkö burkolatba.

– Tiszteletem, tanár úr...

H. nem nézett fel, derékszögben intett, hogy tovább, schnell, bisztro, vite, de Burkus dermedtsége tartósnak bizonyult.

– Tanár úr, a dolgozat...

– Milyen dolgozat?

– Amit kölcsön tetszett adni...

– Nem mondtam, hogy a tiéd? – és H. legszívesebben oxforddal – ahogy a diákokkal vívott meccsen, évtizedekkel korábban, maga elé tette a labdát – ülepen billentette volna. S hogy erre nincs esélye, legalábbis e pillanatban nincs, sőt a lehetséges időpontot is bizonytalanság övezi, módfelett letargikus hangulatba mártotta.

Másnap tablettákkal elbódítva ment órára. Az izomgörcs nem oldódott fel teljesen, ezért kissé megbillentett, merev derékka járt. A székből kézzel segített lendülettel állt fel, combból emelve a testét. Már az óra vége felé jártak, s nem akarta a csengetéskor eljátszani a mutatóvályt, ezért óvatosan, a katedra takarásában felkászálódott. Túl lassúra sikerült, mert az első sorokból aggodalmas figyelemmel követték. S akkor átható suttogással, ami éppen hogy nem a szomszédnak, hanem a hálás röhögőknek szól, eljutott hozzá:

– Konditermet kellene váltani.

Páran kuncogtak. H. megkereste Tábori mindig vigyorgó arcát. „A pulóvere megint annyiba kerülhetett, mint a félhavi fizetésem.” A fiút a testület az osztály rossz szellemének tartotta. Az apja – jól menő üzletember – az iskolaszékben is tevékenykedett, ráadásul időnként értékes ajándékokkal segítette az iskolát, amire a költségvetésből nem futotta volna – legutóbb valamilyen elektronikai berendezést szállíttatott az egyik kabinetbe.

– A megjegyzéseidet tartsd meg – mondta H., s bár a legkevésbé sem akarta, hogy elszabaduljon az indulata, mégis azt érezte, amit a kémiai kísérleteknél látott: a kémcsőbe töltött színes folyadék egyre emelkedik, sorra hagyja el a rovátkákat, aztán kibuggyan a nyakánál... H. szeretett volna hirtelen másra gondolni, ha valamilyen tréfával eltérítheti a várhatóan bekövetkezőt, de egyre nyomult benne felfelé a méreg, a gondolatai belefúltak, a hátán talán a szőr is ágaskodik, finom zúgás az agyában, s mintha egy csapat lökne ki a düh, üvölt:

– Takarodj ki!

Tábori arcáról leválik a művigyor:

– De tanár úr...

– Azt mondtam, hogy mars ki!

Tábori megvonja a vállát, zsebre vágja a kezét, az ajtót nem csapja be, hanem kimért lassúsággal beteszi maga mögött.

H. nézi az osztályt, az osztály nézi H.-t. „A helyzet se nem tragikus, se nem

komikus, egyszerűen szerencsétlen.” Magának csinálta. Nehéz lesz kimászni belőle, még ha erkölcsileg jogosnak indult is. De a csodálkozás, a megrökönyödés, az enyhe együttérzés és a túl hangos szó miatti sértődöttség szikráit szóró tekintetek azt jelzik: korszerűtlen alak.

A nagyszünetben az igazgató megszólítja:

– Van egy perced?

Megy utána, s még mielőtt megszólalhatna, H. belevág:

– Gyors a hírszolgálat. Tudom, túlreagáltam, magam is bánom...

– Nem a hírszolgálat – mondja egykedvűen a direktor. – Épp a folyosón mentem, s láttam kint Tamást. Hát, őszintén szólva, elég gyermetegnek tartom az eljárást. Kiküldeni az osztályból... Kírhög téged, engem, mindannyiunkat. Szóval, ennyi...

– Ennyi?

H. pedagógiai filippikára számított, nem tudja mire vélni a, mondhatni, együttérző bánásmódot. Bár ha igazán nagyvonalúan kezeli az igazgató az ügyet, akkor mintha mi sem történt volna, szóba sem hozza.

– Mindannyian fáradtak vagyunk.

H. a szokatlan hangtól gyanút fog: itt valami készül, valamibe be akarják vonni. Éberség, éberség. Fürkész tekintet, ugrásra kész ösztönök, laza izmok.

Az igazgató feláll, H. biccent. Hogy mik vannak! Az ember mégis átalakulhat? Teljes pedagógiai tapasztalatának ellentmond. Talán inkább fáradunk, elfáradunk, mint a gépek alkatrészei, s aztán elrepedünk, eltörünk, kihullunk.

*

Az őszülő, szőke hajú, fehér, repedezett arcbőrű professzor egy tekintélyes íróasztal mögött fogadta H.-t. Ezek a természetes bútordarabok mint megbízható bárkák kelnek át a történelem háborgó vizein. Lapján angol nyelvű szakfolyóiratok, gépelt kimutatások, levelek.

– Kérem – és a professzor keze, amely évente több száz idegen testben matat, megmerevedett. H. a lábizmait keményítette meg, hogy elrejtse a feszültségét. – A műtét sikerült, a szövettani vizsgálat viszont nem a legkedvezőbb...

– Az mit jelent?

A közbevetésre a kiszáradt tészta-arc megvonaglott.

– A jelenlegi tudásunk szerint a műtét utáni öt tünetmentes év már a túlélést jelentheti...

Lift a múltba. Az első randevú. H. ott áll a leánykollégium sarkán. Öt perc, tíz perc. Ági nem mondta biztosra, hogy eljön, amikor H. az évfolyambálon, egy felkérés után meghívta moziba. Léptek a szürkületben. Félszeg mosoly. H. csak habog, mert már lemondott arról, hogy a lány eljön. Mintha burokból lépdelnének, a villamoszaj kaszabolása nem hatol át a láthatatlan kabinon, amely körülveszi őket. Ágnes – oldalt nézve, bandzsítva – fel-félpillant rá. „Én marha! Csak hetek múlva merem megfogni a kezét.”

A kiszáradt kéz most a test mellett pihen az intenzív osztályon. Közben eltelt – mennyi is? – húsz év. Huszonöt? A fél élet. Lehet, hogy – neki – a teljes. És H. nyel egyet. Vajon a professzor hány ilyen közlésre van hitelesítve? Diszkrétan

elő a belső zsebből a borítékot, a betegtársaktól megtudott tarifával, odacsúsztatja az asztal sarkára, mint egy tapintatos merénylő.

– Igazán nem... – mondja a professzor, és elveszi. Akárha csak egy légy repült volna át a szobán.

H. feláll. Mintha törött poharakon lépdelt, mozgását kimértre igazítva kimegy a folyosóra. Az első, kertre nyíló ablakot kinyitja, s magába fogadja a fák átható suhogását. Feketerigók pittyegnek, tele velük a kert: a szépség öntudatlan elősdierei.

– Ilyen egyszerű? – kérdezi H. félhangosan, s a mellette elhaladók ügyet sem vetnek rá. Mivégre bármi is, ha csak ennyi az egész? – s ezt már csak magában kérdezi. Amit a végzet csirizarcú ajtónállója közölhet velünk. Csak azért, mert műszerei vannak a lapító titokra? Az alattomos sejtésre.

Egy ápoló jött vele szemközt, s az arcába bámult. Quo vadis, domine? A félelembe, a félelembe. A fehérköpenyes megfordult, mert a házirend galád megsértése forgott fenn: a látogató az alázatos bizonytalanság, netán összeroppanás helyett határozott, mondhatni provokatív megnyilvánulásokkal hívta fel magára a figyelmet. Vagy új docens érkezett – nyugtatta magát a tovahaladó.

És az istenként megszólítható pedig elérhetetlennek tűnt – miként mindig, ha segítség kell.

Onnan tekintve – honnan is? az égből?, de hiszen onnan csak mi véljük nézhetőnek magunkat – marad tehát a személytelenség, amelyből nézvést ő származó kis melldöngető, aki hideglelősen ingadozik a rajongás és kétségbeesés közt, ily módon méltatlanul a halhatatlanságra, amely épp csak megérintette.

*

Bocsánatot kell kérni Ágitól, amíg nem késő. Mígnem a mindennapok szűjárataitól észrevétlen szétesik a világ... Bocsánatot kell kérni, hogy kiragadhassa a veszedelemből, hogy beburkolhassa abba a megvilágosodásba, amit most minden porcikájával érzett.

Ám honnan tudható, mit érez, amikor ő maga sem tudja, csak próbálja megcsapolni a sűrű feszültséget, amely feltölti? Legfeljebb a találgatás kényelmessége uralkodik el, miközben felölti a tudás álcáját.

Halszem, amely egykedvű érdektelenséggel, tehát a legtökéletesebb elfogulatlansággal rögzíti a körülötte történőt: női test az ágyon, krétás bőr, csukott pillák, enyhe veríték a homlokon, a hajszálak nyomuló ősziése, lilás árnyékú szemhéj. Duzzadt erek a kézfejen: simogatáshoz, szatyorcipeléshez, mosdáshoz, mosdatáshoz szállították a vért évtizedeken át. A szervek némasága. A megtestesült veszendőség. H. mint élő műszer: a megmaradás ügynöke. Valaki azt akarja, hogy ne legyen köze ehhez az életjelek nélküli testhez.

A megismerkedés utáni hetek: lüktető tétovaság, a bizonyosságszerzés macacs vágya, birtokolja-e a szép arc rezdülését, gondolatait? Immár ha nem akarja is, mindent birtokol, ami ehhez a most tehetetlen lényhez tartozik. Eloldozódni se tudna. S ha eloldozódna, akkor sem a másé többé.

A szemhéj alatt nyughatatlan bolygómozgás.

– Nagyon viszolyogtál tőlem? – csukott szemhéjú arcból jön a kérdés.

H. megfogja a test mellé kivetett kezét. Mint uszadékfa a folyóparton. A folyó, ki tudja, hova tart.

– Megöregedtem?

H. megsimítja az arcot.

– Milyen? – a hangsúlyban a kíváncsiságon átüt a félsz.

– Ki?

– Nem kell erőlködnöd. Egy nő mindig észreveszi a másik illatát. A férje bakszagán is.

H. megszorítja a kezében pihenő ujjakat, a kar megrándul. A szégyen mosószappanszaga. Gyermeki kívánság: bárcsak sírhatna.

– Bocsáss meg!

– Mit? – és az arcon, a szemhéjak alól, mint áttetsző vércsepp, fénylő szivárgás.

*

– Tekintsd búcsúvacsorának – és Ráspolya megemelte a poharát. „Az utolsó vacsora?” H. nyelvével szédörzsölte szájában a pincehideg bor férfias ízét. – Túl adunk az éttermen.

– Szóval feladtátok...

– Tévedés. Olyannak adjuk el, akitől megtudhatja az a senki, hogy hol lakik az úristen.

Gabi maga szervírozta a csülköt pékné módra. Frissen berakott haja alól ki-vöröslött a heg fűrészfogazata.

„Vajon Áginak majd fájdalomcsillapítóval kell élnie?” És H. majd összeropantotta a poharát.

– Mióta megvan a szerződés, nem is abajgatnak – mondta Ráspolya, s beledöfött a remegő húsba. Az átpirult sültre a burgonyagerezdek úgy borultak, mint malacok a kocára. Ráspolya H. tányérjára tett egy jókora szeletet, aztán magának szedett.

– Még viszem a saját üzememet, Gabi meg legfeljebb beszáll valahova csendestársnak. Kiheverjük az elmúlt hónapokat – kortyolt. – A pénzen veszünk egy kis családi házat. Nyugodt helyen, Pest környékén.

– A városon kívül – mondta Gabi, s élvezettel nézte, hogy a két férfi arcára a bor és forró étel finom verítéket von.

– Imádom – mondta Ráspolya, s egy egészben megfőtt céklagumót hersegettett. H. a kompótpuhára sült burgonyát és a ropogósra sült kergű, belül zsírosan omlós húst gyúrte magába.

– Nehogy azt hidd, megfeledeztünk rólad – mondta Ráspolya.

H. letette a villát:

– Csak ezt ne!

– De, de... A meglepetés evés után megüli a gyomrot. Szóval, hozom, mert kint hagytam a kocsiban.

Gabi picikét kortyolt a poharából. H. megtörölte a száját. Villák, kések koccánása a tányérokön.

Az utcáról autócsikorgás, jókora puffanás, aztán újra gáz, majd másodperceg csend. Egymásra néztek, s egyszerre pattantak fel. Az egyetlen megmaradt

pincérük a terasz szélén állt és a fejét fogta. Az úttesten, inkább a túlsó járdához közelebb egy test, mellette egy idősebb, munkaruhás férfi térdelt. Ráspolya furcsa, kicsavart pózban feküdt, egyik lába mintha meg-megrándult volna.

Az ismeretlen idős ember maga elé mormogott:

– Épp metszettem a bokrot. Az a kocsi nem is lassított. Sőt, gázt adott.

H. Ráspolya pulzusát próbálta kitapintani, de nem érzett semmit. Félig nyitott szemű barátja orrából szivárgott a vér.

*

Az írás ismerős, feltépi a borítékot, áll a lépcsőházban, levélsorok néma lövésorozata.

„Kedves – ez a szó áthúzva – Drága K., a múltkori baleset után nem volt alkalom, hogy elmondjam: a kollégáktól tudtam meg, hogy a feleséged kórházban. Semmit sem bánok, ami kettőnk közt történt (remélem, te sem). Vigyázz a feleségedre! Őszintén mondom. Mondtam néha egyet s mást. Te is! Felejtsük el. Lassan úgy írok, ahogy te szoktál beszélni. Busa fejjel okosakat. Te jó isten, mintha a tanárommal beszélnek! Közhelyek jöhetnek, nem kapsz belőlük. Csók. T.”

Ezt kívánta egy hete, s most itt volt az elbocsátó szép üzenet, őt rúgták ki, nem ő volt kegyes búcsúzó. „Csak nem a hiúságom?” – és a levegőben ott szállt a néma sorozat lőporfüstje.

– Valami baj van? – a szomszéd ment el mellette. – A kedves felesége?

– Nem, köszönöm – és magában: „Tűnj el!”

*

Madárszem. Bogárszem-optika, mely a fölébe bomló égbolt félgömbjét befogja, majd kaleidoszkópként megrázkódik, a kép összehasadozik.

Leszáll a villamosról – néhány saroknyira a Bárdi-bár. Ha volna pisztolya... De nincs. Akkor meg mit akar? Hát annyit elmondani, hogy Ráspolya temetése holnap lesz. Hogy lássa a fickó tekintetét.

A bizonytalanság a legkínzóbb. Amikor valami már túljutott a holtpontra, s a történés valamilyen irányban sodródik, még ha a kimenetele vészterhes is, de lehet védekezni, kapálózni ellene, torlaszt építeni, avagy lemondóan ráhagyni magunkat, ám egyre megy: tudható az irányulás. Az már megkönnyebbülés. De a bizonytalanság olyan, mint az egyensúlyvesztés. Hányinger, üresség. Ági – besűrült holtpontra.

Parányi villanás a tanácstalanság bugyrán: Molnár Feri valamilyen soha ki nem fogyó üzemanyagú repülőgépet akart konstruálni, a levegőmolekulákat alakította volna át energiává. „Végül már levegőt sem veszünk, mert nem lesz, de repülünk!” – hergelte a fizikatanár, s kapásból néhány képletet vetett a táblára az örökmozgó fizikai képtelenségének bebizonyítására. Nemigen értették – s ezért is mindenki Molnár Ferivel érzett együtt. Molnár Feri – bezápuult mérnök valamilyen hulladék-égetőműben. Viszont a kocsijába – amikor ez még nem volt engedélyezve – gázpalackot fabrikált. „Olcsóbb így járni” – bizonygatta az érettségi találkozón.

Az utca túlsó felén egy fiatal férfi H.-val azonos tempóban halad. A kereszteződésben, a legrövidebb utat keresve a pillantásuk véletlenül egymásba fut – amazon alattomos vigyor. H. befordul a mellékutcába.

Ráspolyának és Gabinak sem segíthet már. Gyűlölte a sérthetetlenség egyre ritkábban rátörő narkotikus érzését, az elnéző fölényét. Ha ajándékul kapta, nem érdemelte, ha pedig megszenvedett érte, akkor bárkit megillet. Ráspolya elmárványosodó tekintete alatt az aszfalt gyászszürkéje. A vétlenek beledöglenek az ártatlanságukba. Ági is talán helyette vezekel. Egymás helyett vezeklünk. Önmagunkért természetes lehetne, de az igazi bűnösök a vétkeiket úgysem ismerik el. S a tulajdon édesanyjuk szenved helyettük – élete végéig.

Alkut a láthatatlannal, aki nem szokott alkudozni? A teljhatalmú csak nem kufárkodik. Szeszélyes, de talán nagylelkű is. Teljességében benne van ennek az eshetősége is.

A bugyron némi fény hatolt be, az alkonyat utcai derengése. A külső fény és a belső sötét félúton egybeolvadt.

Mögötte felgyorsuló léptek.

Ütés érte, s darázscsípésnyi fájdalom. Megpördült – a fickó kezében pisztoly.

Máskor, ha fémlemeggel elvágta a kezét, vagy a csavarhúzó beleszaladt a tenyerébe, a bosszúság után a vér látványától elhatalmasodott a pánik, most viszont egy oktatófilm szenvtelenségével vette tudomásul a csorgás szinte csiklandós érzését száraz bőrén, ahogy ingét ragacsossá itatta.

Az alacsony fiú visszahúzta a kezét az oldala mellé, tekintete elvékonyodó, mint egy megszűnő fénysugár, csodálkozás és némi döbbenet elegye, kimerevült mozdulata jelzi, azt várná, hogy a meglőtt test elomlik, de ez nem következik be, helyette hegyes állú arc nézi, zakóján átnedvesedő vérpamacs. A pisztolyos fickó szinte bűnbánóan hátrálni kezd, egy balettos csúsztatott lépéseivel, diszkréten és sután, mögötte az utca szabadsága.

H. felett, a tetők felett galambok röpködnek rajban, még magasabban borotvahab-felhők, a felhők fölött ritkuló lég, a földbuborék héja, mindig ott volt, de H. még soha ennyire nem érezte a bőrén, mintha köpölyöznék, a kozmosz szívná magához, kivonná önnön testéből, s könnyűvé lenne, mint maga az úr, a sugárzások szivárványlása, a molekulái közt átsikló nyilallásözön. Minden eddigi ezért a pillanatért történt, az átélt önkívület e színjózan mámoráért. A sebe megmegbuggyan, mint egy túlérlett gyümölcs repedése, a vérfonal végigereszkedik a combján.

– Hívom a mentőket – mondja kiszáradt torokkal egy ismeretlen nő.

H. kétségek közt: vele történik-e, ami történik, s nem egy róla elnevezett bitorló ügyei függetlenednek-e tőle s nevének viselőjétől egyaránt. (Nemkülönben remeg a kamera: az képeződik-e le, ami épp képeződik?)

H. már a galambokkal tartott: gyerekkorában, a padlás poros levegőjében, a fölcsapott tetőablak keretéből játszópajtásával nézték a kiszabadult galambok körözését, amint összehangolódva készültek, hogy még magasabbra törjenek, s szárnyuhogásuk ezüstje átszötte a délután kupoláját.

Orrában a padlás fölkapart, finom pora, a forró cserepek alatti burameleg, előtte a gyerekkor városának akvarellsziluettje, a valamikor felpezseg a most szódavizében, a pajtása – az akkorhoz képest később, a mosthoz képest régen –

külföldre ment, avagy meghalt, sose bírta kinyomozni, a hangja most szinte megérintható, itt, a füle mellett, szólongatja az aranykarika-szemű kékesszürkét, ez a kedvenc, őt követi a többi, de most mind ott kering az utca kanyonja fölött, a csapat egyetlen testként élvezi önnön lendületét, hogy aztán felcsapjanak a kék levegőbe.

A combjában finom remegés, szorongnak egymás mellett a létrán, elzsibbad, meg fog roggyanni, keze a tetőablak bádogszegélyén, pattog a lemez, „Le ne ess!”, „Semmi, semmi”, megszökken az ég, s kék aknában száll alá, paradicsomi liftzuhanás, jótékony...

Amit akart: a lebegés – „...és az Isten lelke lebeg vala a vizek felett”. Nem repülés és szárnyalás. Szárny nélküli, testetlen ottlét, akár a mindenhatóé, avagy aki így nevezetik. Becsülendő képtelenség, méltó a boldogtalanságra. Az első pillanattól reménytelenséggel teljes.

Marlboro Country

C.-nek

*Mert oly meghitten összejöttünk,
s mert már kialakult némi intimitás is,
most ismertetnék néhány házszabályt.
Nos, társnőm, nézz szét ebben az otthonos világban.
Foglalj helyet. Gyűjts rá.
Ne hidd, hogy nem figyelnek, hisz vannak barátaink.
S ezek a jóindulatú emberek megjegyzik, milyen ruhában,
hol, kinek és mit beszélünk. (Tehát válogasd meg a
szavaid és öltözkédedet.) Egy rossz mondatért könnyen
kerülhetünk perifériára.
Mindemellett ne félj. Ha túlzottan megszeretnél
(tegyük fel, legyünk teoretikusak), mindig akad jó barát,
ki biztos információival a személyemről majd jobb
útra térít. És persze én is kapok majd személyedről
hasonló információt.
A szerelem tehát klasszikus értelmében szóba sem jöhet.
Gyanússá tesz, ha nem panaszkodunk. (Még gyanúsabb,
ha nem kefélnék félre.) Ha kérhetnélek tehát, panaszkodj.
Jobb színben tünteted fel kapcsolatunkat.
Esténként oltsd el a lámpát. Néhány tányért is eltörhetnél,
én megígérem, hogy a tőlem telhető leggyakrabban
fogok részegen hazaérkezni.
Ne járjunk közös társaságba, kerüljük barátaink
között a konfrontációt. Beláthatatlan
következményekkel járna, ha privát megfigyelőink
között kialakulna bármilyen viszony. (Még a
végén nekünk kéne beszélnünk róluk.)
Nos, társnőm, nézz szét ebben az otthonos
világban. Tudd, ha itt akarsz élni,
tisztelnod kell a vidék szokásait.
Most húzd el a függönyt. Amíg lehet,
tartsuk titokban. Ne lássa más, ahogy kiválik
belőlünk (mert látod, még kiválik)
valami személyes.*

Ne félj

Mit szólnál, hogyha nem mennénk el este?
Eljátszhatnánk azt is, megértelek.
És azt, hogyan vagyok (talán szeretlek),
veled beszélném meg ma, más helyett.
Különben is, mit vársz az éjszakáktól?
Már úgyse tervez senki sem velünk.
Fáradt vagyok, ne hidd, hogy vonz a távol –
de kedvedért ma is betéphetünk.
Ettől felgerjed majd az érzékenység,
előny, hogy szép vagy plusz emancipált,
és arcodon elkenhető a festék,
miközben épp cserélünk némi nyált.
Ne adjunk még esélyt a félelemnek
(brutális dolgokat rejt most az éj) –
hiszen veled vagyok. (Talán szeretlek.)
És most csak én vagyok, ne félj.

Előőrs

Simon Ferencnek

*Vajon ki küldte őket, hogy a fény
bozótjai közt csörtessenek előre,
és megpróbáljanak minden részletet
följegyezni? Mire jó ez a felbőszült
igyekezet, amellyel úgy rajzolnak,
írnak, hogy nem válogatnak semmiben,
s így minden ív, hajlat, akadály,
s persze a távlat is, egyszerre fontos
tébolyult tekintetüknek, mely kavicsként
görgeti üres folyómederben a világot?*

*Mintha egy titkos terv szereplőiként
maguk se tudnák, hogy kinek és miért.
Mellüket mégis büszkeség feszíti:
valami olyanra leltek, ami nincs is.*

*De nem jön utánuk semmilyen csapat,
a titokgazda meggondolta magát,
és veszni hagyja teremtményeit.
Az erdő is bosszút esküszik ellenük,
szabad kezet ad a viharoknak, végül
árnyék-bozótba jutnak, hol nyomuk
sem marad, nem is értem,
honnán tudhatnék róluk bármit is.*

Bonyolult körülmények

Én akit egykoron Franz Kafkának hívtak
visszatértem hogy jogos helyem végre elfoglaljam és
tanúja legyek sikereimnek
Max barátom emlékszem halálom után milyen
nagy volt csalódásom hogy írásaimat könnyű kézzel kiadtad
azokat melyek miatt gombócot éreztem torkomban
a balesetbiztosítási intézet felé haladva hogy beteg
csápjaival magába rántson és délután ragacsosan
szabaduljak börtönéből én akkori pedáns hivatalnok

Max bebizonyosodott mennyit köszönhetek neked
mennyire igazad volt szövegeimmel kapcsolatban mikor
nagyyszerű társaságban felolvastam egyedül te nem nevettél
most eljöttem sírodhoz hogy kézirataimat
a nehéz márványra tegyem mert képzeld újra írok
könnyen és pátosz nélkül mint annak idején

Nem mondhatom hogy megörültek visszatértemnek
először csalónak majd bolondnak néztek
hiába beszéltem isteni többlettudásról
különböző kormányok mániákus erőszakszervezetei
próbáltak rájönni a hasonlóságra
majd mikor semmit nem találtak
az utcára löktek
és zsebembe dugtak egy marék pénzt

Nem éreztem semmit csak élveztem a villamos és a
metró személytelen haladását a megváltozott város útőerein
próbáltam megfejtetni az emberek arcát és testtartásukat hová
mehetnek kire gondolnak két lyukasztás között mitől
remeg a kezük kapaszkodás előtt
érdekes hogy nem voltam szomorú a megaláztatások
lecsorogtak rólam mint gyerekkoromban mikor anya fürdetett
és az egyik téren
mintha félelmes apám sziluettjét láttam volna közeledni
tömött bevásárlókosárral egy sportautó felé
és akkor ott Max saját történeteimben éreztem magam
nevettem saját kiszolgáltatottságomon

*hogy félelmeim mennyire hozzáadódtak az emberiség
közös félelméhez és egyre jobban
eltorzult az arcom a hangos nevetéstől
mindig
ilyen felszabadult szerettem volna lenni annak idején éjszaka
sokat fantáziáltam erről írás közben és pont ennek
ellenkezője jelent meg a lapokon*

*Én akit egykoron Franz Kafkának hívtak
belebújok hát ebbe a valószínűtlen világba megkeresem
tiltott repedéseit és kísérteni foglak téged ember
nem tudsz majd időben elfutni előlem
nem nyersz vigaszt kedvesednél mikor nézlek majd a
tükörből vagy közlekedési balesetet okozok
a szomszéd utcában mikor megkeserítem szádban a
szarvassgomba ízét megmérgezem kedvenc kuttyádat

mert az intellektuális agresszióknak súlyos ára van.*

Török barokk

(Franz Kafka utolsó, megíratlan levele Milena Jesenskához)

„Semmi sem örök, mégse múlik el semmi.”

Philip Roth

„Várt még, hogy belépjen, vagy elmeneküljön.”

Vörös István

Kedves Milena,

ma úgy keltem föl, mint aki hiába aludt. Álomom, melyet inkább csak vakon tapogattam ki, mintsem láttam volna (lehunyt szemmel? ugyan!), szörnyű volt, nagyszabású, csodálatos és teljességgel fölösleges. Fölösleges, mint minden álmunk, és csodálatra méltó és csodálkozásra készített, mint semmi az ég alatt. De nem óhajtom, hogy megrémüljön, ó, még nem. Csakhogy közérzetem a prím-számok nyomorúságával vetekszik. S mintha egyes szám negyedik személyben szólnék folyton: azt kell éreznem, beszédemnek se címzettje, se alanya nincsen *valójában* – tárgya meg hogyan is lehetne! (Jól figyeljen, Milena, ez már nem játék, nem is önfeledt séta Prága napsütötte katakombáiban. *Szótlan hírnök a nyelv: csak szava van.* Az ég szerelmére.)

Európát láttam. Európát láttam, feneketlen árnyai nélkül. Európát, hitek és határok nélkül, és nélkülem. Európát, Európa nélkül. De ez már csakugyan túlzás.

Mondják (bár én nem hiszem), hogy a világ nem egy, hogy az idő nem magában való, hogy a történelem, melynek 1924. esztendejét írjuk (a világtalanok biza-kodásával és hideg tudásával), csupán variáció és permutáció és kevélység. Csak egyvalami egyetlen, arról meg, sajnos, azt gyanítom, nem létezik, kedves Milena. S az idő? Az idő, mely másutt is csupán az anyag mesterkedése, itt, Európa szívében (lelkesebben írtam volna gyomrot, elhiheti) pusztá szó, minden szó közt a leg-üresebb. Nem telik, nem is múlik. (Nagyon úgy fest, hogy az idő matematikája nem eukleidészi mintát követ; ha megenged ennyi cinizmust egy haldoklónak.)

Mégis, az az álom!

Olyan volt, mint valami labirintus, melyben nem először tévedünk el, holott most járunk benne első ízben. (A kint és a bent mindössze a falak színjátéka, ha labirintusról van is szó – ezt talán vigaszképpen írom.)

Olyan volt, mint egy hasonlat másik fele. Egy Jászi nevű magyar gondolkodó álma derengett át rajta; egy álom a Duna menti népek szép szövetségéről. De emez álomban, melyet jobb híján sajátomnak kényszerít neveznem a nyelv, Európa egésze valószínűleg meg valamit – ha földidézhetném pontosabban is!

Hivatalokat láttam, de háborúkat nem. (S emlékszem, már ennek is hogy tudtam örülni!) Embereket láttam, de ördögöket a legkevésbé; igaz, angyalokat még

annyira se. Szabadságot láttam és tanácstalanságot, azután rendet és izgága fészkelődést a rendben. Szerződéseket és konferenciákat. Poliszokat és politikusokat. Itt-ott egy-egy polgárt is. Úton levőket és megállapodókat, boldogokat és boldogtalanokat és boldogokat. És cellákat, cellákat, cellákat. (Ezek emberek voltak. Az álmok hajlamosak metaforikus színezetet öltetni.)

Olykor, ha nem figyelek oda, magam is hiszem, hogy a világ másképp is berendezhető, mint ahogy azt a törzsi viszálykodás avagy az egyéni feltörekvés logikája teszi időtlen idők óta, hagyományosan, természetyszerűleg és tűrhetetlenül. Főlcsumdván ilyenkor, gyerekes optimizmuson kapom magam. De vajon szükséges-e tényleg a főlcsumadás?

Persze megkérdezheti, kedves Milena, hogy vajon mi lenne lázas és váratlan utópiámban, ebben az apokrif látomásban azokkal, kiknek szemében a tavasz: álruhás tél. Akiknek az élete egyetlen hosszú, hideg csend, melyben a legjelentősebb esemény az, ha időnként porszem ütődik porszemhez, hangtalanul... És mindannyian ilyenek vagyunk. Válaszom, hogy a megoldás egyszerűsége már-már szégyen a problémára nézve. Válaszom, hogy nem tudom. Válaszom, hogy e két utóbbi mondat között hosszú órákon keresztül rázott a zokogás. Ne kérjen többet.

Egyébiránt pedig ha meglepi, hogy annyi idő után újra írok, elhatározásomat tudja be, aminek csak akarja. És én megköszönöm.

Ma úgy keltem föl, mint aki hiába aludt. Pedig volt alkalmam, bugyraiban elmerülőnek, aprólékosan kiismerni a szanatóriumi lét ontológiáját. S alapos okom van feltételezni, hogy a kierlingi klimatikus viszonyok nem sokban térhetnek el a Patagóniában szokásosaktól. Emberek élnek itt is, ott is, és minden időben. Emberek, akik szenvednek, mielőtt meghalának, és meghalnak, miután *eleget* szenvedtek. (Bocsássa meg tisztánlátásomat. Ha a Maga drága lényén átszűrt fények nem hatnának el ide is... Ki tudja, mire vetemednék *akkor!*)

Úgy élek vagy inkább csak állomásozom itt, mint ama mondabeli ember, aki, maga sem tudja, miért, vagy csak el akarja felejtetni, hogy tudja (vagy hogy nem), de megállt az időben, olyasfajta véglegességgel és oly törékenyen, ahogy a halálraítélt áll meg, miután *helyére* vezették, szemben a kivégzőosztaggal, háttal a külön e célra emelt falnak, feje fölött az éggel vagy a semmivel, talpa alatt a földdel vagy a pokollal, egyedül, egyetlen még élő tanújaként egy parancsnak, amely talán nem is létezik és nem fog létezni sosem, csupán a kényszerű engedelmesség vall rá könyörtelenül, közönségesen és mindhiába.

Szobám padlója: akár a tengerfenék sivataga. Szomorúságom egy állástalan földgömbügynöke is lehetne, oly személytelen és oly démonikus. Egyúttal messzemenően indokolatlan is, mint a török barokk.

Ha nem tudnám, hogy az álom, minden álom, csak alku a sötéttel, azt hihetném (meggyőződéseim: Magával egyetemben, drága Milena), a valóság sokadik arca más lehet, mint a megelőző tizenégy. Ámde (tudnia kell Magának is, ha máshonnan nem, tőlem) itt, a földön a tapasztalat rácsai közt már oly otthonosan haldoklik a remény, mintha bizony a *Goldberg-variációk* is pusztán jóízű áprilisi tréfa lett volna, vagy legalábbis hamisítvány, eredeti nélkül.

Segítsen csalódnom.

A Maga K.-ja

„JÓL HAJÓZTAM, MÉGIS ZÁTONYRA FUTOTTAM” – A FORDÍTÁS CSAPDÁIRÓL

(Keats, Shelley, Blake és Kleist magyar fordításainak mintavételei alapján)

1.

Keats költészetét mindenekelőtt halálköltészetnek tartom. A „halál” (death) mint főnév hetvenhétszer szerepel a verseiben; a „meghalni” ige különféle változatai pedig több mint százszor. Költészetének azonban a halál nemcsak a tárgya, hanem az alanya is; sok esetben maga a halál szól belőle. Nem csoda, hogy orvosai állítólag eltiltották a versírástól. A költészet néhány rövid év alatt minden erejét fölemésztette. A szó szoros értelmében feláldozta magát a tökéletesség oltárán. A tökéletességet, a szépséget a halállal egységben tudta csak elgondolni. Ez volt az ő párját ritkító zsenialitása: a szép dálnak nála a halál elkerülhetetlenségéből fakadó rettenet volt az előfeltétele. „Két fényűzésem van, amelyről merenghetek séta közben – írta 1819 nyarán szerelmének, Fanny Brawne-nek –, a Te szépséged és halálomnak órája. Bárcsak ugyanabban a percben juthatnék birtokába mindkettőnek.” Egyik szemével állandóan a szépségre figyelt; a másikkal azonban mindvégig a halált leste. Keats költészete nem annak ellenére gyönyörű, hogy mögötte ott leselkedik a szörnyű vég, hanem éppen emiatt az. Ettől nevezhető minden idők legtragikusabb költészetének az övé.

Szavai a kimondhatatlanban gyökereznek, és ezt is árasztják magukból. „Édes a halott dal, de mit a fül / meg sem hall, még szebb”, olvasható az *Óda egy görög vázához* című költeményében (Tóth Árpád fordítása). Miféle dal lehet az, amely nem hallható és nem is dalolható el, és mégis szebb mindennél? Olyan titokzatos és szorongató lehet, ami nem engedi, hogy az ember otthon érezze magát e világban. Minél erősebb ez az ismeretlen, annál letaglózóbb, bénítóbb. Keats azonban rejtélyes módon éppen ez az ismeretlen tette erőssé. Sok költeménye olyan benyomást kelt, mintha nem is halandó ember írta volna őket, hanem olyasvalaki, aki a halálban, a nem hallható dalok birodalmában érzi otthon magát, és aki azért jött a világra, hogy – a *Hyperion* kifejezését idézve – „életre haljon” („die into life”) (Vas István fordítása). Ezzel magyarázható az, amit „Negatív Képességnek” nevezett, és amit a valódi költészet előfeltételének tartott. A szavait idézve: ez „az, amikor az ember képes megmaradni a bizonytalanságok, misztériumok, kétségek között, a tények és az értelem utáni bosszantó kapkodás nélkül”.

Keats soha nem esett áldozatául az értelemadás kényszerének. Csalhatatlanul tudott egyensúlyozni a bizonytalanságok és kételyek közepette. A költészet számára nemcsak művészet volt, hanem létfeltétel is: nélküle a semmibe zuhant volna. Híres ódáinak vagy szonettjeinek zárt, klasszikus szerkezete börtönrácsra – a létezés börtönrácsára – emlékeztet. E rácsok azonban meg is védték őt. A létezés misztériumának láttán egyedül a szavakba, a rímekbe, a verslábakba, a strófákba tudott kapaszkodni.

A mindenséggel szembeni védtelenség árad a legnagyobb verseiből. Minél tökéletesebbek, annál illúziótlanabbak. Hiszen a tökéletesség számára intenzitást jelentett – ez volt egyik kedvenc kifejezése –, a legfőbb intenzitás viszont olyasvalami, ami nem zárható kor-

látok közé. Ez pedig nem más, mint a halál. Keats költészete azt sugallja, hogy egyedül a halál-szenvedély mértéktelen tapasztalata keltheti fel a létezés misztériumának felemelő és mégis letaglózó élményét. A *Miért kacagtam éjjel?* (Why did I laugh tonight?) című szonettje különösen árulkodó ebben az összefüggésben. A cím önmagában is rendkívüli: az éjszaka magányában egyedül nevető költő képe egyszerre groteszk, hátborzongató, szorongató. Az értelmetlenséget sugallja a kép – pontosabban az Értelem hiányát és az értelemkeresés hiábavalóságát. És valóban, a költő hiába fogja vallatóra az Istent, a Démont, a Mennyt, a Poklot, sőt a saját szívét is: nem talál választ a kérdésre. Az otthontalanság érzése hatja át a szonettet. Németül ezt az érzést így neveznék: „unheimlich”. Keats nem volt egyedül ennek az érzésnek a kifejezésében. A vers keletkezésével egy időben (1819-ben) írta meg Mary Shelley *Frankenstein* című regényét, amely ugyancsak a Démon és az Isten (a teremtmény) soha nem tisztázható viszonyáról szól; Németországban pedig 1814-ben írta E. T. A. Hoffmann *A homokember* című elbeszélését, amelynek elemzése kapcsán egy évszázaddal később, 1919-ben Sigmund Freud részletesen kibontotta az „Unheimlich” fogalmának értelmezését.

Keats szonettjének magyar fordítása (Fodor András munkája) tanulságos ebben az összefüggésben. Amíg ugyanis Keats (két említett kortársához hasonlóan) kifejezetten modern életérzést próbál megfogalmazni és szavak segítségével plasztikussá tenni, addig a magyar fordítás olyan benyomást kelt, mintha a költemény címében megidézett életérzést inkább leplezni és ártalmatlanná kellene tenni. Fodor András lefordította ugyan a verset, de közben a fordítás révén – akarata ellenére – az alapjául szolgáló életérzést át is értelmezte. Keats szonettje az értelemadás hiábavalóságát sugallja, Fodor András fordítása ezzel szemben már a szóhasználat szintjén is vissza akarja csempészni az értelmet a vers kontextusába. A „laugh” magyar megfelelője nála nem egyszerűen „nevet”, hanem „kacag”, vagyis egy olyan ige, amelynek a „nevet” igével ellentétben alig van helye a hétköznapi szóhasználatban. A vers „terét” ezzel eleve eltávolította az olvasótól; amíg Keats határozottan hétköznapi helyzetbe állította a költői ént, addig a magyar fordító mesés távolságba száműzte. Keatsnél a költő „tonight” nevet; Fodor Andrásnál viszont „éjjel”, azaz nem ma, hanem valamikor, általában. Nem egyszer, kivételesen, hanem rendszerint. A hatodik sorban a „mortal pain” kifejezésben a „mortal” jelzőt nem halálosnak, hanem „vad”-nak fordította, és ezzel Keats egyszerű jelzőjét „romantikussá”, azaz a jelen összefüggésben meséssé színezte át. A következő sorban újra megismétli eljárását: a „Darkness” főnévhez egy új jelzőt illeszt. „Zord éj!”, írja, s ezzel a költeményt a fiatal Vörösmartyhoz kezdi közelíteni, Keats-tól viszont egyre jobban távolítja. És eljárása a szonett utolsó két sorában teljeseedik be. Angolul így hangzik a két sor:

„Verse, Fame, and Beauty are intense indeed,
But Death intenser – Death is Life’s high meed.”

Fodor András fordításában:

„Vers, Hír, Szépség nagy dolgok, ám a Lét
legfőbb jutalma még nagyobb: a Vég.”

Az „intense” lefokozódik „nagy”-gyá, s ezzel tompul az eredeti jelző élessége. Keats számára az „intense” jelző meghatározó jelentőséggel bír: a határok átlépésével állt összefüggésben, s leveleiben, verseiben egyaránt a halállal hozta kapcsolatba. „Oftentimes I pray’d / Intense, that death would take me from the vale”, olvasható a *Hyperion* bukása című költeményben („Gyakran / hívtam a halált, mentsen meg a völgytől”, írja Tandori Dezső, s az „intense” határozószó az ő fordításából is kimarad!). A „Life” Fodor Andrásnál „Lét”-té változik, s ezzel indokolatlanul tág horizontot nyer: Keatsnél nem általában a létről van szó, hanem a konkrét életről, még pontosabban a saját életünkről. A „Lét” megfoghatatlan. És ráadásul a Lét ellentéte nem a halál, hanem a

nem-lét. Fodor András talán emiatt iktatja ki a halál szót az utolsó sorból – ám ettől a vers nem nyeri vissza eredeti dimenzióit. A „Death” a magyarban „Vég” lesz. Keatsnél a halál és az élet kerül ellentétbe; Fodor Andrásnál viszont a Lét és a Vég, aminek nincsen sok értelme. Csak találgatni lehet, hogy miért folyamodott ilyen megoldáshoz. A legkézenfekvőbb magyarázat: hogy jó legyen a rím, és megfelelő legyen a szótagszám. Ez azonban önmagában kevés. Arról van inkább szó, hogy a „Vég” szó mintegy beteljesíti azt, amit a „kacag” elkezdett: a vers „tere” végleg mesés távlatokba helyeződött át. Keatsnél az ember (a költő) ma éjjel nevet, sötétség veszi körül, és fölrémlik előtte a halál. Fodor Andrásnál általában kacag, nem sötétség veszi körül, hanem „zord éj”, ami értelemszerűen reggelre elmúlik, és nem a halál tűnik föl, hanem a vég, amely ebben az összefüggésben semmitmondónak hangzik. A halál konkrét, a Vég viszont a Léthez hasonlóan elvont, semmire nem kötelez.

Ami Keatsnél „halálköltészet”, az a magyar fordításban „romantikus” – értsd: az üres stilizálást előnyben részesítő – költészetté minősül át. Nyilvánvaló, hogy nem Fodor András egyéni problémájáról van itt szó, hanem egy olyasfajta kulturális kényszerről, amelynek ő sem tudott ellenállni. A magyar fordítás a kiválasztott szavak szintjén is azt jelzi, hogy Keats szonettje olyan közegbe lett átültetve, ahol a halállal nem úgy néznek szembe, mint Angliában, és ahol az „unheimlich” Nyugat-Európában közel két évszázada egyre erősebb érzését is állandóan megszelídíteni óhajtják. Hogy mennyire erről lehet szó, azt jól bizonyítja egy másik Keats-szonett fordítása, melyet Radnóti Miklós készített: *A Parthenon szobraira* (On Seeing the Elgin Marbles). Az 1817 tavaszán keletkezett vers azt követően született, hogy Keats megtekintette az Akropoliszról Angliába szállított és a British Museumban kiállított görög szobrokat.

Az első sor eleve több problémát vet fel. „My spirit is too weak”, hangzik a vers indítása angolul. „A lelkem fél”, írja Radnóti. A „spirit” azonban nem lelket, hanem szellemet jelent: az 1818-ban keletkezett *Song* című költeményében például Keats kifejezetten megkülönbözteti a „spirit”-et és a „soul”-t, s a „szellemet” jóval tágabb összefüggésbe helyezi: a lélekkel ellentétben a szellem a mindenséget tudja befogadni, s éppúgy elvont, mint érzéki természetű. A szellem nemcsak az érzések tárháza, hanem a költészeté is: élete egyik legutolsó versében – *Fannyhoz* (To Fanny) – például a természetet mint orvost („Physician Nature”) arra kéri, hogy csapolja meg a szellemét, hogy abból vér gyanánt kifolyhasson a bent rekedt költészet, s ő maga végre megpihenhessen.

„Physician Nature! Let my spirit blood!
O ease my heart of verse and let me rest.”

Fodor András – ezúttal nem megszépítő, hanem kifejezetten hibás – fordításában:

„Gyógyíts Természet! Önts szívembe vért!
Ments meg a verstől, őrizd nyugtomat.”

Visszatérve a szonetthez: Keatsnél nem a lélek fél, hanem a szellem, vagyis az, ami a költészetért is felelős. Ám ha ez így van, akkor a szellem nem „fél”, ahogyan Radnóti írja, hanem „gyenge”. Attól gyenge, hogy olyasmivel szembesül, aminek érzékeltetésére a költészet – legalábbis az, amit Keats korában költészetként tartanak számon – nincsen felkészülve. „A lelkem fél”: szentimentális panaszkodás. „A szellemem gyenge” Keatsnél arra vonatkozik, hogy a költő olyasmivel találkozott, ami kivonja magát a költészet fennhatósága alól.

Mi lehet az, amire a költészet (vagy általában a művészet) nincsen felkészülve? Keats még ugyanebben a sorban megadja a választ: „mortality / Weighs heavily on me”. A szellem gyenge, mert túl nagy súly nehezedik rá: a halandóság súlya. Radnótinál: az „elmúlásé”. Éppolyan megszépítő ez a kifejezés, mint a „Vég” Fodor Andrásnál. A szellem

Keatsnél attól gyenge, hogy a halállal szembesül. Az „elmúlás” főnév a halál erejét lefokozza, a meghalást a messi jövőbe helyezi át, s ettől a halál elveszti a súlyát, egzisztenciális erejét. A halál Keatsnél fizikai kényszer (súlya van); Radnótinál inkább csak távoli lehetőség, majdhogynem gondolati játék, amely „hivatlan álmoként” jelentkezik – eltérően az eredeti verstől, ahol még az álm is kényszer („unwilling sleep”). Radnóti a verset ezzel olyan síkra helyezte át, amely Keatstól idegen volt. S mivel ugyanakkor jó költő is volt, a fordítását végig megtartotta ezen az új síkon.

A negyedik sor a legárukodóbb ebben az összefüggésben. Keatsból itt szinte kiszakad a felkiáltás: „I must die”. Radnótinál: „légy halálra kész”. Jellemző vonások tűnnek el, illetve alakulnak át. Mindenekelőtt a három rövid, egyszótagos angol szó kopogóssága dallamos kifejezéssé módosul, amely elringatja az olvasót. Másfelől elvész a kifejezés parancsoló jellege. Keats költészetében háromszor fordul elő a „must die” kifejezés. Először az *Endymion*-ban:

„But no, like a spark
That needs must die, although its little beam
Reflects upon a diamond.”

Somlyó György fordításában a „meghalás” kétszeresen nyomatékosított szükségessége így módosul:

„De ahogy a pici
szikra kihúny akkor is, csöpp tűzét
ha gyémánt ver vissza.”

Másodjára a most tárgyalt szonettben szerepel. Harmadjára pedig az *Óda a Melankóliához* (Ode on Melancholy) című versben: „She dwells with Beauty – Beauty that must die”. Tóth Árpád fordítása ugyancsak jellemző példája a most tárgyalt átértelmezéseknek: „A szépség is csak Bú, mert halni vész”, írja, s miközben a halált megfosztja a kényszersztől (a „muszájtól”), az eredeti angol változat kifejezetten hétköznapi hangzó szavait („that must die”) átsztilizálja („halni vész”) egy olyan kifejezéssé, amely a hétköznapi szóhasználat szintjén aligha fordulhat elő. Radnóti hasonlóképpen jár el. A kényszer nála is semmivé foszlik (noha Keats már ez első sorban fölidézte a kényszer fizikai tapasztalatát – a súlyt és a gyengeséget), s ezzel a halál már-már a szabad döntés tárgyává stilizálódik: a készenlétünktől függ, hogy meghalunk-e vagy sem. S hogy a halál mennyire nem kényszer, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az egyes szám első személy helyett általános alanyt használ. Lehet, hogy mindenkit utolér a halál, sugallja – de ez nem kell, hogy nyomasszon, hiszen a halál csak „általában” sújt le az emberekre, nem személy szerint, és főleg nem énrám.

A halál ilyesfajta megszeliődése és ártalmatlanná tétele alapvetően idegen Keats költészetétől. Éppen a rejtőzködés hiánya miatt olyan riasztó és rendkívüli a verse. Követői (Angliában például a preraffaeliták vagy Swinburne) és későbbi értelmezői a halál esztétizálásáért csodálták, pedig tőle éppen ez állt a legtávolabb. Nem a halált tartotta szépnek (nem volt dekadens), hanem a szépségben fedezte fel azt az erőt, amely az embert a halálba kényszeríti. Ezért nevezhette a halált ebben a szonettben is csúcsnak, az élet maximumának, amelyben minden túlsordul: ha én meghalok, sugallja, akkor velem együtt minden meghal. A halál nála bármely pillanatban robbanni képes intenzitás, amelynek ormaira – mint az *Endymion*-ban írja – az önpusztítás fókáin jut el az ember. Radnótinál a fordításban másról van szó: a halál itt inkább megnyugtató dallamosság, hivatlan álm, végső soron semmire nem kötelező szentimentális érzés.

Ám ezzel Radnóti kimondatlanul állást is foglal. Még hozzá nemcsak a halál kérdésében (amit egyébként vele egy időben Heidegger vagy Ortega y Gasset kimerítően elemzett, rá-

adásul úgy, hogy az Keats szellemétől sem volt idegen), hanem a görögség kérdésében is. Keats szonettje ugyanis nem általában veti föl a halálnak és a szellem képességének a problémáját, hanem konkrét görög műalkotások kapcsán, s e műalkotásokkal szembesülve ő maga is állást foglal. Mégpedig úgy, hogy a korban uralkodó, Winckelmann által meghatározott szemlélettől eltérően Nietzsche görögségfelfogását előlegzi. Keats mintegy hátat fordított Winckelmann-nak. Radnóti fordításában ezzel szemben egy olyan vers olvasható, amely Nietzsche helyett Winckelmann és Lessing felé fordul vissza. A Winckelmann által mércéként fölállított „nemes egyszerűség” és „csendes nagyság” idéződik meg Radnóti dallamos nyelvezete és a távolban tartott halál képzeete nyomán. „Hogyan ábrázolták a régiek a halált?”, tette föl a kérdést hasonló című írásában 1769-ben Lessing, s Winckelmannhoz hűen ő is a békés, megnyugtató halálképzet mellett tette le a voksát. Radnóti fordítása akaratlanul is a halálnak e lessingi felfogásához igazodik. Keats ezzel szemben egy más, szubverzív görögségfelfogást képvisel. A görög nagyság („grandeur”, írja, amit Radnóti, félrevezetően, „fenségnek” fordít), a „vén idő” („old Time”), a tajtékos tengerár és a Nap – ezek együttese képezi a nagyság erejét és hatalmasságát (a „magnitudo” Keats korában csillagászati kifejezés is volt, aminek Radnóti affektáltan archaizáló „órjás” jelzőjében nyoma vész). Mindez pedig Winckelmann apollói eszménye helyett sokkal inkább Nietzsche Dionüszosz-princípiumának felel meg. Keats nem volt egyedül ezen a téren. Winckelmann angolul 1765-ben jelent meg, a svájci származású festő, Henry Fuseli (Heinrich Füssli) fordításában (*Reflections on the Painting and Sculpture of the Greeks*), s röviddel később máris viták alakultak ki a nézetei kapcsán. Az Angliában egyre nagyobb teret hódító gótikus szemlélet híveként például William Blake Winckelmann-nal ellentétben a görögségnek kifejezetten a sötét, pusztító oldalát hangsúlyozta, s amikor Londonban bemutatatták az Akropoliszról elhozott úgynevezett Elgin Marblest, akkor neki is feltűnt, hogy az eredeti görög műalkotások nehezen igazíthatóak a winckelmanni eszményhez, amelyet Winckelmann mindenekelőtt római másolatok alapján dolgozott ki. De nemcsak Keats és Blake látta e kiállítást, hanem Fuseli és a szobrász Canova is, s valamennyien a görögség dionüszoszi aspektusára figyeltek fel. (Vö. Paley, Morton: „»Wonderful Originals« – Blake and Ancient Sculpture”, in: Essick, Robert N.–Pearce, Donald (ed.): *Blake in his Time*, Indiana University Press, Bloomington&London, 1978., 187. o.)

A *Parthenon szobraira* című szonett nemcsak a halálköltészet egyik különleges darabja, hanem hallgatólagos állásfoglalás is a görög művészetet illetően. És miközben Keats a dionüszoszi elv létjogosultságát fölveti, egyszersmind a költészet lehetőségeit is fontolóra veszi. A szonett nyitásában nem az a fő problémája, hogy „A lelkem fél”, hanem hogy „A szellemem túlságosan gyenge”. Radnóti fordítása az érzelmi állapotra helyezi a fő hangsúlyt, Keats ezzel szemben szellemi kihívást nyomatékosít, s ezzel a költészet esélyeire irányítja a figyelmet. Másfél évvel a szonett keletkezését követően, 1818 őszén a *Hyperion*-ban Keats a titánok világát jeleníti meg, s alakjukat észrevehetően nem a görög klasszicista, hanem az archaikus szobrok alapján mintázza meg. (Ez is határozott állásfoglalásnak számított a korabeli Angliában, ahol – éppen Winckelmann nyomán – a belvederei Apolló számított az ideális szépség megtestesítőjének.) S az archaikus-dionüszoszi világ képviselői kapcsán szintén a költészet lehetőségeit veszi fontolóra: alakjukat és szenvedésüket nehéz leírni, mondja.

„Több ilyen kín s hatalmas fájdalom,
halandók nyelvén s tollán túlnövő”

(Vas István fordítása)

„More sorrow like to this, and such like woe,
Too huge for mortal tongue or pen of scribe.”

A költemény harmadik részében pedig eleve kilátástalannak ítéli, hogy a Múza ábrázolni tudja őket, s mint *A Parthenon szobraira* című szonettben, itt is a szellem gyengeségét emeli ki:

„El tőlük, Múza! El a bánatuktól:
ilyen borzalmas dalhoz nincs erőd;
ajkadhoz a külön bú jobban illik,
szomorúság magányát zengeni.”

„O leave them, Muse! O leave them to their woes;
For thou art weak to sing such tumults dire:
A solitary sorrow best befits
Thy lips, and antheing a lonely grief.”

Fodor András vagy Radnóti Miklós szonettfordításai ebben az összefüggésben jellemzőeknek nevezhetők. Miközben Keats verseit magyarra ültették át, nemcsak a fordítás munkáját végezték el. Természetesen ezzel is megbirkóztak, s megkeresték az angol nyelvű szonettek formai, alaktani magyar megfelelőjét. Másfelől azonban, miközben az optimálisnak vélt megfelelések között válogattak, eleve olyan horizonton belül mozogtak, amely már nem vagy csak elenyésző mértékben függött az ő hatáskörüktől. Az ugyanis, hogy a magyar nyelv milyen lehetőségeket bocsátott rendelkezésükre, a magyar költészet hagyományán múlott, s kimondatlanul is kénytelenek voltak ehhez a hagyományhoz igazodni. Ez a hagyomány pedig gyökeresen különbözik az angoltól – úgy, ahogyan az angoltól gyökeresen különbözik az is, amit Karácsony Sándor „magyar észjárásnak” nevezett, mindazzal együtt, ami ezzel jár: érzékenység, látásmód, ritmusérzék, gondolkodásmód, a mellérendelés iránti fogékonyság, stb. stb. A két szonettfordítás ráadásul egy gyanút is igazolni látszik. Nevezetesen: korántsem mondható véletlennek, hogy mindkét esetben a halál és a rettenet olyasfajta megszelídítésének lehetünk szemtanúi, ami Keatstól kifejezetten távol állt. Fodor vagy Radnóti fordításai, miközben a nietzschei Dionüszosz-elvet legjobb szándékuk ellenére zárójelbe teszik, az eredetivel összevetve szegénylősöknek nevezhetők: mintha szegyllnék magukat a halál brutalitásával szembesülve. S ebben a teljes magyar költészeti hagyomány is segítségükre volt: a nagy európai nyelvek költészeteivel egybevetve a magyar költészet sokkal tartózkodóbb, szemérmesebb. Ha úgy tetszik, prűdebb. Jobban fél a nyers szókimondástól, s annak érdekében, hogy megőrizzen egy mestersegesen fenntartott, illedelmesnek kikiáltott látszatot, inkább a jelzők halmozásához, az indokolatlan stilizáláshoz, a szinonimák bonyolult rendszeréhez folyamodik. Visszaveszi a keatsi nyersséget, s a létrejövő ürességet a jó stílussal leplezi. Nem mintha Keats nem lett volna jó stilisztá; ellenkezőleg. De nem volt „csak stilisztá” – márpedig a példaként kiszemelt két magyar fordítás ezzel torzította. E fordítások ott teremtenek gazdagságot, ahol erre nincsen feltétlenül szükség – ám ez a gazdagság voltaképpen arra hivatott, hogy eltakarja a mögöttes szegénységet, az őszinte szembenézés hiányát. Mintha poétikai szabály lenne, hogy leplezni kell azt, amit Keats „film of death”-nek nevezett („a halál füstje”, Eörsi István fordításában – vö: *Levél György öcsémhez* című versét), és ami szerinte a költészet kötszövege. Keats költészetében mindent a halálnak e „füstje” borít be. A magyar fordítók, hogy leplezzék a halál hálóját, inkább a szavak hálóját borítják a halálra, s ártalmatlan, semmire nem kötelező témává szelídítik azt.

Keats két szonettje találomra kiragadott példa. Shelley verseit is szemügyre lehetne venni, s ott is több hasonló példára lehetne bukkanni. A „must die” kifejezés az ő verseiben is előfordul, s brutális nyersesége és őszintesége az ő művei nyomán készült fordításokban szintén finomabb, szalonképesebb lesz. Az *Islám lázadásában* (1817) a pestis női démona a lehető legborzalmasabb jelenet közepette lép színre, s a költő a hullahegyek naturalista ábrázolásától sem riad vissza. A tébolyult démon halottak tetemein és halott csecsemők csoportjain át vonszolja a költőt, majd ráugrik az egyik hullakupacra, s étellel kínálja a többieket:

„.....»Eat!
Share the great feast – to-morrow we must die!“
(The Revolt of Islam, Canto VI. LII)

Eörsi István fordításában:

„.....Na egyél!
Egy nap az élet!”

Shelley démona angolul körülbelül ezt közli: holnap mindenképpen megdöglünk. A magyar változat démona ezzel szemben inkább egy sírva vigadó dzsentri képzetét ébreszti. (Az igazság kedvéért jegyezzük meg: A *Cenciek* című Shelley-színárab fordításában Eörsi a „must die” kifejezést mind a négy alkalommal „halállal” fordítja.) Az *érzékeny plánta* (The Sensitive Plant) című versben Shelley a növények pusztulását és rothadását már-már Baudelaire-t előlegező nyerseséggel írja le, s a romlásban és a halálban is fölfedezi a sajátos szépséget. A nárciszok Shelley-nél „die”, azaz meghalnak. Babits Mihály fordításában azonban „elepednek”, amitől a sor elveszíti a nyersségét, s helyette a „nyugatos”, babitsi finomkodás kerül előtérbe. Amikor a második rész végén a gondviselő hölgy meghal, akkor Shelley-nél ez olvasható: „And ere the first leaf looked brown – she died!” A gondolatjellel is elkülönített „she died” szinte ostorcsapásként hat, amit csak fokoz az, hogy nem halandó hús-vér nő hal itt meg, hanem egy légies tünemény, aki a platóni ideák világából szállt le a földre. Az ő halála a lehető legnyersebb valóság. Babitsnál ezzel szemben:

„s ősszel, mire barna lett a levél,
arcára suhant – mint szemfedél!”

A hölgy itt szinte meg sem hal – s ha igen, akkor is olyan szépen és dallamosan, hogy az olvasó szinte osztotni szeretne a halálában. S a vers végén a vakond és a pele Shelley-nél „died for want” – Babitsnál ezzel szemben csupán „kimult a vakond s a pele”.

Mit eredményez ez? Nem kevesebbet, mint hogy egy olyan versnek a magyar fordításában, amely a halhatatlan eszme és a halálnak kiszolgáltatott érzéki világ konfliktusáról szól, a „halál” szó nem szerepel! Babits szabályosan szégyelli a „halál” szót olyan nyílt egyértelműséggel használni, mint Shelley. Szemérmessége ott lepleződik le még látványosabban, amikor a vers második részében az „obscene” szót „undoknak” fordítja, noha Shelley itt eredeti értelmében alkalmazza a kifejezést: az „obscene”, vagyis obszécén, ami nem erre a helyszínre (azaz a kertbe) való. Ehhez képest az „undok” semmitmondó töltelékszó, s egyáltalán nem érzékelteti, hogy a versben a hölgy az érzéki és az érzékiségen túli jelenségek helyszínei (szcénái) között egyensúlyoz. Hasonlóképpen homályossá válnak a fogalmak is, amelyek terén pedig Shelley a rá mindig jellemző, már-már filozófushoz méltó körültekintéssel tesz különbséget. A „mind” (elme) és a „soul” (lélek) fogalmait például ugyanúgy megkülönbözteti, ahogyan Keats is a „spirit” és a „soul” szavakat. Ám ahogyan Radnóti számára mindegyik kifejezés „lélek”, úgy Babits is „lélek”-kel fordítja mindkét szót, s ezzel

megengedhetetlenül elsekélyesíti a jelentésüket. Mindebből az következik, hogy Shelley alapvetően filozofikus költeménye elveszíti gondolati élességét, s a halál és az örökkévalóság, a „szellem” és a „lélek”, az „érzéki” és az „érzéken túli” bonyolult konfliktusa háttérbe szorul, s a hangulatok, a zenei megoldások, a stílusbravúrok nyomulnak előtérbe.

Ugyanilyen feltűnő ez Shelleynek egy másik, kifejezetten filozofikus indíttatású költeményében, az *Egy mezei pacsirtához* című versben, ahol a vidámság és a szomorúság kölcsönhatását vizsgálja. Ennek kapcsán – mint vele egy időben Keats – arra a konklúzióra jut, hogy a költészetben éppen azok a legédesebb dalok, amelyek a legszomorúbb gondolatokat közlik az olvasóval:

„We look before and after,
And pine for what is not:
Our sincerest laughter
With some pain is fraught;
Our sweetest songs are those that tell of saddest thought.”

Kosztolányi Dezső fordításában a versszak utolsó, már-már prózai hangzású sora bódítóan dallamos lesz – olyannyira, hogy első olvasásra a befogadó nem is fogja fel az értelmét, hanem helyette a hangzást és a ritmust élvezi. Nem kevesebbnek lehetünk itt szemtanúi, mint annak, hogy Kosztolányi a zenét és a gondolatot mintegy kijátssza egymás ellen:

„Mi ide-oda nézünk,
Sírunk azért, mi nincs,
Őszinte nevetésünk
Sötét kapun kilíncs,
Fanyar méz a dalunk, és fáj az is, mi kincs.”

Shelley jártas volt a filozófiában (olvasta Bacont, Locke-ot, Hume-ot), s ha „elméről” (mind), „lélekről” (soul), „gondolatról” (thought), „tapasztalatról” (experience) írt, akkor ösztönösen is úgy alkalmazta e fogalmakat, ahogyan azok az angolszász filozófiában meghonosodtak. Félreértés ne essék: nem arról van szó, hogy filozófiai stúdiumok nyomán el-sajátította e szavak jelentését, s azután költőként vigyázott volna a helyes alkalmazásukra (noha éppen Keats figyelmeztette Shelleyt arra, hogy időnként túl sok gondolati tartalommal terheli meg a költeményeit), hanem e szavak eleve magától értetődőek voltak számára. Az említett filozófusok a hétköznapi tapasztalatból indultak ki, s nyelvhasználatuk soha nem szakadt el a hétköznapi nyelvtől: nem új fogalmakat gyártottak, hanem a meglévő szavak mögötti gondolati dimenziókat bontották ki. (Külön elemzés tárgya lehetne John Locke *An Essay Concerning Human Understanding* című munkájának fordításkritikája, s annak vizsgálata, hogy Dienes Valéria magyar fordítása, miközben hű az eredeti szöveghez, miért csikorog, és az eredeti angol szöveg könnyed eleganciájával ellentétben miért hat nehézkesnek. Nemcsak a fordítás szempontjából lenne tanulságos, hanem a magyar filozófiai gondolkodásra nézve is leleplező lenne.)* A költészet és a filozófia az angolszász nyelvterületen soha nem vált szét olyan erőteljesen, mint a magyar kultúrában, ahol a kettő jószerivel alig érintkezik egymással. (Gondoljunk arra, milyen egyet nem értés uralkodik például József Attila „eszmélet” szavának értelmezői között a szakirodalomban.) Babits vagy Kosztolányi az angol költészet hagyománya felől nézve hanyagul bánt Shelley verseivel. A magyar költészeti hagyomány felől nézve persze a lehető legtökéletesebb megoldásokat kínálták. Ha szem előtt tartották volna a bölcséleti szempontokat, akkor ez vitathatatlanul idegen lett volna a magyar lírai hagyománytól, s mindenképpen nehézkessé tette volna a

* Kéziratom lezárása után jelent meg Bárány Tibor írása *Lét és idea* címmel éppen az újr fordított Locke-kötetről a *Jelenkor* 2005/2. számában. (F. F. L.)

fordításokat. Ugyanez vonatkozik a halál gondolatára is. Megakasztaná a versek menetét, az olvasót „elidegenítené” a szövegtől. Shelley vagy Keats nem tartott az elidegenítés veszélyétől. Egyfelől az angol olvasó számára nincsen áthidalhatatlan szakadék bölcsélet és költészet között, másfelől a halál gondolata sem mehökkentő azok számára, akik Shakespeare, John Donne, a metafizikus költők vagy akár John Milton hagyományát maguk mögött tudva tanultak meg verset olvasni. A magyar költészet nem rendelkezik ilyen hagyománnyal – a bölcsélet, a halál éppoly tabu a költészetünkben, mint az erotika, a testiség vagy a pornográfia. Nemcsak John Donne metafizikus költészetét nem ismeri a magyar líra hagyománya, hanem az Earl of Rochester-féle pornográf – és mégis színvonalas – költészetet sem. A „halál” körüli udvariaskodás Radnótinál vagy Babitsnál ugyanannak a prudériának a megnyilvánulása, mint, mondjuk, a szexualitástól való visszariadás és az erotika rafinált kódolása Aranyánál. Babits, Kosztolányi vagy Radnóti fordításai egy „elhallgató kultúra” lenyomatai. Amilyen mértékben nem hűek az eredeti versek szelleméhez, olyan mértékben hívek a saját anyanyelvi kultúrájukhoz. Elhallgatásuk révén leplezik le magukat, ott tárulkoznak fel a leglátványosabban, ahol a leginkább rejtőzködni akarnak.

3.

William Blake *A tigris* (The Tyger) című verse a világirodalom legismertebb költeményei közé tartozik. Magyarra ketten is lefordították: Kosztolányi Dezső és Szabó Lőrinc. Különös, érthetetlen módon mindketten elkövették ugyanazt a hibát – egy alig észrevehető tévedést, amely azonban, ha egyszer az ember fölfigyel rá, egyre kiáltóbb és árulkodóbb lesz.

A költemény első versszaka így hangzik:

„Tyger Tyger, burning bright,
In the forest of the night;
What immortal hand or eye,
Could frame thy fearful symmetry?”

Az utolsó versszak ezzel szemben:

Tyger Tyger, burning bright,
In the forest of the night:
What immortal hand or eye,
Dare frame thy fearful symmetry?”

Ugyanaz, és mégsem. Az első versszakban a csodálkozás a meghatározó: miféle halhatatlan kéz vagy szem volt képes létrehozni a tigris félelmetes szimmetriáját? Az utolsó versszakban ezzel szemben a döbbenet nyilvánul meg: miféle halhatatlan kéz vagy szem merte létrehozni a tigris félelmetes szimmetriáját? A képesség és a merészség között ível a vers. Ez a két zárójel, ez a két szélső pont felel a szimmetriáért; nélküle a vers megmaradna pusztádalnak, úgy, ahogyan a kötet (*Songs of Experience*) többi verse többnyire valóban dal is.

Ez a szimmetria a költészet szimmetriája is. Mert a tigris önmagában éppúgy nem szimmetrikus, ahogyan egyetlen állat sem az. Ha Blake mégis szimmetriát érzékel, akkor ezt másutt kell keresni. A legkézenfekvőbb a két kötet közötti szimmetria: az ártatlanság, illetve a tapasztalás dalait tartalmazó kötet szimmetrikus, amennyiben Blake több verset kétszer is megírt, előbb az ártatlanság, majd a tapasztalás verseként. A tigris párja a bárány: ők ketten képezik a szimmetriát. Ennyiben azonosak: mint akiket egymásról mintáztak. Mikközben persze nehéz lenne nagyobb ellentétet elképzelni, mint ami kettejük között feszül. Azonosak, amennyiben mindketten ugyanannak a teremtnőnek a teremtményei; ellentétesek, amennyiben az egyik az ártatlanság, a másik a tapasztalás végetét testesíti meg. Ez az

azonos-különbözőség önmagában is jelzi, hogy Blake számára az ártatlanság és a tapasztalás korántsem jelent merev ellentétet. Ellenkezőleg: a kettő feltételezi egymást, és egyiket sem lehet a másik rovására kijátszani. Nincsen ártatlanság tapasztalás nélkül, miként tapasztalás sem létezik ártatlanság nélkül. Nem dialektikus a viszonyuk, de nem is mechanikus. Ellentétük valódi, felszámolhatatlan, ugyanakkor nem is lehet kikerülni, tudomást nem venni róla. A létezés kétféle, egymást kizárni látszó tapasztalata feszül egymásnak. A kettő együtt képez olyan szimmetriát, amelynek nyomán kialakulhat az a fajta magasabb rendű ártatlanság, amely éppúgy tartalmazza az ártatlanságot, mint a tapasztalást.

A szimmetria tehát, amely Blake szerint a tigris és a bárány, illetve a tapasztalás és az ártatlanság között létrejött, úgy maradéktalan, hogy közben mégis kívánnivalót hagy maga után. Azonos is, különböző is. A lehető legképtelenebb helyzet eredménye ez. S fölveti a kérdést, hogy egyáltalán létrehozható-e ilyen szimmetria. S ha igen – márpedig Blake számára a válasz egyértelműen igen –, akkor fölvetődik az is, hogy miféle erő az, amely képes megteremteni ilyesmit, és ugyanakkor veszi is a bátorságot, hogy éljen e képességével. A *tigris* teljes egészében erről az erőről szól: a versben alapvetően nem a tigris milyensége a meghatározó, hanem az az ismeretlen erő, amely ezt az állatot képes volt megteremteni – illetve az ebben a versben is említett báránnyal együtt a létezésnek ezt a paradox szimmetriáját merészelte kialakítani. És az első, valamint az utolsó versszak szimmetriája poétikailag is érzékelteti, miféle szimmetriáról van szó. Az apró „elcsúszás” ugyanis, ami a képesség, továbbá a merészség között kialakul, a szimmetriát sokkal látványosabban világítja meg, mintha a két versszak szó szerint megegyezne. Ha lehet így fogalmazni, a szimmetria attól teljes, hogy nem teljes; az apró „hiba” úgy hat, mint a portréfestészetben az utolsó pötty, amit a szembogárban elhelyez a festő, és amitől az arc váratlanul megelevenedik. Itt is ez a „hiba” mozdítja ki a verset a mechanikus helyzetből: a szimmetria váratlanul élni kezd, és teljesebb, átfogóbb. Ha Blake óvatos körültekintéssel kigyomláta volna ezt a hibát, akkor is működne a vers, de egyszerűbb, mechanikusabb, ha úgy tetszik, szájbarágósabb lenne. Akkor a stílus kerekedne felül, a vers pedig stílusgyakorlat lenne a javából. Blake – talán mert festő is volt – tudta, hogy picit meg kell billenteni a szerkezetet ahhoz, hogy az valóban szilárd legyen.

A két versszak azonossága, illetve apró eltérése tehát egyszerre poétikai eszköz és Blake mitologikus látásmódjának plasztikus megnyilvánulása. Ezért különös a két magyar fordító eljárása. Vitathatatlan, hogy mindketten bravúros fordítói munkát végeztek – de mindketten elkövették ugyanazt a hibát: kigyomlátk Blake „tévedését”, és az utolsó versszakot szó szerint úgy fordították le, ahogyan az első. Kosztolányi fordítása így hangzik:

„Tigris, tigris, csóvafény
Éjszakának erdején,
Mily kéz adta teneked
Szörnyű és szép termeted?”

Szabó Lőrinc fordítása:

„Tigris! Tigris! Éjszakánk
Erdejében sárga láng,
Mely örök kéz szabta rád
Rettentő szimmetriád?”

Ami feltűnő: egyik fordításban sincsen utalás a megszólított ismeretlen erőnek sem a képességére, sem a merészségére. Ettől a hangsúly akaratlanul is az ismeretlen erő kilétére helyeződött: ki volt, aki téged megteremtett?, kérdezi mindkét fordítás. Blake-nél más-ként hangzik a kérdés. Az első versszakban: ki tudott téged megteremteni? Vagyis a hangsúly inkább a képességen van. Az utolsó versszakban pedig: ki mert téged megte-

remteni? A hangsúly itt a merészségre tevődött át. Az első kérdés a teremtés kezdetére irányul; a második a már kész teremtés alapján von le következtetést. Az első versszakban a teremtő létrehoz valamit; az utolsóban ugyanez a teremtő végignézi a teremtésén, és döbbenten konstatálja annak rettenetét.

Talán eltűzöttnek tűnhet egy ilyen ív kifeszítése a rövid vers fölé. De nem indokolatlan. Blake-től ugyanis egyáltalán nem állt távol az, hogy viszonylag rövid terjedelmű szövegekben (próza, vers) eleve magának a teremtésnek a problémájába bonyolódjon bele. Ilyen a két korai, 1788-ban keletkezett szövege: az *All Religions are One*, valamint a *There is No Natural Religion*. És ugyanez követhető nyomon az 1793 körül készült *Menny és Pokol házassága* előhangjában is. Az *Előhangot* (Argument) egy kétsoros kijelentés indítja és zárja (ezúttal hibátlan a szimmetrikus szerkezet, azaz szó szerint megismétlődik a két sor). A szimmetrikus első és utolsó versszak, hasonlóan *A tigrishez*, négy további versszakot fog közre. E négy versszak pedig egy kis teremtéstörténet – annak a Bibliának felel meg, amelyet Blake mindig is meg szeretett volna írni, és amelyről a *Menny és Pokol* későbbi fejezeteiben többször szó is esik. A négy versszak egy-egy időhatározóval indul: Once, Then, Till, Now, s ezek a világ történetét kísérik nyomon, a hajdani, mesés múltba vesző teremtéstől kezdve a mostani világállapotig, amely Blake szerint a beteljesedett bűnösség korszaka. Nagy László fordításában ez a biblikus felütés részben elvész, amitől a rövid előhang teremtéstörténeti aspektusa is sérül. Ugyanez történik, ami *A tigris* esetében: Blake mítoszteremtő szándéka háttérbe szorul, s helyette „vers” születik – pontosabban egy olyan költemény, amely eleget tesz a késő romantikus költeményekkel szembeni elvárásoknak.

Amíg Blake a költészetet egy ismeretlen irányba mozdította el, addig a magyar fordítások a helyzetdalok irányába billentették vissza költeményeit. Metafizikai távlatok helyett ésszel és szemmel befogadható terepekre helyeződnek a versek, a „hibákat” stílusbravúrok leplezik. Más szóval: Blake egy olyan közegbe helyeződött át, amelynek a költészettel szemben egészen más elvárásai vannak, mint Angliában. Miközben tudjuk jól, hogy Blake-nek még az angliai kortársaival sem volt könnyű dolga.

4.

„An den Ufern der Havel lebte, um die Mitte des sechzehnten Jahrhunderts, ein Roßhändler, namens Michael Kohlhaas, Sohn eines Schulmeisters, einer der rechtschaffensten zugleich und entsetzlichsten Menschen seiner Zeit.”

Heinrich von Kleist *Michael Kohlhaas* című elbeszélésének első mondatán sokat dolgozott. 1805-ben kezdte el írni, majd 1808 júniusában adta ki az első változatát, amely a teljes elbeszélésnek körülbelül az első egyharmadát tartalmazta. Az első mondat megegyezett a végső változatban szereplővel, két jelző kivételével. A „rechtschaffensten” helyett „außerordentlichsten” szerepelt, az „entsetzlichsten” helyett pedig „fürchterlichsten”. Az elbeszélésnek nem maradt fenn semmilyen kézírata, így csak találgatni lehet, gondolkozott-e Kleist további jelzőkön. Amikor a történet 1810-ben elbeszéléseinek első kötetében megjelent, akkor a fenti, végső változat mellett döntött a szerző, aki egyébként a kötet kefelevonatát többször is átolvasta. Semmi kétség, hogy Kleist minden egyes szót nyelvérzékének „aranymérlegére” helyezett, úgy, ahogyan maga Kohlhaas is minden sérelmet, amely érte, jogérzékének „aranymérlegére” tett.

Mit jelent a „rechtschaffen”? Jóraivaló, derék, jogtisztelő, jogteremtő. Kleist egész életművének egyik központi fogalmáról van szó. A „jóraivalóságot” egyfajta kategorikus imperatívuszna tartotta, s olyan végső elvnek látta, amely mintegy túlmutat az egész világon. Már korán hangot adott a világgal való totális szembefordulás szenvedélyének –

még ha azt eleinte racionális érvekbe csomagolta is. „Ah, Wilhelmine – írja 1800 legelején egy levelében a menyasszonyának –, egyetlen törvényt ismerek csak el, amely mindenek fölött áll, a jóra valósságot (*Rechtschaffenheit*)”. Ezzel egy időben *A nő felvilágosításáról* című dolgozatában leszögezi, hogy a jóra valóssághoz egyetlen előírást kell teljesíteni: „*teljesítsd kötelességedet*”. Ez még a vallás külsődleges parancsainál is fontosabb, írja, hiszen ki kezeskedik róla, hogy nem támad hamarosan egy új Luther, aki ledönti azt, amit az első épített? A belső meggyőződésre, a szívre kell hallgatnia majd Kohlhaasnak is, amikor Lutherrel találkozik; s addigi kegyetlenkedéseit éppoly jogosnak érzi, mint a fiatal Kleist a különböző vallásokhoz tartozó emberek belső sugallat nyomán elkövetett cselekedeteit. E korai dolgozatban Kleist ezt írja: „Mert ugyanazzal az érzéssel, mellyel Te Úrvacsorakor a kenyeret átveszed a pap kezéből, ugyanazzal az érzéssel, mondom én, fojtja meg egy mexikói a fivérét bálványai oltárán”. A mexikói emberáldozatot negatív végletként említi; de azért árulkodó, hogy az Úrvacsora kapcsán éppen olyasmi jut eszébe, ami a lehető legborzalmasabb, és ami az európai kultúra hagyományától távol áll. A „jóra valósság” már ekkor összefüggésbe kerül a „rettenettel”, borzalommal.

És mit jelent az „entsetzlich”? Ezt a szót használja majd az elbeszélő akkor is, amikor Kohlhaas felesége érzékelné kezdi, hogy mire készül a férje: az asszonyon erőt vesz az „Entsetzen”. Sejtene kezdi, hogy férje nem kegyetlenkedései, hanem érthetlensége miatt „entsetzlich”. „(A) borzadály (*Entsetzen*) elfojtotta hangját”, írja az elbeszélő a feleségről. Kleist nem „romantikus” pillanatképet fest, hanem a legpontosabban fogalmaz: férje érthetlensége miatt az asszony is kizökken (*ent-setzt*) magából, szinte kettészakad. A szó szoros értelmében magán kívül van: még él ugyan, de fölsejlik benne a későbbi cigány-asszony is, a túlvilág küldötte. Az „Entsetzen”: a létezésnek a kettérepedése. De nem rokonítható a középkori misztika „döbbenet”-értelmezésével (az „Entsetzen” ugyanis a misztikusoknak is kedvelt szava volt): Kleistnél a repedés helyrehozhatatlan. Ahelyett, hogy a szereplők az isteni szférában magukra találnának, egyre jobban elidegenednek önmaguktól. Az „Entsetzen” a középkori misztikában döbbenetet jelent, ami akár beteljesüléshez is vezethet. Kleistnél a szó nem utal semmilyen köztes állomásra: végérvényes kifosztottság, a lélek maradéktalan széthullása. Nem döbbenet, hanem borzadály. A borzadály szakadék, mely a szereplők belsejében tárul fel. Ugyanúgy nem „lelki állapotról” van szó, ahogyan a „jóra valósság” sem köthető az érzésvilághoz. Mindkettő esetében a létezésnek egy olyan új szerkezete sejlik fel, amelynek Kohlhaas lesz az „angyala”. Ez teszi érthetővé azt is, hogy aki Kleistnél jóra való, az többnyire borzalmas is. A kettő nem válik külön. Kleistnél ritkán szerepelnek természetből jó emberek, és nincsenek természetből gonoszok sem. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy nem „realista” portrékat rajzol, hanem rejtélyes egyensúlyt igyekszik megvalósítani – úgy, hogy közben a személyiségen belül megnyilvánuló tépettséget végletekig fokozza. Hiszen aki „*rechtschaffen*”, az nem lehet „entsetzlich”, és fordítva. Ahhoz, hogy ilyen lehessen – vagyis olyan, amilyen Kohlhaas –, zárójelbe kell tenni az egész világot. Hiszen a világon túl, a végtelent megjárva képzelhető csak el, hogy ami tisztítja, az egyidejűleg vonzza is egymást.

A két jelzővel ráadásul konkrét érzéki képek is társíthatók. Kleist, aki egy időben eljárt szott annak lehetőségével, hogy asztalos legyen, a kézművesmesterség szabályaira is gondolhatott. Ami „*rechtschaffen*”, az jól össze van illesztve, semmilyen eresztékében sem enged. Ami „entsetzlich”, az billeg, az eresztékei meglazultak. Nemcsak a világ „zökkenhet” ki, amit azután helyre kell billenteni, hanem egy bútordarab eresztékei is meglazulhatnak.

A fordítónak tehát, ha a két jelzőt idegen nyelvre akarja átültetni, többszörös feladattal kell megbirkóznia. Az elbeszélés angol fordítója, David Constantine ezt a következőképpen oldotta meg: „Kohlhaas, one of the most righteous and most terrible men of his age”. A „righteous” egyszerre érzékelteti a jogot, a jogtisztetelét és a fizikai helyénvalóságot; a „terrible” azonban jóval egysíkúbb, mint a német „entsetzlich”: hogy mi tekinthető

„terrible”-nek, az a szubjektív megítéléstől függ, s objektív kritériumai elenyészők. A francia fordítás (Pierre Deshusses munkája) hasonlóképpen problematikus: „Michael Kohlhaas, fils d’un maître d’école, l’un des hommes à la fois les plus intègres et les plus effroyables de son temps.” Az „intègre” többretegű, mint az „effroyable”; az előbbi még a fizikai állapotra is utal, az utóbbi jóval inkább az érzelmekre korlátozódik.

Magyarul Kardos László 1949-ben így fordította le a mondatot:

„A tizenhatodik század dereka táján élt a Havel partján egy Kohlhaas Mihály nevű lócsiszár, egy tanítónak a fia, aki a maga korában a legderekabb s egyúttal a legszörnyűbb emberek közé tartozott.”

A „legderekabb” jelző kitűnő megoldás: éppúgy utal az erkölcsi jóra valósságra, a rátermettségre, mint a fizikai helyénvalóságra (beleértve még a derékszöveget is). A „legszörnyűbb” azonban, miként az angol „most terrible”, az elbeszélés összefüggésében nem érzékelteti az elbeszélés apokaliptikus dimenzióit, s emiatt inkább szentimentális hangulatkeltő jelző marad.

1995-ben Márton László újrafordította az elbeszélést, s a nyitómondatot a következőképpen ültette át magyarra:

„Élt valahol a Havel partján, a tizenhatodik század dereka közepe felé egy lókereskedő, név szerint Kohlhaas Mihály, egy tanító fia, a maga korában az egyik legderekabb, ugyanakkor legelvetemültebb ember.”

Márton László a „legderekabb” esetében átvette Kardos László megoldását. Az „entsetzlichste” esetében azonban új megoldást keresett. Bár a későbbiekben a jelzöt rendszerint „borzalmas”-nak fordította, itt, az első előfordulásakor az „elvetemült” mellett döntött. Részben, mert a szónak van erkölcsi jelentésrétege, részben – s elsősorban –, mert képszerű kifejezés: ahogyan a „derék”-ben fölsejlik a derékszög, úgy ebben a jelzőben ott van a „megvetemedett” jelentés is.

A Kardos-, illetve a Márton-féle változatot összehasonlítva azonban nemcsak a második jelző különbsége tűnik föl, hanem a két mondat eltérő szerkezete is. Kardos László mondata jóval gördülékenyebb, mint Mártoné. De a német eredetnél is gördülékenyebb. Ez annak köszönhető, hogy a mondat nála négy részből van összetéve. Márton László mondata ezzel szemben hét részből áll – hasonlóan a német eredetihez. Az alá- és mellérendelések a németben bonyolult mondat szerkezetet eredményeznek, amely már-már nyakatekertnek látszik. És Kleist stílusának ez az a neuralgikus pontja, amelyet nemcsak a kortársak, de az utódok sem bocsátottak meg neki. Kleist ugyanis nemcsak a mondat szerkezeteket tette egyre bonyolultabbá, hanem még a központosítást is sajátos módon oldotta meg, olyannyira, hogy a későbbi kiadások szerkesztői rendre beavatkoztak a szövegekbe – amelyeket pedig Kleist mindig gondos ellenőrzés után adott csak át a nyomdásznak! A szerkesztők több változtatást hajtottak végre, módosították a bekezdések számát, a függő beszédet dialógussá alakították át, az írásjeleket önkényesen elhagyták, vagy a mondaton belüli helyüket megváltoztatták, egyes mondatokból több mondatot csináltak. (Erich Schmidt például az 1905-ös, általa kritikainak nevezett kiadásba a Kleist életében megjelent két kötethez képest az elbeszélésekbe 350 új vesszőt illesztett be, negyven meglévővet viszont törölt.)

Tanulságos két további mondat fordítását egybevetni a *Kohlhaas Mihály*-ból. Az első annál a résznél szerepel, amikor Kohlhaas közli azon szándékát, hogy eladja házát, családját külföldre küldi, ő maga pedig hadjáratot indít. A feleség értetlenül néz férjére, aki mindent feláldoz a sötét terv érdekében:

„Sie wandte sich, und hob ihr Jüngstes auf, das hinter ihr auf dem Boden spielte, Blicke, in welchen sich der Tod malte, bei den roten Wangen des Knaben vorbeilief,

der mit ihren Halsbändern spielte, auf den Roßkamm, und ein Papier werfend, das er in der Hand hielt.”

A bonyolult mondatot, amely a helyzetnek és az érzéseknek a bonyolultságát nemcsak leírja, hanem szerkezetével meg is jeleníti, Kardos László mintegy „kivasalta”:

„Megfordult, és fölemelte legkisebb gyermekét, aki mögötte játszadozott a földön, s a nyakláncán babráló fiúcska piros orcái mellől olyan pillantásokat vetett a lócsiszárra és a papirosra, amelyet a kezében tartott, hogy a halál tükröződött bennük.”

Márton László fordítása a maga módján igyekszik követni Kleist sajátos mondat szerkezetét:

„Megfordult, és felkapta legkisebb gyermekét, aki mögötte játszadozott a földön, pillantásokat, a nyakláncával játszadozó fiúcska rózsás orcáján túlnézőket, amelyekben a halál rajzolódott ki, vetvén a lócsiszárra, és egy iratra, amelyet emez a kezében tartott.”

A másik mondat azon a helyen szerepel, ahol Nagelschmidt egy levelet küld Kohlhaasnak, amelyben följánlja segítségét. A követet útközben utoléri a betegség:

„Nun hatte der, mit diesem Brief beauftragte Kerl das Unglück, in einem Dorf dicht vor Dresden, in Krämpfen häßlicher Art, denen er von Jugend auf unterworfen war, niederzusinken...”

Kardos László fordításában:

„Azt a fickót, akire Nagelschmidt a levelet rábízta, az a szerencsétlenség érte, hogy közvetlenül Dreza előtt egy faluban kínzó görcsökben összerogyott – ez a betegség már ifjúkora óta gyötörte – ...”

Márton László fordításában:

„Mármost a levelet vivő fickó balszerencséje úgy intézte, hogy egy faluban, közvetlenül Dreza előtt, utálatos rángatózó görcsökben, amelyektől fiatalkora óta szenvedett, rogyott össze...”

Mindkét mondat jellemző Kleistre. Egyrészt rendkívül sok mindent közöl egyetlen mondatban, olyan objektivitásra és látszólagos hitelességre törekszik, mint előtte talán csak Daniel Defoe. Másrészt, hogy ezt megtehesse, semmilyen körülményeskedéstől sem riad vissza, a mondat szerkezetét egyre jobban bonyolítja. Harmadrészt ezek a mondatok olyan helyzetekben születnek meg, amelyek maguk is igen bonyolultak – néha már követhetetlenek. És negyedrész a szereplők, akikre vonatkoznak, maguk is bonyolult, több irányú késztetéseknek vannak kitéve, amelyek eredményeként léleklében néha majdnem szétszakadnak. A grammatikai szerkezet ily módon minden esetben egzisztenciális háttérhelyzet megnyilvánulása lesz. Ettől olyan rendhagyó a stílusuk: ugyanazok a mondatok, amelyeket végtelen pontosság, körülményesség és hűvösség jellemez, szaggatottak, téptettek, sietősek és lázasak is.

Nem „stilisztikai” bravúrról van szó. Kleist sajátos stílusában, mondatritmusában és – szerkezeteiben az a szándék nyilvánul meg, hogy az elbeszélő kívül akar maradni a történeten és az eseményeken, miközben menthetetlenül újra meg újra úgy süllyed el bennük, mint a mocsárban. John M. Ellis szerint Kleist elbeszéléseiben „állandó interpretáció zajlik” (John Martin Ellis, *Heinrich von Kleist. Studies in Character and Meaning of his Writings*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1979, 176. o.), Günter Blöcker Kleist mondatainak többszólamúságára hívta fel a figyelmet (Günter Blöcker, *Heinrich von*

Kleist, oder Das absolute Ich, Frankfurt/M, 1983, 197. o.), Joseph P. Strelka pedig a hangnem polifóniáját hangsúlyozta (Joseph P. Strelka, *Einführung in die literarische Textanalyse*, Tübingen, 1989, 131. o.).

Kleist stílusa vitathatatlanul egyedi volt, gyakran a kortársak ízlését sértette, sőt többen gúnyolták is a mellékmondatok halmozása, az idézőjelek következetlennek tetsző használata vagy a kötőszavak gyakori ismétlése miatt. Kleist két legutolsó kritikai kiadásának szerkesztői, Helmut Sembdner, illetve Klaus Müller-Salget Kleistnek azzal a szándékával magyarázták a kleisti mondatok rendhagyó ívét, a központozás minden józan megfontolást kikezdő szabálytalanságát, az alá- és fölérendelésekből kialakuló nyelvi labirintusokat, hogy Kleist nem annyira az írott nyelvnek, hanem az élőbeszédnek a szabályait tartotta szem előtt, s a mondat ritmusával, a hangsúlyokkal és az idézőjelek elhelyezésével az élőbeszéd benyomását kívánta kelteni. Feltételezésük szerint Kleist a belső hallásra ügyelt, s egy sajátos, elsősorban nem az olvasáson alapuló megértést várt el olvasóitól. A döntő érvet ehhez Luise von Zenge, Kleist jegyesének, Wilhelminének a húga szolgáltatta, aki beszámolt róla, hogy 1806-ban Königsbergben Kleist gyakori vendégük volt, s szívesen olvasott fel a családnak a még meg nem jelent elbeszéléseiből: „A felolvasás művészete olyan tárgy volt, amelyről Kleist sokat töprengett és gyakran beszélt is. Megbocsáthatatlannak tartotta, hogy ilyen keveset tesznek érte, s hogy bárki, aki ismeri a betűket, azt képzei, hogy olvasni is tud, noha egy költemény elolvasása ugyanolyan művészet, mint az éneklés, s ezért eljátszott azzal a gondolattal, hogy vajon, a zenéhez hasonlóan, nem lehetne-e egy költemény esetében is jelekkel utalni rá, hogy miként kell előadni?” (*Heinrich von Kleists Lebensspuren*, Hrsg. Helmut Sembdner, München, 1996., 145. o.)

Véleményem szerint azonban más magyarázata is van a különös kleisti stílusnak. A központozás sajátos használata, illetve a mondat szerkezetek tekervényessége összefügg az eszmény és a valóság, a végső és csábító megfoghatatlanság, illetve a csalódást okozó véges valóság közötti áthidalhatatlan szakadéknak a Kleist számára mindig is sorsdöntő problémájával. Ezt támasztja alá *A gondolatok fokozatos kialakulásáról beszéd közben* című dolgozata, amelyben az artikulálatlan hangoknak, a gyakori kötőszavaknak, a feleslegesnek tetsző értelmezéseknek s más, a beszédet elnyújtó fogásoknak a szerepéről töpreng, valamint arról, hogy ezek mennyiben nélkülözhetetlen előkészítői a hirtelen teljes tisztaságában felragyogó gondolatnak. Egy 1811-ben megjelent fiktív levelében pedig (*Egy költő levele a másikhoz*) arról ír, mennyire másodlagos számára egy irodalmi műnek a helyes metruma, ritmusa, jó csengése, a kifejezés tisztasága és pontossága, és egyáltalán: a nyelve. Majd így folytatja: „Csak mert a gondolatoknak, akár az illékony, megragadhatatlan kémiai anyagoknak, valami durvábbal, testivel kell összekapcsolódnuk, hogy megjelenhessenek: csak azért használom, ha magamat közölni akarom veled, s te is csak azért igényled, hogy engem megérts, a beszédet, a nyelvet, a ritmust, a dallamot, stb., és legyenek bármi kedvesek e szellemet beborító dolgok, ha magukban tekintjük őket, nem mások, mint igazi, ámbar természetes és szükségszerű fogyatékoságok; és a művészet, rájuk való tekintettel, nem tehet egyebet, mint hogy lehetőség szerint eltiűnteti őket.” (*Heinrich von Kleist, Esszék, anekdoták, költemények*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1996, 195. o.; Forgách András fordítása)

A megragadhatatlan gondolat, az ehhez képest már valamivel „nehézkesebb” beszéd, illetve a beszédhez képest is „alacsonyabb rendű” írás rendszerének gyökeres átértékelését kísérel meg Kleist a maga különös „stílusa”, a szöveg „látványának” a módosítása révén. Az írás alárendeltségét igyekszik megszüntetni, s megpróbálja kiszabadítani abból a fogságból, amelynek során a (már a megfogalmazást megelőzően is) eleve jól megformált gondolatok közvetítője és burka lehetett csupán. Ebben az összefüggésben a kleisti „nyakatekert”, mind az élőbeszédet, mind pedig a klasszikus (vagy realista) értelemben felfogott szabatos, „művészi” stílust aláaknázó írásmód annak végét előlegezi, amit Jacques Derrida a „logosz korszakának” nevezett: „Ehhez a korszakhoz tartozik a jelölt és a jelölő

közi megkülönböztetés, vagy legalábbis 'párhuzamosságuk' furcsa eltérése, és egyiknek a másikhoz viszonyított – bármennyire csekély – külsőlegessége. E besorolás aztán történelemmé szerveződik és hierarchizálódik. A jelölt és a jelölő közti megkülönböztetés alapvetően és impliciten ahhoz a teljes nagy korszakhoz tartozik, amelyet a metafizika története felöllel [...] az olvasás és az írás, a jelek létrehozása vagy magyarázata, az általában vett szöveg mint jelek szövedéke – másodlagosságra van ítélve e korszakon belül. Olyan igazság vagy értelem előzi meg őket, amelyek a logosz elemében már meg vannak szabva.” (Jacques Derrida, *Grammatológia*, Szombathely, 1991, 34–36. o., Molnár Miklós fordítása) Kleist írásmódja attól olyannyira egyedi és rendkívüli, hogy nem akar igazodni semmilyen előzetesen (hallgatólagosan) elfogadott értelemhez: ő maga próbál mindent magához viszonyítani. Sajátos megszerveződése révén e „stílus” eleve a világnak egyfajta értelmezését kínálja. És nemcsak azzal a „tartalommal”, amelyet a mondat „tartalmaz”, hanem maguknak a mondatoknak a pusztá léte révén. A mondatok mást mondanak, mint amit elmondanak velük. Az következik be nála, amit másfél évszázaddal később az amerikai irodalmár, Stanley Fish így fogalmaz majd meg: a mondat olyasvalami, „ami megtörténik az olvasóval, az ő közreműködésével. És ez az esemény, ez a happening – teljes egészében, s nem csupán az, ami elmondható róla vagy az az információ, ami lesűrhető belőle –, mondom, ez a mondat jelentése.” (id. Elizabeth Freund, *The Return of the Reader. Reader-Response Criticism*, Methuen, London–New York, 1987, 93. o.)

Mindezek tükrében Kardos László fordítása kifejezetten ellentétes Kleist szellemével. Az első mondat gördülékenysége egy jellegzetes 19. századi realista regény stílusához igazodik, s a mondatot az általa közvetített „tartalomra” redukálja, elhanyagolva azt, hogy a mondat pusztá „alakja”, szerkezete, ritmusa is sajátos tartalom, az események értelmezése. Kardos ezt nem bontja ki, hanem ehelyett indokolatlanul „előzékeny” az olvasóval, azaz segít neki a mondat azonnali megértésében. A későbbiekben ez csak fokozódik. Például a magyar fordítás dialógusokra tördeli a szöveget, új bekezdéseket illeszt be. Ennek eredményeként az eredeti német szöveg második bekezdése Kardosnál 21 (!) bekezdésre lesz széttörve. Ez már tipográfiai látványként is óhatatlanul alapvetően másfajta irodalmi hagyomány felé tereli a gondolatot: egy ennyire agyontördeelt szöveg pusztá látványa az olvasóban inkább Jókai vagy Mikszáth prózájához közelíti az elbeszélést. És azzal arányosan, ahogy fokozódik a történet anekdotikus jellege, halványul az egész apokaliptikus dimenziója.

Kardos László (azzal, hogy vállalkozott a lefordítására) Kleist ügyét képviselte, de paradox módon ezt úgy tette, hogy közben szándéka ellenére Kleist 19. századi, a realizmus talaján álló bírálóinak a pártjára állt. Meglepően hasonló pozíciót foglalt el, mint például a 19. századi Kleist-filológus Georg Minde-Pouet, aki, bár Kleistet igen nagyra értékelte, 1896-ban mégis azt írta a nyelvi normától eltérő stílusa kapcsán: „eltúlzott eredetiségvágy pusztá megnyilvánulása” (id. Klaus Kanzog, Heinrich von Kleist, in: *Poetik und Geschichte*, Hrsg. Dieter Borchmeyer, Tübingen, 1989, 285. o.). Kardos László a *Kohlhaas Mihály*ból akaratlanul is rendre kigyomláta az eredetiségvágy nyomait. Ha viszont összevetjük megoldásait Márton László fordításával, akkor kiderül, hogy Márton nem egyszerűen más stílust alkalmazott, hanem gyökeresen más álláspontot is képviselt. Amennyiben minden fordítás interpretáció is, úgy az ő értelmezése másfajta Kleist-recepciót sugall. Ez sem előzmény nélküli, s nem is kell feltétlenül Kleist hermeneutikai vagy dekonstrukciós értelmezéseivel párhuzamba állítani. Márton fordítói megoldásai kapcsán bennem Friedrich Gundolf neve merül fel, aki 1922-ben, részben az irodalmi modernség térhódításának köszönhetően is, ezt írta Kleist hasonlatairól: azok nem a szemléletből fakadnak, „hanem annak vágyából, hogy valami végletes felgyorsultságot fejezzenek ki” (Friedrich Gundolf, *Heinrich von Kleist*, Berlin, 1922, 41. o.). És emiatt az expresszionistákkal rokonította Kleistet: „A német költők között elsőként neki sikerült a hangsúlyt inkább a kimondásra fektetni, mint a kimondottra, a szemléletnek inkább az erejére, mint az alakjára” (uo.).

VISSZÁJÁRA FORDÍTANI

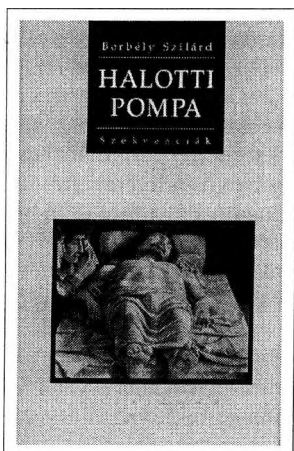
Borbély Szilárd: Halotti Pompa

Jelen írásom nem ismertetés vagy bírálat, hanem töprengés egy verseskötetről. A *Halotti Pompa* az utóbbi évek egyik legjelentősebb lírai teljesítménye, egyszersem Borbély Szilárd eddigi költői pályájának betetőzése is, de nem ezt a véleményemet szeretném érvekkel alátámasztani, nem is a kötet jellegzetességeinek feltérképezésére, majd összegzésére teszek kísérletet, hanem arról számolok be, ami az első olvasáskor, később az újraolvasások során egyre inkább elgondolkodtatott: a költői formáról és a költői szubjektumról.

Szándékosan csupaszítottam le az engem foglalkoztató (nagyon is konkrét, szerteágazó, érzelmekkel telített) problémahalmazt a semmitmondó általánosságig. Forma és szubjektum: elvileg minden lírikusi megnyilvánulásnak e kettő áll a középpontjában, értő olvasáskor ezek vizsgálandók. Én azonban nem az általános értelemben vett formáról, a versbeszédről, a költői nyelvről, még csak nem is a kötet kompozíciójáról beszélek (ez utóbbiról majd később, mintegy mellékesen), hanem a kötet alcímébe foglalt szekvenciáról. Borbély a szekvenciát felhasználja valamire, az pedig a keze alatt viselkedik valamiképp. Hogy mire és miképp, ez az egyik töprengenivaló. Másfelől nem a költői szerepre, annak alakítására vagyok kíváncsi, hanem a megszólaló Én pozíciójára, részint az általa teremtett költői világban, részint az úgynevezett valóságban is.

A *Halotti Pompában* a szubjektumtól eltekintő olvasás, illetve az ilyen olvasásra irányuló kísérlet meglepő gyorsan visszavezet a szubjektumra vonatkoztatott olvasáshoz. Ennek folyamata volna jelen írásom másik lényeges tárgya. A harmadik pedig az, hogy Borbély Szilárdnál mind a forma belső feszültségei, mind pedig a szubjektum pozíciójának belső elmentmondásai a modern magyar költészet eredetének fontos kérdéseit vetik fel.

* * *

A kötet szuggesztív erejét mutatja, hogy az öt félig-értő vagy éppenséggel félreértő olvasókra is számottevő, olykor megrendítő hatással van. Felszínes olvasói élménybeszámolók is arról tanúskodnak, hogy „valami” (amiről mindjárt bővebben is beszélek) „átmegy belőle”. Találkoztam olyan véleményekkel is, mely szerint a *Halotti Pompa* egyfajta játékos, posztmodern szöveg-halmaz: a költő saját, rá jellemző versszövegeit ütközteti barokk „lelki dalokból” (tulajdonképpen liturgikus himnuszokból) vett idézetekkel és találomra kiválasztott vagy éppenséggel fiktív újsághírekkel, s így módon érdekes párhuzamok és ellentétek jöttek létre.

Ez a vélekedés természetesen nem állja meg a helyét

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2004
128 oldal, 2000 Ft

(pontosabban, figyelmen kívül hagyja azokat az igen erős ajánlásokat a kötet értelmezésére, melyek megtalálhatók magában a könyvben), ám azt mutatja, hogy a kötetnek még az alkotói szándék alapvető meg nem értése esetében is marad egy vagy több olyan aspektusa, értelmezési rétege, mely az értetlenül is fogékony olvasóban maradandó benyomásokat képes kelteni.

Valójában az olvasói szabadság ezúttal nem az értelmezések pluralizmusából vagy éppen esetlegességéből, hanem a lehetséges rekonstrukció sokrétűségéből adódik. Figyelemmel kísérhető az egyes versekben az éppen adott (középkori vagy barokkizált középkori) költői forma működése: Borbély Szilárdnál a szintaxis brutálisan rátámad a (többszörösen kiszolgáltatót) metrikai sémára; megsebzí, összeroncsolja, de nem teszi felismerhetetlenné. Ezzel összhangban van az egyes versek kijelentéseinek – egyáltalán, a jelentő beszédmódnak – brutalitása. A versbeli megszólalások nem közvetlen elbeszélésre, nem is utáztatásra vagy érzékeltetésre törekszenek, hanem a kötet első felében, a *Nagyheti Szekvenciák* című ciklusban körülírásra, a második felét kitevő *Ámor és Psziché-szekvenciákban* példázatra. Mielőtt az egyes megszólalások céljáról többet is mondanék, itt kell említenem a költői szándék még egy fontos mozzanatát, a kompozíciót: a korai folyóiratközlések olvasásakor ki-kí tapasztalhatta, hogy a kötet versei magukban is megállják a helyüket, be tudnak illeszkedni számos, tőlük idegen kontextusba, a kötet mégis gondosan megkomponált, szinte monád jellegű zárt egész. Az első recenzensek egyike, Dérczy Péter helyesen állapítja meg, hogy „Borbély Szilárd könyvei egyre inkább [...] nagyformák, melyekben bármennyire jók és megformáltak is az egyes szövegek, mégis csak a nagyformának alárendelten létezhetnek”.

Ennek megfelelően nemcsak külön egy-egy versről, hanem főként a kötetről mint egészről mondható el, hogy a sirató műfajához tartozik, annak is az európai középkorból és korai újkorból ismerhető változatához. Ez egyszersmind arra a kérdésre is választ ad, hogy miféle brutalitás sejlik fel a versbeli beszédmódból, miféle szörnyűség terhet hordozzák a roncsolt himnuszok és rímtelen szonettek. Az ajánlásban egy női és egy férfi keresztnév olvasható, csak hogy nem nekik, hanem értük szól a kötet, értük zajlik a címbe foglalt „pompa” (amely persze nem fényűzést, hanem nyilvános szertartást jelent). Három dátum is szerepel az ajánlásban, kettejük születésének és egyikük halálának időpontja; mint a függelékben tanúságtétel gyanánt idézett hírlapi tudósításokból kiderül, az idős házaspár egy különös kegyetlenséggel elkövetett bűncselekmény áldozata lett, a gyilkosok pedig, bárkik voltak is, nem nyerték el büntetésüket.

Itt azonban meg kell állnom. Kénytelen vagyok leírni valamit, amit eredetileg nem akartam, mert – noha a kötet lényegéhez tartozik – nem feltétlenül fér bele a műimmanens szemlélődésbe. Nem akartam leírni, mert maga Borbély Szilárd sem írta le, csak majdnem. Most azonban úgy érzem, mellébeszelnék, ha említetlenül hagynám e legcsekélyebb mértékben sem privát verseskötet közvetlen személyes tétjét. Nevezetesen azt, hogy a függelékbeli tanúságtétel valóságos, és hogy a szóban forgó házaspár a költő szülei.

Az első olvasás óta sokat gondolkoztam rajta: vajon kell-e ezt a tényt tudni a *Halotti Pompa* teljesebb megértéséhez? Vagy akár fordítva is feltehetném a kérdést: elkerülhető-e, hogy a *Halotti Pompa* mostani és majdani olvasói, szembesülve a kötet poétikai és metafizikai tétjével (amelyről nemsokára megpróbálok beszélni), egyszersmind ezzel a ténnyel is szembesüljenek? Ezen a kérdésen azonban még mindig lehet fordítani egyet: vajon e tény olvasói-befogadói tudomásulvétele nem vezet-e óhatatlanul valamiféle kicsinyes, földhözragadt referenciális olvasáshoz?

Lírai művek, életművek visszatekintő olvasásakor, minél inkább távolodunk a keletkezés vagy megjelenés időpontjától, annál erősebb lesz annak vágya és törekvése, hogy az életrajzi tények hozzáolvasódjanak a lírai teljesítményhez, azt mintegy kiegészítsék. (Az ellentétes törekvés, a szöveg megtisztítása az életrajzi referenciáktól vagy leválasztá-

sa róluk – furcsa módon – az életrajz diadalmenetének kísérő tüneménye. Hogy mást ne mondjak, az életrajzaltalánítás szándéka sokkal erősebben jelen van a József Attila-recepcióban, mint például Komjáthy Jenőében.)

Az életrajzi tények közt kiemelt jelentőségű a szerelem mellett a gyász, mely utóbbi a *Halotti Pompa* képzeletbeli fekete keretét is adja. (Emlékezhetünk *A szív segédigéi* lapjainak valóságos fekete keretére.) Mind a világirodalomban, mind a magyarban igen sok olyan alkotás van, amelyről tudható, hogy keletkezésében közrejátszott a gyász, a szeretett személy elvesztése miatti közvetlen, intenzív megrendülés. Csakhogy általában két eset fordul elő: vagy tartalmaz a szöveg kellő mennyiségű autoreferenciális utalást ahhoz, hogy a szövegértelmezés magában foglalja az életrajzi tény feldolgozását is (hogy teljes kötetet említsek, ilyen Szabó Lőrincről *A huszonhatodik év*, de még inkább ilyen Juhász Ferenc *A megváltó aranykard* című, 1973-as kötete – tanulságos megnézni a korabeli kritikákat). Vagy pedig az életrajzi tényre nincs közvetlen utalás a szövegben, ekkor pedig az ismeret mellékessé válik, illetve az életrajzi tény a műről a szerző „történeti” személyére irányítja a figyelmet. (Hogy ezúttal ne költészetből vegyem a példát: Móricz *Hét krajcár* című novellájának műimmanens értelmezéséhez nem kell tudni, hogy az író közvetlenül annak megalkotása előtt vesztette el a kisfiát, mégis az a benyomásom, hogy e tény kötelező ismerete – ismertetése – olykor az elemzést van hivatva pótolni. A Móriczzal foglalkozó irodalomtörténész pedig a legcsekélyebb kételkedés nélkül megállapítja, hogy: „Ez a rettenetes csapás hatott a művészre felszabadítón.” Így viszont nem az írásmódról, hanem a „történelmi” Móricz habitusáról szól az erős állítás: az író a kicsiny koporsó mellett „először fogadja pártfogói póz, leereszkedő szánakozás nélkül testvérévé a koldust, a szenvedő embertársat”.)

A *Halotti Pompában* a kezdő- és a végpont, az ajánlás és a hírlapi testimonium igen erős személyes értelmezési keretet jelöl ki. Másfelől a kötetből teljes mértékig hiányzik a modern individuum feltárulkozása vagy a lírai pszichologizálás (ami a klasszikus modernizmus erős egyéniségeinél – a magyar költészetben Adytól Petriig – még mindig nem vezet a költészet privatizálódásához). Ebben az értelemben a *Halotti Pompa* mégsem személyes; mondhatnám, elhatárolódik önmaga keretétől. Ily módon a hírlapi tudósításoknak azok a mozzanatai válnak fontossá, visszhangzanak a középponti motívumokban, amelyek az ezredvégi kelet-magyarországi rendőrségi ügyet a negatív szakrális áldozat fényében tüntetik fel.

Véletlen, de *iszonyatosan* erős költői funkcióval bíró véletlen, hogy a „valóságos” (hírlapokban dokumentált) bűncselekmény éppen karácsony előestéjén, ráadásul az évezred utolsó karácsonyának előestéjén történt. Az eset már a maga hírlapi csupaszságában is szinte sugallja a figurális, méghozzá negatívan figurális értelmezést. Jézus születése mint előkép (figura) rávetül a véres gyilkosságra; az öröm, a szeretet, a megbékélés stb. ünnepe egybeolvad az aljas indítékú és – nem mellékesen – meg nem büntetett bűncselekménnyel, amelyre viszont rávetülnek a Passió mozzanatai. A tudósításban említett gyilkolóeszközök, a balta és a vasrúd az egyetemes szenvedéstörténet eszközeivé válnak. Az áldozatok hírlapilag dokumentált, bestiális kifosztása (a gyilkosok „még az ünnepre szánt mákos és diós bejglit is magukkal vitték”; bizonyára ettek is belőle) egy szakrális ösbűn ritualizált elemeként jelenik meg, ugyanúgy, mint a Passióban a Krisztus ruhája fölötti sorsvetés. A fiát sirató Mater Dolorosára rávetül az anyját sirató Filius Dolorosus. Az Amor Dei (Isten szerelme) szókapcsolatban különös jelentést kap a birtokos eset: a genitivus objectivus ezúttal a tárgy megsemmisítését, összeroncsolását jelenti, s a gyilkos aspektust tovább erősíti az antikvitásból (legteljesebb formájában Apuleiustól) ránk hagyományozódott pogány Amor–Psyche, barokkos-magyarosan Ámor–Psziché kettős.

A Karácsony és a Nagypéntek egymásra kopírozásába a Húsvét „nem fér bele”; a versek ismételten hangsúlyozzák, hogy a véres „helyettesítő áldozat” értelmetlen volt, a

megváltás elmarad, a feltámadás nem következik be. Mindez nem egyszerűen blaszfémia, ez több annál: a *Halotti Pompa*, ha jól értem, az Evangélium visszavételét jelenti be. Ugyanazt teszi, amit a mintájául szolgáló középkori himnuszköltészet tett, csak éppen visszájára fordítva: észleli (vélelmezi, hírül adja – világnézettől függ az állítmány) a Teremtés leválasztását a megváltásról, annak eszkatológiai következményeivel együtt – már amennyire beszélhetünk ez esetben eszkatológiáról.

Idáig érve az írásban, a kései Vörösmarty jut eszembe, aki *A vén cigány*ban eredetileg ezt írta: „Háború van most a nagy világban, / A Megváltó elfordult sírjában”, majd ez utóbbi sort Gyulai Pál rábeszélésére hozta ma ismert formájába. E sorok arról tanúskodnak, hogy a magyar költészetben a feltámadás tagadásának gesztusa a modern (vagyis a felvilágosodás utáni) személyiség kétségbeeséséhez kapcsolódik. Csakhogy ez vagy egy történelmi trauma miatti kétségbeesés, és ez esetben a lírai Én a közösség nevében szólal fel (gondolhatunk Kölcsyénél a *Hymnus* névtelen szószólójára vagy a Sorssal perlekedő Zrínyire, Ady utolsó versében a „ne tapossatok rajta nagyon” gesztusára, ami egyenesen következik abból, hogy „húsvétalan a magyarság”), vagy a privát kétségbeesés kiterjesztése egy nagyobb világszegmentumra, esetleg az egész kozmoszra (ennek legmonumentálisabb példája Juhász Ferenc költészete a hatvanas évektől, a kiterjesztés poétikai konzekvenciáit legalább ennyire radikálisan, ám párbeszédképesebb módon levonta Petri György).

Borbély Szilárdnál azonban nem erről van szó. Nála a megszólaló Én maga a megváltatlan teremtmény, aki a megváltás (plusz a Megváltó) helyét üresen hagyja. Ugyanakkor a történelem helye is üresen van hagyva a teremtmény megszólalásában. A Borbély Szilárd-féle „nem férhet el embernyi létezésben” ezáltal mond alapvetően mást, mint a Pilinszky-féle „sehol se vagy”, ugyanakkor határozottan szembeállítható a nemzedéktárs Térey János katasztrofista heroizmusával is. (Az ugyanis egy nagyon erősen történelemhez – és majdhogynem hegeli történelemszemlélethez – kötődő költői gondolkodásmód.)

A történelem üresen hagyott helyén két mozzanat marad: a Megváltó folytonos megcsúfolása, lemészárlása, létezésből való kitaszítása (keresztények, angyalok, háromkirályok stb. a mindenkori tettesek), valamint Ámor és Psziché, a Test és a Lélek szétválása, illetve a Lélek Test általi bántalmazása és elpusztítása.

Borbély Szilárd a visszájára fordítás révén éppenséggel számon kéri a kereszténységnek annak lényegét. Ezt pedig külső nézőpontból nem tehetné. A megváltás visszavételének bejelentése, az egzisztenciális kétségbeesésből adódó szubverzivitás majdhogynem ókeresztény jellegű költészetet hozott létre a *Halotti Pompában*. Az ókeresztény jelleget a kötet második, „pogány” fele, az *Ámor és Psziché-szekvenciák* negyven szonettje (illetve szonett alakú versprojektuma) nemhogy kétségbe vonná vagy elgyengítené, hanem ellenkezőleg, kidomborítja.

Borbély Szilárd a keresztény „nagy történet” mélypontját, a (feltámadás nélkülivé tett) Passiót költőileg összeköti, egybeírja a kései antikvitás platonizáló kulcsjelenetével, Ámor és Psziché sem-együtt-sem-külön létével.

Ha az Apuleius-novelláról letisztítjuk a járulékos népmesei elemeket (irigykedő nővérek, három próbatétel stb.), akkor ismét csak olyan őstraumával találkozunk, amely mélyebb értelemmel ruházta fel az ezredvégi bűntett hírlapi tanúsítványait. Az antik történetben Ámor becsapja Pszichét, Psziché pedig orvul, alattomban Ámor meggyilkolását készíti elő. A figyelmes olvasó Apuleius kissé édeskes előadasmódján keresztül is érzékelheti, hogy megerőszkolási jelenet zajlik: egy láthatatlan arcú, ismeretlen tettes az éjszaka sötétjében rendszeresen magáévá tesz egy kiszolgáltatott nőt. Emez viszont arra készül, hogy lekasabolja az álomba merülő tettet, ám előbb látni akarja, tehát megvilágítja annak arcát és alakját. Ezáltal menekül meg Ámor, tudniillik, a lámpából ráfröccsen egy forró olajcsepp; ám a cselekménybonyolításnál fontosabb a sötétség egyesítő és a fény különválasztó funkciója.

Az antik novella szerint sötétben egyesül tettes és áldozat: a felszínes látó megismerést megelőzi a mélyebb vak megismerés, mely az áldozat birtokbavételéből (nemi erőszakból, gyilkosságból) fakad. Mellékkörülmény, de nem árt emlékeznünk rá, hogy az Ámor–Psziché mesét Apuleiusnál egy öregasszony mondja el vigasztalásul egy fogságba esett lánynak, akire éjszaka rablók törtek rá, úgy hurcolták el. A mesebeli Pszichével viszont (aki lényegében szintén emberrablásnak esik áldozatul) azt hitetik el gonosz nővérei, hogy éjszakai látogatója valójában egy undorító szörnyeteg; így aztán Psziché nem győző csodálkozni, amikor – lámpással a kezében – megpillantja az alvó Ámor szépségét. Am ki tudja, nem lehetséges-e, hogy Ámor az egyesítő sötétben csakugyan más küllemű, más lényegű, mint a különválasztó világosságban?

Ahogy a kötet első fele a Passiót jelenidejűsíti, úgy a második fele a fentiekben elmondottakat írja át jelen idejű példázatokba. Ámor és Psziché kettőse folyamatosan allegorikus-emblematikus értelmezést kap a kötet lapjain, vagyis a kortárs költő látszólag problémátlanul követi az évszázados értelmezési hagyományt. Csakhogy a kettősből Ámort a Testtel szokás azonosítani, ez pedig nem azonos az eredeti jelentéssel, a Szeretettel, még akkor sem, ha kizárólag testi szerelmet értünk rajta. Pontosabban: akkor kerül közel egymáshoz a két jelentés, ha felerősödik Ámor traumatikus, egyesítően sötét jellege, s ezáltal problematikusává válik a Test és a Lélek (hagyományosan dialógus jellegű) dualizmusa.

Az Ámor és Psziché-szekvenciák részletes elemzésével pontosan fel lehetne tární, milyen motívumok révén válik példázatossá a Test–Lélek dualizmus problematikusává tétele, s közben Borbély Szilárd miként hasznosítja a modern tudomány (pszichoanalízis, agykutatás, nyelvfilozófia) eredményeit, s hogyan illeszti be mindezt a megváltatlanság, a folyamatos istengyilkossággá változó hétköznapi bestialitás (gnoszticizmus felé hajló) keresztény kontextusába. Mindezek közül kiemelném a nyelvről szóló példázatokot, különösen a 2., 6., 14. és 24. szonett-szekvenciát, hiszen a nyelv nemcsak a költészet anyaga (annak minden előnyével és átkával együtt), hanem az emberi kommunikáció legfőbb közege is. Azt gondolhatnánk, hogy a nyelvtől való megfosztottság, a megszólalásra való képtelenség (gyilkos és áldozat részéről egyaránt) kapcsolódik össze a bűnnel; ám a költeményekből nem ez derül ki. Borbély Szilárd arról költ példázatot, hogy a megváltatlanság állapotában maga „[a] nyelv a legkegyetlenebb. Nem emberi”, és hogy beszédaktus közben úgy erőszakolja meg a beszélőt a Hang, „ez a kegyetlen / Isten, ahogy Ámor tette Pszichével”.

Ebből azonban következik a leglényegibb költői kérdés, hogy: mi tehát a költészet nyelve? Nem a definitív válasz a legfontosabb (ezt, ha nem tévedek, megfogalmazza a 6., *Testben élni* című szonett-szekvencia a kötet 82. oldalán), hanem az, hogy a Hölderlin-féle „költői lakozás” értelmében milyen költői döntéseket kell meghoznia Borbély Szilárdnak a *Halotti Pompa* után, miután költészete részévé tette azt a tapasztalatot, hogy: „a nyelv az elszigetelődés eszközévé vált”. Annyi talán óvatosan fogalmazva is elmondható, hogy radikális és nagyszabású konzekvenciák levonására van lehetőség. (Amúgy pedig a szekvencia-költészet folytatható a kötet lezárása után is, mint ezt a legújabb sajtóbeli publikációk mutatják.)

Ezenkívül Borbély Szilárd még egy jelentős visszajára fordítást hajt végre a kötet második felében. Az Ámor–Psziché mítoszt, melynek rejtett, lappangó brutalitását a modern tudományos (vagy éppen elektronikai) példázatok révén felszínre hozza és kiélezi, szembeesíti a XVII. századi spirituális Ámor–Psziché költészettel, és ily módon – ahogy a kötet első felében a középkori himnusz-költészettel tette – visszajára fordítja ez utóbbit is. Egy-egyszer mind felszínre hozza a Jézusra ráíródó, spiritualizált Ámor–Psziché mítosz szív-, seb- és vér-metaforikájának lappangó, olykor nem is annyira lappangó kegyetlenségét. (Elszánt érdeklődők figyelmébe ajánlom Gyöngyösi István – Borbély Szilárd által nyilván

haszonnal forgatott, ám a kötetben nem említett – *Rózsakoszorú* című költeményének erőteljesebb részleteit, vagy Hajnal Mátyás Jézus szívééről írt, finoman élveboncoló verseit. Beidézi viszont Borbély Szilárd az említett férfiakkal nagyjából kortárs Angelus Silesius lelki énekeit, melyekben Psziché szomjazza a vért, és Amor-Jézus a vérző. Angelus Silesius maga is figurálisan értelmezi az antik mítoszt: Amor és Psziché újbóli egymásra találását a lélek eksztatikus üdvállapotával, illetve Krisztus másodszori eljövételével azonosítja. Érdekes filológiai vizsgálódás tárgya lehetne Apuleius XVII. századi német receptiója, továbbá az antik regény, a barokk pásztorregény és a barokk misztikus költészet többszörös összefüggései. Az, hogy Borbély Szilárd műfordítóként, Angelus Silesius magyarázójaként, egyszersmind a *Halotti Pompa* szerzőjeként milyen problémát vetett fel és oldott meg, olyan mellékkérdés, amelyre majd a zárójelen kívül próbálok válaszolni. Végül említésre méltó, hogy Borbély – igaz, név nélkül – igen határozottan utal a szintén XVII. századi Paul Gerhard Örökkévalóság-himnuszára, hiszen az első rész Aeternitas-versei többé-kevésbé ezt a költeményt írják körül, viszont látványosan figyelmen kívül hagyja Nyéki Weöres Mátyás Örökkévalóság-verseit; ez utóbbiakat valószínűleg túl pittoreszknek és harsánynak ítélte.)

Hátra van annak szemügyre vétele, hogy a nyelvire irányuló költői kérdés hordozójaként miképp viselkedik a költő által választott forma. Ez így persze pontatlan egy kicsit, hiszen a forma „megválasztása” és „viselkedése” ugyanannak a dolognak két (egymástól nem is távol eső) vetülete, én azonban a versolvasó szemszögéből nézem a megbicsakló sorvégeket, a ritmustalanságba csikorduló ritmust, a rímtelenségben folytatódó rímeket, egy szóval mindazt, ami első látásra meghatározza a forma jellegzetességeit.

Először is nem ártana tisztázni: mi az, hogy szekvencia?

Amennyiben nem az iskolai tananyagot akarjuk felmondani (ennek forrásai a *Világirodalmi Lexikon*tól a Szepes-Szerdahelyi-verstanig visszakereshetők), és nem valamelyik jelentős medievista, mondjuk Ernst Robert Curtius kutatási eredményeit akarjuk zanzásítani, akkor a legkimerítőbb és legkorrektebb válasz úgy hangzik, hogy: nem tudom.

Mondok három ellenpéldát. A *szonett*ről viszonylag pontosan lehet tudni, hogy mi csoda. Határozott formai ismérvei vannak, melyek (majdnem) egyértelműen megkülönböztetik a szonettet mindattól, ami nem szonett. A megnevezés plusz a hozzá rendelődő poétikai fenomen hét évszázada folyamatosan jelen van az európai irodalmi fogalomtárban, s noha sokat fejlődött és variálódott ez a fogalom, zártságát és egyneműségét mindvégig megőrizte. De még ebben a viszonylag egyszerű esetben sem tudom megmondani, hogy a szonett vajon műfaj-e vagy metrikai séma. Mégpedig azért nem tudom megmondani, mert versműfaj és versforma viszonya utoljára talán a XVIII. században volt megnyugtatóan tisztázva. Szerintem ez a tisztázatlanság is közrejátszik abban, hogy a szonett mindenütt, így a magyar költészetben is elveszítette korábbi súlyát. Ez olyankor érezhető igazán, amikor egy jelentős költő (például Somlyó György vagy Bertók László) a súlyvesztés ellenére is nagy formátumú szonettművet hoz létre.

A *balladáról* is tudok mondani egyet-mást. Inkább mást, mint egyet, ez már tudniillik nem egynemű fogalom. A Schiller- és Arany-balladákön edződött versolvasó nemigen fogja érteni, hogy például Villon balladáit miért szintén balladák. Nem segít a megértésben a kézikönyvnek az a kissé rideg megállapítása, miszerint a kétféle balladafogalomnak a hasonló hangzáson kívül semmi köze sincs egymáshoz. Már hogyne volna köztük összefüggés; éppen ezt kellene bevinni a versolvasói köztudatba. Ha valaki tudja, hogy a középkori ballada fogalma (mely egyszerre tartalmazott műfaji és metrikai szabályszerűségeket) az újkor kezdetén kikerült az európai poétikai fogalomtárból, majd amikor a XVIII. században visszakerült, a műfaj epikai-drámai mozzanatokot vett fel, és ignorálta a régi metrikát, annak lehetnek elképzelései arról a fogalmi keretről, amelyben összehoz-

hatók a középkori provanszál+francia líra, a skót népköltészet és a német klasszicizmus+a magyar késő romantika lényeges szegmensei.

Esetleg még azt is meg lehet magyarázni, mi az, hogy *himnusz*, bár e fogalomban egészen különböző korokból, kultúrákból származó, eltérő műfajú, formájú, célzatú költemények és költszetek vannak egy kalap alá véve. Mindenesetre az istenség, a szakrális hatalom megszólítása (melynek elmosódott nyoma még a megboldogult szovjet himnusz refrénjében is fellelhető) van annyira közös jellegzetessége minden himnikus költszetnek, hogy ezt létező dolognak tekinthessük.

Ebben az értelemben a szekvencia is létező dolog, csak hogy a középkor végén kikerült a poétikai fogalomtárból, és – ellentétben a balládával – többé nem is került vissza.

Éppen ezért más dolog azt vizsgálni, hogy mi a szekvencia mint archeológiai tárgy (a fogalom jelentése a középkor századaiban sokat változott, fejlődött, és egyidejűleg is jelentett egészen különböző dolgokat), és megint más azt, hogy a szekvenciáról, mely nem tartozik a közeli hagyományban gyökerező műfajok és formák közé, mi jut eszébe Borbély Szilárdnak.

Nos, a *Halotti Pompában* a szekvencia egyszerűen antistrofikus szerkesztésmódot jelent (ahogyan például H. C. Artmann szekvenciaköltszetében is – a szemléletmód nem előzmény nélkül való).

A strófa mint adott nyelvi-poétikai egység félbetörik, félbeszakad, ám sebj, mert a régi cirkuszi bohóc szavával, „van másik, na látod”. Ennek folytán Borbély Szilárd tesz néhány poétikailag erős állítást, melyek nyilvánvalóan összefüggenek a nyelvre irányuló kérdéssel. Az egyik ilyen állítás az, hogy a szonett, antistrofikus felépítése miatt, a szekvencia egyik alfajának tekinthető. S ha ez így van – márpedig így van, hiszen nem sok értelme volna azt állítani, hogy a szonett nem szekvencia –, úgy a szonett az életművön belül máris kap egy esélyt rá, hogy az archaikus perspektíva révén kiszabaduljon a formaiműfaji közhelyességből.

A másik erős állítás az, hogy a mai magyar költői koiné (vagy mondjuk így: közhasznú nyelv) azáltal tud egy-egy költői világot hatékonyan reprezentálni, hogy egyszerűsmind látványosan elkülönöződik önmaga előzményétől. Ez a felismerés nem újkeletű, mindmáig legintenzívebben Weöres Sándor aknáta ki. Ám a nyelvi rétegek hasonló célzatú elkülönítése egy olyan, eszköztárát szándékosan elszegényítő költőnél, mint Borbély Szilárd, szerintem a meglepetés erejével hat.

Borbély úgy tesz, mintha a kötet szerzőjeként mellesleg még műfordító is volna. Természetesen tényleg az; a főszövegben németül citált Angelus Silesius-versek műfordításait szerényen a kötetvégi jegyzetek közt helyezi el. Ezek a műfordítások jók, vagyis erőteljes versélményt nyújtanak, és kiállják a nyelvi-poétikai összehasonlítás próbáját; csak épp nem műfordítás-funkciójuk van, hanem a nyelvi rétegek elkülönöződését szolgálják. Magyarán szólva, ezek a műfordítások valójában Borbély Szilárd saját versei (ez olyan – kicsiben –, mint amikor Rilke úgy tesz, mintha lefordítaná Louise Labé XVI. századi francia költőnő verseit), amelyek azonban, archaizáló nyelvezetük miatt, nem a főszöveg verseihez, hanem a főszöveget keretező, „igazi régi magyar” versidézetekhez kapcsolódnak.

Ha Borbély Szilárd egyszeri, igen *eredeti* (mármint önmaga eredetére mutató) eljárását általánosítani akarnám, azt mondanám: a mai magyar költői koiné időnként arra kényszerül, hogy átlépje önmaga árnyékát, és ezt csak visszafelé teheti. Ez az árnyékátlépés elvileg akármilyen hosszú vagy rövid lehet, ám nem független attól, hogy a modern költői Én is átlépí önmaga árnyékát, és végképp nem független a kulturális emlékezet magyar sajátosságaitól.

Magyarán szólva, az a költő, aki átlépí önmaga árnyékát (ami bal szemmel nézve nyelvújításnak és purizmusnak, jobb szemmel nézve romantikának és klasszikus mo-

dernizmusnak látszik), nagy valószínűséggel valamelyik barokkizált nyelvi rétegben fog kikötni. Borbély Szilárd esetében – egy kicsit leegyszerűsítve – úgy is mondhatnám, hogy a magyar középkor nyelvileg barokk.

* * *

A kötet egyik középponti verse a 68–69. oldalon olvasható Szerencse-szekvencia, mely Fortuna ignoráns vakságát szembeállítja Ámor gyilkos vakságával. Ám a költő látása nem állítható szembe az olvasóéval; *végző soron* mégiscsak a fény egyesít. Ez a végző, legnagyobb visszajára fordítás Borbély Szilárd új kötetében.

Ez a vélelmezhető vagy remélhető tény – a költői és az olvasói látás egysége – ismét csak visszavezet a szubjektumra vonatkoztatott olvasáshoz. Lehetetlen észre nem vennünk, hogy ennek a bonyolult problémákat megfogalmazó és megválaszoló, univerzális verseskötetnek aktuális mondanivalója is van. Ez pedig nem egyéb, mint szelíd, ám igen radikális tiltakozás a korszakunkon – azon belül korszakunk Magyarországon – elhatalmasodó hétköznapi erőszak ellen. Ahogy maga Borbély Szilárd mondja a *Vigília* jubileumi körkérdésére adott válaszában: újra kell fogalmazni „az embert mint jogi szubjektumot. Az emberi jogok után előtérbe kellene kerülnie az individuális méltóság gondolatának, az emberi test védelméről is manifesztumnak kellene születnie, és ahol ezt sérelem éri, a keresztény tapasztalat örököseinek határozottan védekezni és tiltakozni kellene”.

Ennek tudatában a versolvasónak módjában áll elgondolkodnia, voltaképpen kiért is szól a *Halotti Pompa*.

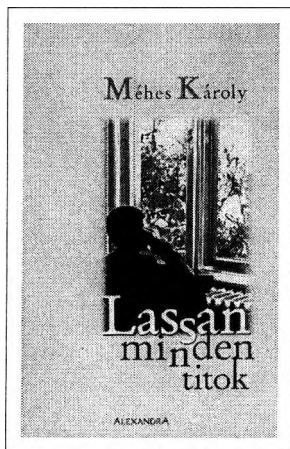
...AMINT OLVASTATJA ÖNMAGÁT...

Méhes Károly három könyvéről
(*Lassan minden titok* – *Weingruber vendége* – *A kis halottlátó*)

Nem egyszerű arról írni, ami megszokottnak, magától értetődőnek látszik. A *különös*, az *eltérő*, a *másmilyen* könnyebben hagyja, hogy „fogást találjunk” rajta. Bár az is elgondolkodtató, hogy az európai kultúra egyik sajátossága a „mindig újat, mindig mást” beállítódás, míg más kultúrákban a hagyomány szinte változatlan továbbvitele jelenti a követendő utat. Szembetűnően látszik ez akkor, amikor például a „keleti” ikonfestészetet és a „nyugati”, bibliai témájú festészet alkotásait hasonlítjuk össze. Az írás már nehezebben adja magát ilyesfajta összehasonlításokra, mégis... Nyilvánvaló, hogy az utóbbi negyven-ötven évben a prózairás jelentős kísérleteket és változtatásokat tett – az úgynevezett posztmodern próza felé –, amelyek az avantgárdban elkezdődött fordulatot vitték tovább. Nem véletlen, hogy a „nyugati írásmód” volt az, amely mellőzte vagy felbontotta a történetet, míg a más forrásokból táplálkozó irodalmak – például a latin-amerikai mágikus realizmus – megtartotta és újabb lehetőségeit kutatta. A magyar prózairodalomban is mindegyik irányra van példa.

Méhes Károly prózája hagyományosnak tekinthető, történetközpontú, narratív technikájában és struktúrájában a mikszáthi-móriczi hagyományt követi, míg tematikájában inkább a Gozdsu-Bródy-Krúdy-vonalon halad; az idősíkokkal is óvatosan bánik, amennyiben írásainak középpontjába a megélt vagy elmulasztott emberi történések sorsá válása kerül. Következetes oknyomozással keresi, hogy a múlt mennyiben és hogyan hat a jelenre, az elődök cselekedetei és hagyatéka – szellemi és lelki értelemben – milyen módon befolyásolják az utódok életét. Ki hogyan fogadja vagy nem fogadja el sorsát. Egyedi emberi történeteket mond, mesél, jegyez le, melyek túllendülnek a kizárólagoson, és képesek magát „az” ember(i)t is megmutatni.

Utóbbi három kötetében a nyomozás-oknyomozás a korábbiaknál is hangsúlyosabb szerepet kap. A *Lassan minden titok* (2002) regénnyé összeálló történeteinek elbeszélője önnomozást folytat, élete mozaikdarabjaiból próbál megokolható egészet összerakni; a *Weingruber vendége*-kötet (2003) írásmódja elmozdul innen, amennyiben nagyobb teret enged a fikciónak, és a detektív-történetek egyes – „posztmodernizált” – motívumaival is átszővi novelláit; *A kis halottlátó* (2004) című kötet íásaiban a mindennapok hihetetlenül valóságos szituációi jelennek meg, a novellák szereplői a múlt és a jelen törésvonalain egyensúlyoznak, s narratív technikájukban visszatérnek – ha lehet, még fegyelmezettebb, még szerkesztettebb módon – a szerző korábbi prózáinak történetmondásához.

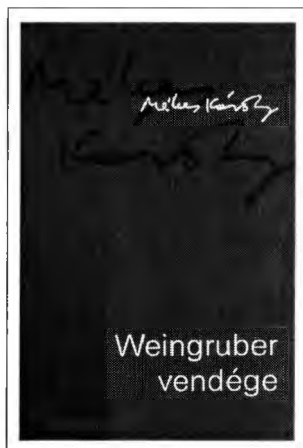

Alexandra Kiadó
[Pécs], é. n.
263 oldal, á. n.

A *Lassan minden titok* élete közepén járó könyvtáros-elbeszélőjének rövid visszaemlékezés-sorozatából egy családtörténet alakul ki azon a horizonton, ahol és ahogy felnőtté válassa során fokozatosan feltáruinak számára a saját és hozzátartozói életének titkai, s amelyben a könyv címe is értelmet nyer. Nem véletlen, hogy a kötet első írása a *Szeretettel én*, mivel tematikailag az egyik szervező princípiuma a szeretet keresése: „képes vagyok-e szeretni? – én? és képesek-e szeretni? – engem? és egyáltalán: képesek-e szeretni az emberek? Egyáltalán? és egymást?” – teszi fel hol kimondva, hol rejtetten az elbeszélő a kérdést, és minden szereplő életét ezen a szűrőn keresztül vizsgálja. A szöveg egésze válasz Gaby, a volt feleség megállapítására: „nem vagy képes szeretni”. Ebben a keretben helyezi el az elbeszélő alig néhány fős családjának – emlékekből ismert nagyapa, eltűnt apa, az életét végigkísérő anya, a volt feleség – és a hozzájuk kapcsolódó emberek életének főbb mozzanatait, illetve azokat az emlékmozsaiakat, melyek elbeszélőjük számára élesen megmaradtak; s ebben a kontextusban háttérként felsejlik az 1960-as és az 1990-es évek Magyarországnak rajzolata is. A hangsúlyozottan én/Én-elbeszélő gyakran váltja és keveri a narratív nézőpontok módozatait: némelykor a felnőtt érettségével szólal meg egy-egy helyzet elemzésekor, máskor gyermeki naivitással; vagy pedig egy dilettáns ráérzésével, s ebből következően hol ironikusan, hol komolyan, hol játékosan viszonyul a saját életéhez és általában az életeseményekhez is. Nem relativizálja azonban a fontos vagy érzelmileg megrázó történeteket, csak rámutat azokra a minden ember életében előforduló esetlegességekre, amelyek sorsformálók lehetnek anélkül, hogy az ember tudna róluk, de amelyek egy későbbi időpontban megmutatkoznak, és önkéntelenül vagy önkényesen feltáruinak számára. A szereplők körül kibontakozó, és írástechnikailag a karakterek köré szerveződő kis sztorik megírják a nagy(obb) történetet, amely egyszerre válaszol is, nem is a feltett kérdés(ek)re, amely(ek)re hitelesen csak így lehet felelni, ahogy a *Lassan minden titok* is teszi: igenek és nemek között, egyszerre állítva és tagadva. A legkerekebb és kibontottabb képet „Édesanyukáról” rajzolja meg a kisregény, de plasztikus és eleven karakterként jelenik meg a „pótanyuka”, Vera néni alakja is, míg az igazi főszereplő, a feleség figurája valójában rejtett és elnagyolt marad, de ez a kontextust és a történetet tekintve tudatos írói intenció eredményének tűnik. Vagyis éppen azt írja meg, hogy nem lehet megírni azt, ami a legfontosabbnak tűnik és a leginkább megérinti az embert: „Érzem, hogy nem megy ez a Gaby-ügy. Annak elmagyarázása. Mármint, hogy ez egy történet lenne a »sok« közül.” (126) Mindez nyilvánvalóan az örök téma újramondására is utal: egy férfi, két nő, s amit kezdeni tudnak egymással és a szeretettel.

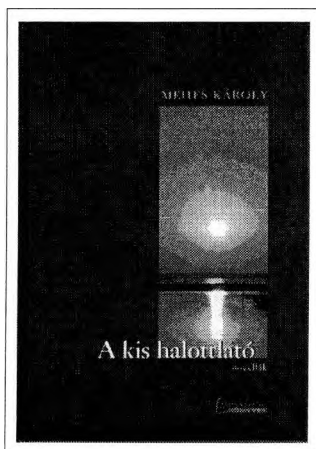
A *Weingruber vendége* novellái között található múltkutató írás (például a *Térj oda vissza*), visszaemlékező írás (*Pascal anyukája*) is, de egyre inkább a jelen kerül a középpontba, és a valóságos(nak számító) elemeket egyre jobban átszövik a fikció(nak tekintett) szálak. A kezdő (*Villibald Katz feltalálása*) és befejező (*Weingruber vendége*) novella meghatározó keretet ad az egész kötetnek; egy a posztmodern írásművekből már ismert elbizonytalanító toposszal él, amennyiben a szereplő(k) identitását kérdőjelezi meg. A magyar olvasók számára Borges írásaiból ismert írástechnika ez, amely összefonódik az Austerregényekben feltűnő – főként a *New York-trilógiában* alkal-

Alexandra Kiadó
[Pécs], é. n.
343 oldal, á. n.

mazott – írásmóddal, ahol a szereplők identitásazonosságát, -összeolvadását a szerző tetézi egy detektív- vagy áldetektívtörténettel, mely a legmélyén valójában Oidipusz önkeresésének archaikus képére utal vissza. A magyar irodalomban Lengyel Péter *Macskakő* című regényében alkalmazta nagyszerűen ezeket az írói eszközöket, megoldásokat. Mindezek felsejlenek – nem mély nyomokként, de lenyomatokként – az említett két novella olvasásakor. Villibald Katz mint kitalált szereplő megleivenedni látszik, és befolyásolni kezdi az elbeszélő „valóságos” életét, ahogy az egyre jobban felismerni véli őt az életében és találkozásaiban. Weingruber, az eltűnt vendéglátó „hült helyére” pedig egyszerre csak vendége kerül, önmaga számára is érthetetlen, de kikerülhetetlen módon az ő életét kezdi el élni. Megjelennek vendégiszövegek is, melyek a szereplők identitásának elbizonytalanítását célozzák: a *Lassan minden titok* egy szövegrésze bukkan fel a *Weingruber vendégében*, s az elbeszélők nevének – János – azonossága is összekapcsolja a két írást, sugallva, de vissza is vonva azonosságukat. Méhes Károly jó strukturális érzékkel alkalmazza ezeket a prózájában újként megjelenő elemeket, írói eszközöket, és úgy tűnik, mindezzel meggyőzően jelöl ki járható utat jövőbeli írásaira vonatkozóan is.

A *kis halottlító* tizenöt novellája tematikailag különálló írások gyűjteménye, amely a mindennapos eseményekben, a semmitmondónak látszó életekben meglátatja a sorsalakító, legtöbbször elfelejtettnek hitt múltat. Itt a történetmondás és a karakterek egyensúlyba kerülnek, vagy egy-egy meglepő, vagy éppen a legmegszokottabb kezdőszituációból bontja ki a szereplők főbb vonásait (*Áradó költészet*, *Alex Kasay naplójából*). De megjelenik a megszokott morbidba (*A Kőváry-villa lelkei*, *A néma kutya*), groteszkbe (*Győzzön a jobbik*) vagy ironikusba (*A szabadság vizein*) fordulása is, és filmszerűen felvilánc az a toposz is, mely szinkroneseményeket és szimultán emberi történeteket mutat be egy helyszínen, jelentéktelennek látszó időpontban (*Esetek egy esős napon*). A kötet záró novellája – *Az enyém maradsz* – összefoglaló és összegző szerkezetében és témájában is. Egy mindennapiságában egyhangúnak tűnő helyzetből (idős, beteg apa és lánya meg a doktornő) fokozatosan, arányosságot követő írói technikával, az apa naplóbejegyzéseinek és a lány-elbeszélő szövegeinek váltakozásából sejlenek fel, majd fejlenek ki egy család múltjának képei, melyeket át- meg átszö a sorsszerűség. Ugyanakkor érdekes „összeolvasni” ezt a novellát az említett kisregénnyel, mert részben megfordítással felel és felel a *Lassan minden titok* témájával, amennyiben itt az apa-lány viszony tematizálódik, szemben az anya-fiú kapcsolattal, és valójában a kötet többi novellájában megfogalmazott emberi kapcsolatokon túl *Az enyém maradsz* címűben is a szeretet a

fő téma, melynek variánsait írja le a szerző, ahogy az említett kisregényben is. A felnőtté válás folyamata a novellában a lány nézőpontjából jelenik meg – ellentétezőve és kiegészítve a *Lassan minden titok* fiú szempontját –, és a háttérben szintén a múlt és a történelem íródik bele a szereplők életébe; hasonlóan alkalmazza az emlékképek beidézésének mozaikszerű módszerét is a szerző.

A Méhes Károly-novellák „olvastatják magukat”, és ez nem csupán a „visszatérés a történethez” öröme utal, hanem arra is, hogy kötetei jól megírt (well-made) műveket tartalmaznak, melyek szerkezetileg, tematikailag át-

Szignatúra Könyvek
Alexandra Kiadó
Pécs, 2004
183 oldal, 2499 Ft

gondoltak, és az elbeszélői irónia sem hiányzik belőlük. Ez utóbbi lényeges a hagyományos formára épülő és írásmódot követő szövegeknél, hiszen a távolságtartást és az odatartozást egyszerre kifejezve képes hitelessé tenni az írást, és megadni a szentencia-szerű „életbölcsséget” kifejező mondatok, beszúrárok megfelelő felhangját. Mindezekhez a novelláknak sikerül olyan sajátos atmoszférát teremteniük, amely ismerőst és ismeretlent úgy kapcsol össze, hogy az olvasó könnyedén beléphet és belegondolhat Méhes Károly teremtett világába.

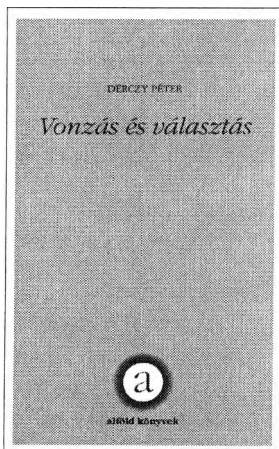
A KRITIKUS MEGSZÓLÍTÁSA

Dérczy Péter: Vonzás és választás

Vonzás és választás című, tavaly megjelent első kötetről a legfontosabb tudnivalókat Dérczy Péter a hátsó borító szövegében közli olvasójával. A kritikagyűjtemény címe, mint írja, távolról Goethe *Vonzások és választások* című regényére utal, „illetve arra a bonyolult viszonyrendszerre, mely a regény szövegéből felsejlik, s amely az irodalmi diskurzusok összetettségére is metaforikusan alkalmazható”. Kötetbe az elmúlt tíz-tizenöt évben keletkezett kritikáiból és tanulmányaiból válogatott, a bírálatok megrostálásának kritériuma pedig az volt, hogy „az adott időszak irodalmi mozgásait, változásait mind a beszédmódban, mind a szövegkezelésben az írások valamelyest tükrözzék, vagy legalább részben sugallják azokat az átrendeződéseket, visszarendeződéseket, melyek a mai irodalmi diskurzusokat is kialakították”. Ugyancsak a hátsó borító szövegében említi Dérczy Péter azt is, hogy a bizonytalan bírálatok ilyen formájú újra megjelentetésében, s általában a hasonló kritikakötetek hasznában: „Kérdés, mennyire sikerülhet ez egy viszonylag kis könyvben. Az ilyen típusú »válogatott« gyűjteménynek az irodalomtörténeti értéke, s főleg értelme számomra egyáltalán nem evidens. Akkor tartom elfogadhatónak, ha abból egyfajta kritikai, irodalomtörténeti gondolkodás- és beszédmód sajátos alakzatai is körvonalazódnak, mégpedig oly módon, hogy azok visszamutatnak nemcsak egy-egy műre, hanem egy kicsit magára a korra is. Azzal hitegetem magam, hogy ez a kötet legalább néhány ilyen, az előbb említett elemet is tartalmaz.”

Már a könyvvel való első ismerkedéskor érzékeltetni lehet, hogy az irodalomtörténeti összefüggések milyen erőteljesen érvényesülnek a kötetben. A könyv kompozíciójában két hosszabb, irodalomtörténeti és irodalomszociológiai kérdéseket tárgyaló tanulmány fogja közre a recenziókat közlő központi fejezetet. A kötetszerkezet átgondoltságát jelzi, hogy a kritikák ebben a központi részben nem megírásuk sorrendjében vagy a bírált művek megjelenésének időrendjében követik egymást, hanem a bevezető tanulmány gondolatmenetét alátámasztó, utánaképező rendben.

Negyven év prózafolyamatait vizsgáló, *Megszakítottság és folytonosság* című nyitótanulmányában Dérczy abból a feltételezésből indul ki, hogy természetes körülmények között a hagyományos és az újító munkák egymás mellett élnek. Az irodalom életét jellemzi az is, hogy az olvasói szokások változásai nem mindig követik a poétikai újítások ütemét, az olvasói elvárások még az újító művek megszületése utáni korszakban is sokáig közönségsikerhez segíthetik a hagyományos szerveződéssű műveket. Dérczy Péter leszögezi, hogy az irodalom életében végérvényes fordulatokat és pa-

Alföld Könyvek
Csokonai Kiadó
Debrecen, 2004
230 oldal, á. n.

radigmaváltásokat kizárólag a kívülről jövő, hatalmi erőszak válthat ki, például amikor a politika egyes irányzatokat elfojt, másokat pedig életre segít. A megszakítás és folyamatosság összefüggésének kutatását elsősorban poétikai értelemben látja értelmesnek, hiszen a számbavett négy évtizedben a szerzők a második világháborút követően erőszakosan megszakított magyar irodalmi hagyomány helyreállítását bonyolult, a narráció megszakításával szerveződő műveikben végezték el, a korszak poétikailag lineáris jelentésképzésű művei pedig a rendszerváltással bekövetkezett hagyománytörés állapotát állandósították.

Dérczy a tanulmány további menetében a létrejött alakzatokat, műcsoportokat tekinti át. A múlt század hatvanas éveiben az előző évtized hivatalos műfaját továbbéltető kisregény-irodalom határozott társadalomkritikai vonásokat kapott. Az irodalom sajátos funkció-eltolódásához vezetett, hogy a művek olyan társadalmi kérdések szócsövévé váltak, melyek más közegben nem kaphattak nyilvánosságot. A társadalmi igazság kimondásának szolgálatába állított irodalom a művek eszközjellegű befogadásának szokását rögzítette olvasóiban. A hatvanas években végre megjelenhettek ugyan Mészöly munkái, s Déry, Örkény kibontakozása is erre az időszakra esett, Mészöly opusának méltó fogadtatását azonban az irodalom eszközjellegű befogadása meggátolta. A hatvanas évek végén indult Nádas Péter, Lengyel Péter pályája, akik nem szakítottak a kor bevett beszédmódjával, mégis Mészöly és Ottlik poétikájával szembesítették önmagukat. Konrád György első regénye, *A látogató* a kisregényformába tagolódott, metaforikus szervezettség jegyeit viseli.

A hetvenes évek „lézengő” prózája a kisvilágok, a mikrotörténet felé fordult, a nagy narratívákkal való elvi és világnézeti szembenállása azonban nem járt poétikai újítással. Az évtized felében „a megszakítottság és folytonosság kölcsönhatásából megképződő prózanyelv kitüntetett alkotójá”-nak (14.) továbbra is Mészöly Miklóst kell tartanunk. Az időszak abból a szempontból átmenetinek tekinthető, hogy egyrészt az évtized végére „a magyar epikai hagyományok lassan valóban ártértekelődnek, s a kánonban változások észlelhetők” (14.), másrészt az állapotokat az is jellemezte, hogy Kertész Imre 1975-ös *Sorstalanság* című regénye egészen visszhangtalan maradt.

Kulcsár Szabó Ernő 1981-es prognózisára visszatekintve (mely szerint az uralkodó olvasói szokások nemcsak a posztmodern, de a klasszikus modern poétikai művek befogadását is késleltetik majd, s ezért a regényirodalom csúcsán végbemenő változások a magyar epika törzsére kevés befolyással lesznek) Dérczy úgy látja, hogy Nádas és Esterházy nyolcvanas évekbeli munkái nemcsak az irodalmi kánont rendezték át, hanem a hagyományosabb nézőpontú művek szemléletét is jelentősen átalakították. Olyan alkotók esetében mutatható ki termékeny befolyásuk, mint a művei világát a nyolcvanas években is látszólag még változatlanul szociográfiai módszerrel alakító Tar Sándor.

Az irodalmi paradigma átrendeződésének másik fontos eredményét abban jelöli ki Dérczy, hogy a nyolcvanas–kilencvenes évekre megszűnt az irodalom ellenbeszédként való felfogása. Az „új érzékenység” poétikája már nem a poétikák harcát látja jogosult magatartásnak, hanem a hagyománnyal folytatott párbeszéd lehetőségét részesíti előnyben. Míg a nyolcvanas években inkább a kényszerűen megtört tradíciók folytonosságának helyreállítását gátló narratív hagyomány lebontását hajtották végre a művek, a kilencvenes évek művei már a formálási tradíciók helyreállítására is törekedtek. A történet rehabilitációjának kísérletei azonban Dérczy véleménye szerint nem a folyamatos narráció helyreállíthatóságának felhőtlen hitét jelzik. Az elbeszélés, mint megállapítja, „mindig csak a hangnemben látszik folyamatosnak, összefüggőnek. A forma viszont mindig megszakított”. (19.) A kilencvenes évek szerzői a magyar irodalom egyik nagy hagyományát újítják meg, az anekdotáét, melyet Dérczy alapvető „fragmentáló forma”-ként (19.) határoz meg.

A kötet központi fejezete a fönt vázolt gondolatmenetet követve a poétikai szempontból újító munkákról szóló írásokkal, Mészöly, Nádas és Esterházy műveinek bírálatával kezdődik, a „törzsanyag”, Konrád György, Tar Sándor, Pályi András munkáinak elemzésével folytatódik, s a kilencvenes évekbeli próza jellegzetes műveinek, Darvasi László, Háy János, Balázs Attila köteteinek értékelésével zárul. A központi fejezet címe (*A gyakorlat kritikája – a kritika gyakorlata*) ironikus kontextusba helyezi a kezdőtanulmány kiegészítésének, bővítésének lehetőségét. Dérczy Péter jól tudja, hogy a következetesen átgondolt kötetkompozíció nem feledtetheti el velünk, hogy a kritikák eltérő időpontban keletkeztek, eltérő művekről szólnak, s hogy a kritika alapvetően alkalmi, gyakorlati igényeket kielégítő műfaj, amelynek létrejöttében jelentős szerepet játszanak a véletlen körülmények. Lényege szerint is megszakításra épülő műfajnak kell tartanunk a kritikát, hiszen ha az értékek az olvasónak a művel folytatott párbeszédében keletkeznek, akkor a kritikusként a művel való találkozásakor föl kell függesztenie addigi normarendszerét, az olvasással létrejött értéksejtésének bizonyítását azonban csak a birtokában lévő elméleti-kritikai fogalomkészletre támaszkodva végezheti el.

Dérczy megállapítása szerint az értelmezett prózai munkák fogyatékosságai narratív szerveződésük zavaraiából – a megszakítottság és a folyamatosság aránytalanságaiból – következnek. Krasznahorkai László magasszintűen szervezett regényének, *Az ellenállás melankóliájának* esetében a narráció mikéntjét némileg külsődleges módon befolyásolja a regény világán kikerülhetetlen sorsként uralkodó negatív meghatározottság. Konrád György *Kerti mulatság. Agenda I.* című regényének hibájául rója föl, hogy a kaotikusan széttartóra méretezett regényformából lineárisan kibontakozik egy zsidó középpolgári családban felnőtt értelmiségi férfi önéletrajzának „rekonstrukciója”. Závada Pál *Milótájában* „a forma a klasszikus kereteket kezdi ki és bontja le, az elbeszélés viszont minden időbeli széttöredezettsége ellenére is követi a realista »nagy elbeszélések« mintáit” (154.), „a szétagoltság látszata azt sugallja, hogy a nagy formát fel kell bontani és kinyitni, a valóság azonban az, hogy a *Milóta* mint műalkotás igen zárt, s ténylegesen nagyon mélyen őrzi a tradíciót mint elbeszélésmintát”. (157.) Temesi Ferenc *Por* című szótárregénye Dérczy megfigyelése szerint fragmentáltsága ellenére hagyományos – metonimikus – szerveződésű, Darvasi-portréjában pedig arra figyelmeztet, hogy milyen veszélyekkel járhat, ha a műalkotást szervező két pólusból az egyiket a másik kárára abszolút érvényesnek tételezzük.

Ahogy a narráció hibáit a megszakítás és a folyamatosság zavarai okozzák, az érvényes, hiteles elbeszélést is a két elem harmonikus kapcsolata létesíti. Noha Dérczy Péter könyvének egy helyén Barthes-ra hivatkozva felveti, mindig csupán az van-e a műben, amiről a szerző tud, e kérdéshez nyomban hozzáteszi, hogy a célelvűség elvitathatatlanul hozzátartozik minden emberi tevékenységhez, így az íráshoz is. A mű maga is személyiség, állítja más összefüggésben. A szerző intenciója az elbeszélésmód sajátosságának megragadásával írható le. Mészöly Miklós *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról* című kötetében az elbeszélőnek a narrációt megszakító ironikus reflexiói „világossá teszik, hogy a befogadó kitalált történetet olvas”, ám az elbeszélő „folytatva magát a történetet, amellel is hitet tesz: a történetet mégis mondani kell”. (27.) Nádas Péter *Évkönyv* című regényének önéletrajzi vonatkozású története kitalált, hiszen ahogyan Dérczy Nádaszt idézve meghatározza: „a képzelet az egyetlen olyan lételem, mely átjárást biztosít a személyes élmény egyedisége és a minden személyben közös élmény általánosságának szakadéka fölött”. (53.)

Az Esterházy Péter *Harmonia caelestis*ének első könyvében szereplő számozott mondatok a kollektív emlékezetben fennmaradt *mindent* idézik meg, ennek egyik jele, hogy az elbeszélő világogatás nélkül, minden fölbukkanó hőst „édesapám”-nak nevez. Az első részben „minden együtt van, a szép és a csúnya, a fenséges és az alantas egyformán formát kap; a tragikus-lírai beszédmód keveredik az ironikus-humoros előadással. Ha tet-

szik, az első könyv a mindenség, a világ szerkezetét imitálja, melyet egyetlen dolog »malteroz« össze, és semmi más, a halál. Nem véletlen nyilván, hogy az első könyv végét többszörös apahalál zárja, s itt még egyszer feltűnik a *minden és a semmi* a teljes regényen átívelő motívuma”. (47.) A második könyv, a voltaképpeni családtörténet egyetlen részt emel ki a mindenből, azt ábrázolja közről, ám az elbeszélő gyakran elejti története fonálát, kitérőket tesz, s ezzel a kiemelt, az egészet tükröző részt semmissé fokozza le. A mű szerzője a hiányzó transzcendencia előterében két sohasem kibékíthető nézőpontot mér egymáshoz: „az első könyv inkább tisztán metaforikus, a második talán prózaibb, metonimikus. Mindkettőben a *halál* játssza el a motivikus összeköttetést, mely egy apa és isten nélküli világ egyetlen összetartó ereje immár”. (49.) Ahogyan a regény szövegét idézve Dérczy közvetett módon állítja, az elbeszélés intenciója az, hogy bizonyos összefüggéseket teremtsen, mintegy hidat verjen az ég fényei s a halál íze közé. (49.)

Kritikusi szemléletének nyitottságáról tanúskodik, hogy az irodalmi „törzsanyag” munkáiban fölismeri a hagyományos szerveződést rejtetten ellenpontoszó jegyeket. Megállapítja, hogy Tar Sándor *Miért jó a póknak?* című novelláskötetében „a perszonális, első személyű elbeszélésmód az uralkodó” (88.), az írások jórészt párbeszédekből épülnek föl, az elbeszélő szinte teljesen mellőzi a leírást: „E szerzői visszavonulás azonban mégsem korlátozza az írótt abban, hogy egyértelművé tegye – visszafogott, olykor tárgyias elbeszélésben is –, hogy itt nem a tudósító tárgyiasságáról van szó.” (89.) Dérczy a *létezés szomorúságának* nevezi, amiről Tar Sándor hősei beszélnek, „sokszor nem tudván igazán artikulálni azt, amit magukban és maguk körül érzékelnek. Tar egyfelől meghagyja hősei beszédét ebben a szaggatottságban, nézőpontja mindig azonos az övékkel, azaz nem fölülről ábrázol; de azazal, hogy formát ad ennek a szomorúságnak, lényegében helyettük is kifejez valamit, talán már nem is verbálisan, egyes részletekben, hanem az egészben.” (90.)

A kritika helyzetét és műfaji kritériumait tárgyaló zárófejezet a lakonikus tömörségű *Bűcsű* címet viseli. A tanulmány egyik lábjegyzetéből megtudjuk, hogy a dolgozat eredetileg a *Jelenkorban* 1990-ben hónapról hónapra közölt kritikasorozat záródarabjának készült. A kritikát Dérczy kettős kötöttségűnek látja. E műfaj egyfelől erősen kötődik a társadalmi nyilvánossághoz és annak intézményeihez, s ebből következően „bármilyen tényező, mely a nyilvánosságot erőszakosan befolyásolni kívánja, meggátolja egyúttal az esztétikai értékek valóságos kiválasztódását és objektív létezéslehetőségét”. (214.) A kritikát másfelől az általános irodalmi kontextus határozza meg. A magyar irodalmi gondolkodás múltjában gyakran fölerősödtek a műalkotást, az esztétikumot pragmatikus szempontoknak alárendelő irányzatok. Az irodalmat a társadalmi közösség szolgálatába állító szemléletet Dérczy ugyanúgy tévesnek tartja, mint az impresszionista kritika alapállását, mely szerint a műalkotás „különálló, magyarázatra és értelmezésre nem szoruló entitás, melyet nem is lehet ilyen módon körülírni, legfeljebb benyomásainkat rögzíthetjük róla”. (217.)

A kritika voltaképpeni feladatának meghatározásakor abból indul ki, hogy a kritika sem a szépirodalom, sem az irodalomtudomány diskurzusával nem azonosítható: „Mindkettőből alapvető jelenségek találhatók meg benne; például az egyikből a szubjektum erős jelenléte, a másikkól – ideális esetben – fogalomhasználata.” (222.) A kritikus megértése nem kanonizálható, nem emelhető törvényerőre, abban különbözik a többi olvasótól, hogy „képes egy nyelvi rendszert létrehozni a mű nyelve fölött, s erre két sajátossága teheti jó esetben képessé: az elméleti felkészültség és az érzékenység, melyek egymástól elválaszthatatlanok”. (223.)

A kötet címe Goethe regényének címét egyes számú alakban közli. A regénycím grammatikai átalakításának gesztusa talán azt fejezi ki, hogy a kritikusnak az értelmezett mű egyidejű jelentés-lehetőségeiből szükségszerűen egynek a leírására kell szorítkoznia. A cím módosított alakja tehát azt tudatosítja, hogy a kritikának a jelentések széttartását korlátozó, egyértelműsége törekvő diskurzusa nem létesíthet a szépirodalomhoz hason-

ló három dimenziójú teret, olvasóját nem szembesítheti a jelentések egy időben kibomló hálózatával.

Dérczy írásaiban az érvelés jelenére vonatkozó kijelentések érvényét relativizáló szókapcsolatokkal és tagmondatokkal, például a „tudjuk jól”, a „most, utólag, látható”, a „nevezzük egyelőre így”, a „mert a félreértések elkerülése végett már most ki kell mondanom” típusú fordulatokkal jelzi, hogy nincs a műről kimondható végső igazság birtokában, annak mindig egy sajátos vonatkozását képes csak megragadni, ahogyan az a művel való szembesülés és a kimondás idejében megmutatkozik előtte.

A kötet utolsó tanulmányában Dérczy Péter utal rá, hogy a kritika és a kritikus feladatát a leírás, értelmezés megértés hármasságaként szokás rögzíteni, s úgy véli, a három elem közül a leírás a leglényegesebb: „talán még az is megkockáztatható, hogy minden kritika – itt a műfaji sokféleséget értve rajta – alapvető feladata a leírás, a mű szerkezetének feltárása? (224.). A kritikus azonban a mű leírását adva, egyben önmaga megértéséhez is közelebb kerül: „Az élvezetet tehát végül is az jelenti, hogy valamilyen módon megértem a velem viszonyba lépő művet, de mivel magam is viszonyba lépek a művel, így mintegy magamat is megértem, mintegy felismerem magam a mű által.” (221.). Dérczy Péter kötetében éppen azok az elemzések ragadtak meg, melyek önmegértéséről is tanúskodnak. Úgy érzem, hogy az a kritikusi tartás, melyet szövegalkításának erős önszemlélete szavatol, az irodalomtörténeti gondolkodásformák „lenyomatánál” inkább megszólítja az olvasót.

„Regényes lelkesedő, lojális gúnyolódó”

Marquis de Custine: Oroszországi levelek. Oroszország 1839-ben

„A vágyak és ellentmondások örvénylése arra sarkall engem, hogy bolyongjak széles e világon (...) Ó illúziók! Milyen álnok módon vezettek tévútra minket és milyen kegyetlenül bíztok a sors szeszélyére!” (21. levél)

„Az ellentmondások labirintusába vezetem be önt (...) az író az utazótól eltérően, nem szabad; így én leírom az utazásomat, a könyv befejezését pedig önre hagyom.” (31. levél)

Hatalmas orosz roszmezőben kanyargó országút, beláthatatlan távolságok, a vég nélküli nyílt tér szabadsága: ezt látjuk Ivan Siskin Rozs (1878) című festményén, amely Asztope Custine márki *Oroszországi levelek* című könyvének borítóján szerepel. Egyszerre csábít utazásra és kelti fel a behatárolhatatlan térben való bolyongás nyomasztó érzését. Ráhangolja mintegy szemlélőjét, a könyv potenciális olvasóját Custine szövegének hasonló kettősségére.

A kötet első fülszövege „az orosz önkényuralom liberális bírálata”-ként harangozza be a szöveget, amelyet sem a Romanovok, sem a 20. századi szovjet vezetők nem engedtek kinyomtatni, ezért Oroszországban még az 1970-es években is csak szamizdatként terjedhetett. Nem kevésbé figyelemfelkeltő a kötetvégi fülszöveg, amely az arisztokrata Custine kalandos

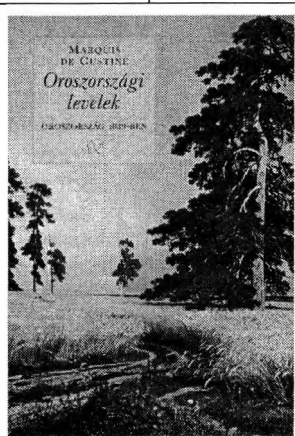
életútjára utal, és a 19. századi francia irodalmi szalonok (magán)életében is otthonosan mozgó romantikus író izgalmas személyiségét villantja fel. A két fülszöveg nem túloz: nemcsak maga a mű, hanem szerzőjének alakja is méltán vált külön-külön is monográfiák témájává. A kötetet végiglapozva azonban csalódnunk kell: a magyar kiadás nem engedi meg olvasójának, hogy szabadon elmerülhessen akár az eredeti mű részletgazdagságában, akár már a szerző életében hatszor kiadott

kötet érdekes utóéletében, vagy magának a szerzőnek az életrajzában. Ablakot nyit Oroszországra és Custine-re, de a függönyt nem húzza el.

A Nagyvilág Kiadó által megjelentetett kötet tudniillik válogatás: a márki 1843-as, *La Russie en 1839* című könyvének rövidített változata. A harminchat levélből tizenegy teljesen kimaradt, a többi fejezetből pedig csak részletek jelentek meg. Bár az első lapok egyikén szerepel, hogy a leveleket Pierre Nora válogatta a Gallimard 1975-ös kiadása számára, ezt azonban csak az a szemfüles olvasó veheti észre,

aki kifejezetten utánakeres.

A probléma nem az, hogy rövidített változat olvasható magyarul – a teljes szöveg egyébként elérhető: 1990-ben napvilágot látott Párizsban a Solin kiadónál, 2000-ben pedig két kötetben, jegyzetekkel és ki-

Válogatta Pierre Nora
Fordította Pelle János
Nagyvilág Kiadó
Budapest, 2004
308 oldal, 2400 Ft

sérő tanulmánnyal együtt oroszul Moszkvában –, hanem az, hogy kommentárok nélkül jelent meg. A magyar kiadás mindössze egy igen általános előszót és nyelvi-leg-stilisztikailag hanyagul megfogalmazott, életrajzi adatokat összegyűjtő felsorolást tartalmaz, amely a Custine-t nem ismerő olvasó számára néhol szűkszavúsága, néhol bőbeszédűsége, azaz koncepciótlansága miatt is gyakran érthetetlen. A márki társadalmi, irodalmi kapcsolatai (ismeretsége Mme de Staëllal, Victor Hugóval, Chateaubriand-nal, Talleyrand-nal, Goethével, Balzackal vagy Baudelaire-rel) megérdemelnék, hogy nagyobb figyelmet kapjanak. Az életrajzi adatok – amelyek egyébként a nem kevésbé érdekes életutat bejárta édesanya, Delphine de Sabran életrajzi adataival vegyesen szerepelnek – rejtélyek elé állítják az olvasót: Ki az a Saint-Barb? Hát Gurowski? Miért fontos Chopin vagy Mme Récamier halálának napja?

A kommentárok hiánya következtében az olvasó nem nyerhet bepillantást a könyv utóéletébe, a megjelenését övező botrányokba: abba, ahogy I. Miklós, aki 1839 nyarán szívélyesen fogadta a márkit, 1843-ban mérgében földhöz vágta a könyvet; abba, ahogy az orosz titkosrendőrség mozgásba lendült, ahogy Jakov Nyikolajevics Tolsztoj gróf lázas szervezkedésbe kezdett, amelynek célja egy olyan ellenpamflet megírása lett volna, amelynek szerzőjeül, a hitelesség kedvéért, állítólag egy híres francia író akartak megvásárolni. A pamflet megíródott, ám a kiszemelt író, Balzac „nem adta hozzá a nevét”. De a magyar kiadás abba sem enged betekintést, hogy a könyv nemcsak elutasítást, hanem elismerést is szült, még az orosz értelmiség körében is.

A kommentárok hiánya okozza végül azt is, hogy Custine műve mindössze „kritikus, úti beszámolóba oltott történelmszociológiai esszé”-ként jelenhet meg magyar olvasója előtt. A magyar kötetben Custine leveleiből túlnyomórészt csak az orosz társadalmi berendezkedést bíráló fragmentumok, szentpétervári és moszkvai tartózkodásának részletei és a titokza-

tos, „sötét” orosz történelmi (fél)múltból származó „betétnovellák” szerepelnek. Számos ilyen „leleplező” történet ékelődik be I. Péter lovasszobrának, az épülő Szent Izsák templomnak, a Péter-Pál erődnek, a Téli Palotának, a Nyevszkij prospektnek a leírása, illetve a Vaszilij-Blazsennij és a Kreml bédekkerszerű bemutatása közé. (A Téli Palota 1837-es tűzvészt követő, embertelen körülmények között történő helyreállítása; I. Pál meggyilkolása; IV. Iván örült cselekedetei; a dekabrista Trubeckoj herceg és családjának sorsa stb.)

Custine leveleiben azonban számtalan olyan lírai monológ és szórakoztató anekdota is található, amelyek személyességükkel az író-elbeszélő alakját hozzák közelebb olvasójához. Nem lehet nem átérezni azt a kínos helyzetet, amikor a márki Mária Nyikolajevna nagyhercegnő esküvőjére menet a Téli Palota lépcsőjéhez érve veszi észre, hogy elvesztette az egyik sarkantyúját, sőt cipőjének egyik sarka is leszakadt; vagy amikor kiderül, hogy az orosz fogadóknak nincsenek ágyak, csak bőrdíványok, és minden éjszaka élet-halál küzdelmet kell vívni a bolhákkal, a tetvekkel és a csótányokkal; vagy amikor az oroszágúton a kocsijával ki kell kerülnie a perzsa sah I. Mikósnak küldött, éppen Moszkva felé tartó ajándékát: egy hatalmas elefántot és számtalan tevét, amely „szörnyek” látványától Custine lovai félelmükben úgy megbokrosodnak, hogy majdnem halálát okozzák.

De szó szerint dúskálni lehet más kultúrtörténeti érdekességekben is. Ezekből szemezgetett Jókai is orosz tárgyú *Szabadság a hó alatt avagy a „Zöld könyv”* (1879) című regénye írásakor. Természetesen a márki megfigyelései nem voltak mindig pontosak, így különféle, hol hitelt érdemlő, hol már a maga korában is megkérdőjelezhető érvényességű történetet gyűjtött össze. Ide sorolható a szent város, Pétervár eltűnésének legendája, az orosz nép legendás Napóleon-szeretetének képzete, a párbaj intézményének hiánya(!) vagy az orosz emberekről gyűjtött nemzetkarak-

terológiai megállapításai: a hiúságra, hazudozásra, kételkedésre, lopásra és hízélgésre való hajlam; vagy a bánat és busongás mint általános lét- és lélekállapot, amelynek egyik következménye, hogy részegen a férfiak nem verekszenek, mint Franciaországban, hanem sírnak, bűnösnek nevezik magukat és összecsókolóznak.

Végül nem szabad megfélekezni a szerző azon a fejtegetéseiről sem, amelyek az angol (W. Scott, Coleridge, Byron), a francia (Montaigne, Chateaubriand) és az orosz irodalmat (Puskin), festészetet és a korabeli építészetet érintik. Custine szerint a kortárs orosz kultúra alapvetően utánzó. Nevetségesnek tekinti, hogy az Ermitázsban külön termet szentelnek az „Orosz iskola” festményeinek. Semmi eredetit nem talál például a több évig Itáliában tanult Karl Brjullov Szentpéterváron szenzációt keltő *Pompei utolsó napja* (1833) című festményében, amelyet egyébként még Puskin is megörökített. És ha az irodalomról, azon belül pedig Puskinról mondott vélekedését nyelvtudása és a művek ismerete híján nem is vehetjük komolyan, figyelemreméltó azonban, amit Pétervár nem az éghajlatnak megfelelő építészetéről vagy Moszkva valamiféle ősi belső rendet tükröző nagyságáról állít.

Az *Oroszország 1839-ben* a 18. század végétől Európa-szerte nagy népszerűségnek örvendő útlevelek műfaji hagyományába lép be. Vegyíti a Sterne-típusú és a konkrét élményeket rögzítő útleírást, az útlevelek műfaji paradigmájának e két „szélsőséges” típusát. Az irodalmi „fogások” és a valós gesztusok változtatják egymást: kötete fiktív és elküldött leveleket is tartalmaz, amelyekben az írás aktusát központba helyező, önreflexív részletek során a *szabad utazó* és az anyagának a *fogságában kiiskoldó író* ellentéte gyakran tematizálódik. A *szabad utazás*, a kötetlen bolyongás képe természetesen csak romantikus kép, hisz Custine folyton panaszkodik, hogy egy állandó *rabságban* élő országban utazgat, ahol folyton figyelik

minden lépését, ahol kísérő nélkül sehova sem engedik, ahol leveleit állandóan rejtgetnie kell. És bár íróként a *szabad* Franciaországban és Itáliában írja meg művét, tökéletesen tudja, hogy *szabad* véleményformálása illuzórikus: számos embert sodorhatna bajba vele.

Hazatérése után négy évig dolgozott négykötetes művén, amelyhez orosz és francia szerzők történelmi munkáit használta fel. Többek között Nyikolaj Mihajlovics Karamzin *Az orosz állam története* című művét, amely, ha hihetünk Custine-nek, utazása során végig vele volt hintójában. Karamzin pedig ötven évvel Custine előtt a márkihoz hasonlóan bejárta már Európa nyugat–kelet tengelyét, igaz, az ellentétes irányban: Oroszországból tartott Európába. Visszatérte után megjelentette *Egy orosz utazó levelci* (1801) című, a nyugat-európai kultúrával ismerkedő „orosz utazó” alakját megalkotó kötetét, amely – hasonlóan Custine-éhoz – jóval több regisztert mozgatott meg, mint egy egyszerű, ismertető célú útikönyv.

Custine *La Russie en 1839* című könyve csak egy a 19. századi egzotikus, távoli Oroszországról szóló *Lettres sur la Russie*, *Vérité sur la Russie*, vagy *Les mystères de la Russie* címeket viselő számos francia útirajz között. Hogy ma elsősorban mégis erről beszélünk, sok minden mellett annak is köszönhető, hogy Oroszországot a maga ellentmondásosságában próbálta megragadni, és hogy tárgyát hol lelkesen közel engedte, hol eltávolította. Ezért történhetett meg, hogy már a kortársak se tudták egyértelműen megállapítani, mi is az „igazi” véleménye az országról, és ezért írhatta Baudelaire, ahogy az a magyar kötet végén is szerepel: „Custine úr a zseni egy alfaja, azé a zsenié, kinek dandizmusa eléri a tökéletes hanyagságot. Ezt a jóhiszemű nemesembert, ezt a regényes lelkesedőt, ezt a lojális gúnyolódót, ezt az abszolút és hanyag személyiséget nem foghatja fel a nagy tömeg, s ennek az értékes írónak szembe kellett néznie egész balsorsával, melyet tehetségével érdemelt ki.”

KERTEK PEDIG MINDENÜTT VANNAK

Sz. Koncz István beszélgetése

Stirling János, a Pécsi Tudományegyetem Művelődéstörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára mindössze öt éve kapta meg kinevezését. Sokak szerint meglehetősen későn. A professzor körül mindig is voltak olyan hangok, amelyek igazságtalan mellőzéséről suttogtak. Néhány ismerőse szerint pályáivét nem a képességei határozták meg, hanem tüntető nonkonformizmusa. Egyesek úgy vélik, túl gyakran lép ki az egyetem falai közül, túl sok mindennel foglalkozik, minduntalan határozott a véleménye, és azt nem is rejti véka alá. Mások viszont azt mondják, jól adminisztrálja magát, ennek is köszönheti, hogy a Szent István Akadémia főtitkárává választották. Az utóbbi állítást látszik alátámasztani, hogy amikor néhány éve a bolognai egyetem könyvtárában kutakodtam magyar szerzők után, az ő négykötetes *Lexicon nominum herbarum, arborum fruticumque linguae Latinae*-jét is felfedeztem. Vajon hogy kerülhetett oda?

A viták ütközőpontja átlagos, ötvenes férfi. Arca ősz hajjal keretezett, folyton változó terep. Alkotó embert jelzők bőrtönébe szorítani amúgy is felelőtlenség, de erről az arcról végképp nem tudnám azt mondani, hogy ilyen vagy olyan. Olykor széles mosolyba fut, máskor elkomorul, időnként pedig gyerekes kíváncsiságot vélek fölfedezni rajta. Ha valamilyen helyzetbe kellene beleképzelnem, leginkább egy szikár, középkori eretnek jutna eszembe róla, aki már tudja, hogy a Föld forog, de mintha maga is menekülne rémisztő tudása elől. Úgy hallani, hogy diákjaival szigorú, egyesek szerint olykor nagyon szigorú, de szereti a népszerűséget, és azt meséli róla, hogy bármikor kész egy kis „rögeszmecesteré”.

Stirling János akadémikus 1951. november 28-án született Budapesten. Szülei mindketten állatorvosok voltak. Felmenői közt több akadémikust is találunk. Ő maga a Kertészeti Egyetem tájépítészeti szakán diplomázott 1976-ban, de az utolsó négy évben párhuzamosan az ELTE történelem–művészettörténet szakát is elvégezte. Tudományos munkásságát múzeumokban kezdte, előbb a Természettudományi, majd a Néprajzi Múzeumban dolgozott. 1990-től volt tanszékvezető a Kertészeti Egyetem Kertművészeti Tanszékén, ahonnan 1997-ben törvénytelenül eltávolították. Tényleges rehabilitációjára Pécssett került sor, ahol 1998-tól tudományos munkatársként, majd 2000-től egyetemi tanárként dolgozott, illetve dolgozik. Kutatási területei: a szakrális növényszimbólumok eredete és megjelenési köre, a magyar reneszánsz kertművészet és elsősorban az ókori növényfajok azonosítása. Számtalan könyve közül találokra emelek ki egyet: *Boldogasszony ága, Szent György virága* (1991). Legújabb, a Horváth Adolf Olivér 95. születésnapját köszöntő kötetét *Hittel és alázattal* címmel közösen jelentette meg a Pécsi Tudományegyetem, a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István Akadémia. Utóbbinak Stirling János rendes tagja, 2000 óta főtitkára is. Megszámloltam, tíznél több tudományos társaság munkájában vesz részt. Vezetőségi tagja a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak, de ott van például az MTA Ókortudományi Bizottságában, az MTA Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságában és a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társaságban is. Hobbija a vitorlázás.

Stirling János dohányzik. De nem pillanatnyi szeszélyből vagy idegességét leplezen-

dő vagy erős szenvedélyből. Nem. Sokkal inkább létformája a dohányzás. Majdnem azt írtam, hogy a cigaretta nála a gondolkodás, az összpontosítás, a mondatzövés eszköze. Az egyetemen lévő szobájában fogad, füstbe burkolózva, elgondolkodva. Innen az Ágoston téri plébániára megy majd. Az úgynevezett Intercity-professzoroknak (vagyis a Budapestről Pécsre járóknak) ugyanis az utóbbi években az egyetem már nem tud szállást fizetni. Stirling Jánosnak Báthory László plébános ajánlotta föl az üresen álló káplán-lakást. Ő örömmel elfogadta, és bekvártélyozott. Mint mondja, képtelen lenne a vonatról belépni a tanterembe, a felkészüléshez szüksége van az így elnyert nyugalomra. Ahogy minderről beszél, egyre inkább meggyőződésemmé válik, hogy nagyon is jellemző rá ez a szállásfoglalás.

S. J.: – Vass Gereben gyűjteményében találtam egy bűbajos anekdotát. Valaki borzasztóan dicsekedett elhunyt fölmenőivel. Ekkor a társaságban, ahol a tiráda elhangzott, egy rezignált hang megjegyezte, hogy aki ennyire hivalkodik a már meghalt őseivel, leginkább a krumplihoz hasonlít, mert a java annak is a föld alatt van. Tehát inkább csak egy állapotként rögzítsük, hogy a nagyapám és a nagybátyám a Magyar Tudományos Akadémia tagjai voltak. Nagyapám állatorvos volt, elképesztő munkabírásu ember. Egy fedél alatt laktunk, egy lakásban. Az övé volt a legbelső szoba. Nem lehetett hozzá csak úgy bemeni, hogy szia, nagypapa, és ott kotorászni. Haptákba kellett vágnom magam. Szerette a poroszos nevelési elveket. A nagybátyám, anyám öccse a római kort kutató régész volt. Úgy tudom, hogy az akadémia történetében az, hogy apa és fia egyszerre legyenek rendes tagok, mindössze kétszer fordult elő rajtuk kívül: Vámbéry Árminnál és Rusztemnél valamint Eötvös Józsefnél és Lórándnál. Elég nyomasztó volt tehát a családi háttér.

Sz. K. I.: – *Egy régebbi interjújában mégis szerencsésnek nevezte magát a gyerekkora miatt.*

– Nagyon szigorú nevelésben részesültem. Majdhogynem könyörtelen szigorral kezelték. Ugyanakkor olyan lakás vett körül, amelyben, ha például a rómaiakról tanultunk, ott volt kétszáz római kori váza és egy négyezer darabos numizmatikai gyűjtemény azokból az időkből. De ha biológiából vettünk valamilyen anyagrészt, egész biztosan ahhoz is találtam valami szemléltető anyagot otthon. Minden hallatlanul érdekelt. Ennek persze volt jó oldala, de rossz is. A bizonyítványom elég vegyes képet mutatott. Mindig azt tanultam, amit éppen szerettem. Soha nem voltam eminens tanuló, de kezdtem észrevenni, hogy vannak határterületek, amiket az iskolában nem tanítanak. A gimnázium végére el sem tudtam volna képzelni a pályámat másképpen, mint hogy tudományos munkára adjam a fejem. Például hogy tervezőmérnök legyek, az sehogy sem konveniólt nekem. Nem akartam állatorvos sem lenni, bár a nagyapám mellett apám és anyám is az volt. Ugyanakkor hallatlanul érdekelt például a népi kultúra vagy a Római Birodalom felépítése, közigazgatása és a hit kérdése. De ez is elég sajátosan. Szent Bernát mondta a XII. században – elég meredek mondas volt ez annak idején, szép, hogy megúsza épségben –, hogy a teremtő Isten nagyságát hamarabb megismertem az erdőből, mint a szent könyvekből. És ez, úgy mondhatnám, hobbi szinten, a mai napig elkísér. Máig bűvárokodom a természet-tudomány kultúrtörténetében és a különböző kultúrákban, hogy Istent miképpen keresik, és hogyan próbálnak meg vele kapcsolatot teremteni.

– *Ez a sokirányú érdeklődés miért épp a Kertészeti Egyetemre vitte?*

– Az számomra kész csapás volt. A család eldöntötte, hogy úgysem vennének fel máshova, legjobb lesz, ha oda jelentkezem, tájépitészeti- és kertművészeti szakra. Pontosabban egy kedves, régi vágású professzor, bizonyos Probocskay Endre tanácsolta ezt a nagyapámnak, mondván: oda minden hülyét felvesznek. Rajzolni elég jól tudtam, menni fog, gondolták. Nem is sejtettem, hogy ilyen szakma létezik. Ne felejtsem el, hogy a hetvenes években járunk, de még Liszenkót és Lepesinszkáját tanítottak, Micsurin pedig maga volt a félisten. Ma mindenki nevet rajta... Szerencse a szerencsétlenségben,

hogy az utolsó években egyéni levelezőként már járhattam az ELTE történelem–művészettörténet szakára. Ezt leszámítva azonban elfecsérelt időszak volt. Végiggyöttrődtem az öt évet. Fizikai fájdalmat éreztem, amikor újabb és újabb műszaki rajzokat kellett gyártanom éjszakákig, és nem tudtam eleget olvasni. Talán egyetlen haszna volt a sok kínlódásnak: ott éreztem rá a növényrendszertanra és a botanikára. De a diplomaosztómra például már nem mentem el.

– *A szülei hogy tűrték mindezt?*

– Gondolhatja! Nagy megdöbbenéssel. Végzés után pedig rám ijesztettek, hogy ha nem találok hamar munkát, közveszélyes munkakerülőként még bajba is kerülhetek. Így életemben először a Fővárosi Kertészeti Vállalatnál voltam állományban. Azt hiszem, valami sportpálya szegélykövezése lett volna a dolgunk. Művezetői szerepkörben tetszelegtem, egy lepusztult lakókocsiban, bűdös gumicsizmák között. De nem tartott sokáig, hála Istennek. Két nap után váltottam. Ugyanis valaki szólta, hogy a Természettudományi Múzeumba keresnek tudománytörténészt. Több se kellett, jelentkeztem, fölvettek. Azt hiszem, végre a helyemre kerültem. Balogh János akadémikust ott ismertem meg, ragyogó zoológusokkal kerültem kapcsolatba, és sorolhatnám. A múzeumi közegben azért éreztem nagyon jól magam, mert a négy fal könyvekkel és olyan kéziratokkal vett körbe, amelyek közelébe földi halandó tán sosem jut. Természetesen el kellett végezni a napi favágó munkát, a leltározást, címleírásokat, egyebeket, de amikor kész volt, kinyílt a világ. Például ott találkoztam először Kossuth Lajos herbáriumával. Kossuthról kevesen tudják, hogy az emigráció éveiben mániákusan foglalkozott botanikával. Még hozzá profi módon, olyannyira, hogy elneveztek róla virágfajtát is. A herbárium ma teljes épségében a múzeum növénytárában található.

– *Ez nagyon érdekes, mondana még ilyen példát?*

– Ott voltak azok az iratanyagok, amelyből elkezdtem kutatni a Diószegi Sámuel–Fazekas Mihály-féle fűvészkönyv eredetét. Ez volt az első magyar határozókönyv, amely Linné szerint született. Külön érdekessége, hogy ez a Fazekas Mihály ugyanaz a Fazekas Mihály, aki a *Lúdas Matyit* írta. Megtaláltam Diószegi röpiratát, amelyben felszólította a nemzet nagyjait, hogy segítsenek magyarítani a növények nevét. Elképesztő agyrémek születtek, mint, mondjuk, a *szigorál* vagy a *tiüremplik*. És akkor foglalkoztatni kezdett, hogy vajon miért nem törődik senki a kertművészet kultúrtörténetével? Például szecessziós kertművészet nincs. De akkor milyen kertművészetről beszélhettünk a szecesszió korában Magyarországon? Na, ebből a témából született a doktori disszertációm. Milyen összefüggések lehettek a millennium, Budapest fejlődése és a parkok kialakulása között, hogy formálódott a Balaton-kultusz, hogy jelent meg a tópart falusi kertjeiben az urbánus ízlés satöbbi.

– *Doktori címének védelme 1980-ban volt. De közben ön váltott. Miért?*

– Igen, akkor már a Néprajzi Múzeumban dolgoztam. Nagyon tudatosan találtam ki magamnak a helyet, mert hibridizálni szerettem volna a Baross utcában szerzett ismereteket a Kossuth tériekkel. Szabó László professzorral, aki most Pécsen a Növénytani Tanszék vezetője, végzettségét tekintve egyébként gyógyszerész, etnobotanikai kutatásokba kezdünk, és elsősorban a népi gyógynövényismeretek területét vizsgáltuk. Ez is olyan kérdéskör, amellyel egy bölcsészkaron végzett, mondjuk úgy, steril néprajzos növénytani, farmakológiai ismeretek nélkül nehezen boldogul. Könyv is született ebből. Talán ennek volt köszönhető, hogy akkoriban az Orvostörténelmi Társaság vezetőségi tagjának választottak.

– *Ekkor kapott akadémiai ösztöndíjat is, ha jól tudom.*

– Az már nem volt szoros összefüggésben mindezzel. A pályázatot a XVI–XVII. századi magyar kertek, illetve az európai kölcsönhatások kutatásának témájával nyertem. Azt szerettem volna bizonyítani, hogy a török hódoltság kora, amelyet oly nagyon egyoldalú-

an állítottak be nálunk, valójában nem szüntette meg az európai, elsősorban az itáliai kapcsolatokat, a kulturális vérkeringést. Teljesen feldolgozatlan levéltári anyagokból így született meg a kandidátusi értekezésem. Később némileg átalakított tartalommal megjelent könyv alakban, amit aztán a Kertészeti Egyetemen tankönyvként is előírtak. Más kérdés, hogy a hallgatók vajon kezükbe vették-e valaha? Mint egyetemi tanár, ilyen ügyekben néha szkeptikus vagyok...

– Végül a Kertészeti Egyetemen kötött ki megint.

– Elkezdtem taníttatni. Bevezettem azt a stúdiumot, amely a kertművészet kultúrtörténetét taglalta. Hogy ne csak azt lássa a diák, hogy itt egy bokor, ott egy fa, hanem azt is, hogyan ágyazódik be mindez az európai gondolkodás rendszerébe, hogyan kapcsolható össze például a művészettörténettel. A reneszánsz, a barokk idejében, mondjuk. Annyiban is szerencsém volt, hogy senki a kollégák közül nem érezte úgy, belegázolnék a területébe. Nem voltak tehát haragosaim, és féltékenységről sem beszélhettünk.

– Talán nem túlzás azt állítanom, hogy élete fő műve egy ekkoriban formálódó lexikon lett.

– A kiinduló ötlet nem az enyém volt, hanem a nagybátyámé. Aki pedig nem tudta megkülönböztetni az egyszikű növényeket a kétszikűektől. Megjegyzem, ez egy általános iskolás gyermeknél probléma, de egy akadémikusnál nem... Szóval, a nagybátyám hívta fel a figyelmem Pannónia különleges helyzetére. Tudniillik Pannónia a Római Birodalom számára nem volt túlzottan érdekes tartomány. Elfoglalásának is inkább csak geopolitikai okai voltak. Semmiféle ásványkincssel vagy komolyabb exportcikkkel nem rendelkezett. Még a borairól is elég lesajnálóan nyilatkoztak az itáliaiak. De egy helyütt, Pliniusnál mégis szerepelt valami növény, amelynek meghatározására biztatott a nagybátyám, merthogy a Linné óta elterjedt nevek között ismeretlennek számított. *Saliuncának* hívták egyébként. Nekiestem, és elkezdtem a szinonimák után kutatni. Azt próbáltam kideríteni, hogy kinél fordul elő még ez a növény. Plinius a mai Burgenland területére tette lelőhelyeit, és beszámolt róla, hogy nyugtatónak használták, s hogy Pannónia exportálta mint egyedüli becses kiviteli terméket. Végül megfejtettem, hogy egy *valeriána-féléről* van szó, vagyis egyfajta macskagyökér a *saliunca*. Ekkor támadt az az ötletem, hogy előveszem az antik szerzőket, és nem az *s* betűnél, hanem az *a*-nál kezdem a vizsgálódást. Nekiálltam, és tizennyolc éven át dolgoztam rajta. E munka nyomán állt össze a négykötetes lexikon.

– Ezzel találkozhattam Bolognában, ugye?

– A könyvtárban, igen. Mert volt nyolcvanezer forintjuk, hogy megvegyék.

– Önnek nincs példánya belőle?

– De, egy van a számítógépemben, mert közben az ókeresztény egyházatyákat is hozzádolgoztam. Így duplájára nőtt az anyag. Épp csak kiadót kellene találni hozzá. A „csak” itt hangsúlyozottan idézőjelben értendő.

– Milyen volt a lexikon fogadtatása?

– Rendkívül vegyes. Volt olyan recenzens, aki azt írta, hogy semmi szükség egy ilyen marhaságra, más pedig egyenesen történelmi jelentőségűnek, a világon egyedülálló kultúrkincsnek nevezte. Olyan vélemény is őrzök, talán erre vagyok a legbüszkébb, amelyik egyszerűen mértékadónak találta. Általánosságban azt mondhatom, hogy amit ebben a lexikonban leírok, azt ma már az egész világon elfogadják, mert szövegkörnyezetet közölök a definíciók mellett, sőt hivatkozásokat is. Máig negyvenkilenc ország vette meg.

– A kötetek megjelenésével szinte egyidejűleg eltávolították a Kertészeti Egyetemről. Erről akar beszélni?

– Csak egészen röviden. Egy kandidátusi disszertációnak nevezett fércmű körül robbant ki a vita köztem és a főnökeim között. Az opponensi véleményemet végül nem is engedték fölolvasni. Döbbenetesen primitív színvonalú dolgozat volt, olyan kijelentéseket tartalmazott például, hogy Nagyvárad Erdély fővárosa. Vagy hogy Zsámboki János, a

nagy humanista Hunyadi Mátyás kortársa. Vagy hogy a fokhagyma, amit kétezeröttszáz éve ismerünk, az 1400-as években került be Európába. És így tovább. Nem tudtam elfogadni ezt az értekezést, és ennek végül az lett a következménye, hogy az állásomat felmondták. Nem szeretném hosszan ragozni, úgy rúgtak ki, hogy végkielégítést sem kaptam, és még a zárat is kicserélték a szobám ajtaján. A hallgatók, akik között nagyon népszerű voltam, petícióval fordultak a rektorhoz, ám ennek sem lett különösebb hatása.

– *Professzor úr, hogy viselte a történeteket?*

– Otthon ültem, teljes depresszióban, és telefonálgattam összevissza, hol tudnék állást találni. A felzúdulásnak végül az lett az eredménye, hogy az akkori köztársasági elnök fülébe is eljutott a törvénytelenység híre. Göncz Árpád a hivatalán keresztül azt tanácsolta, hogy keressem fel a pécsi egyetemet. Ez a telefon hozott össze Tóth József akkori rektorral, aki végtelenül kedves volt, és állást kínált. Először, úgy tapasztaltam, némi gyanakvással fogadtak, tudom, hogy még gúnyolódás tárgyát is képeztem, mondván: mit keres egy kertészmérnök a tanárképző intézetben. Hozzáteszem, nem is ez a végzettségem. Hanem amikor a habilitációm egy éven belül sikerült, a helyzetem stabilizálódott. Jól érzem itt magam, és most már másképp el sem tudnám képzelni az életemet.

– *Sokan arra panaszkodnak manapság, hogy a hallgatói létszám növekedésével a színvonal csökkenni látszik. Mit érzel ebből?*

– Világjelenség ez, és nyilvánvaló, hogy nálunk is amerikanizálódik a felsőoktatás. De mindig van jó néhány olyan hallgató, akiket tovább lehet terelgetni. Megjegyzem: időközben fejlődött a tanszék, ma már Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszéknek hívjuk. Igen nagy élvezetet jelent, hogy megpróbálok olyan feladatokat kitalálni a hallgatóknak, amelyek szembesítik őket az oktatás hiányosságaival. A mai iskolarendszerben ugyanis fontos dolgokat nem vagy rosszul tanulnak meg a gyerekek. Megdöbbentő többek között, hogy milyen alacsony a zenei vagy a vizuális kultúránk. A kisgyerekek még élvezettel rajzolnak, aztán bekerülnek az órákra, amelyeknek az volna a küldetésük, hogy a megszerzett tudást csiszolják. Ehhez képest mi történik? A legtöbb felnőtt megreked a gyerekkor szintjén, és örökre elveszik a hajlandóságát attól, hogy, teszem fel, a maga kedvére fessen egy akvarellt. De hasonló a helyzet az irodalomtanításban is. Nem állítom, hogy mindenkinek kötetekkel kéne ostromolnia a kiadókat! De mégiscsak furcsa, hogy az a gyerek, aki a pad alatt sutttyomban verset ír a szerelmének, pár év múltán már nem is gondol arra, hogy, mondjuk, a társasága szórakoztatására papírra vessen akár csak egy hexametert.

Nagyon hiányolom még, hogy az ide jelentkező fiatalok etikai, erkölcsi értelemben nincsenek úgy felvértezve, hogy az iskolai oktatásba kikerülve helyes válaszokat adjanak, egyebek között, az abortusz, az eutanázia, az előítéletek, az áltudományok, az antiszemitizmus, a génmanipuláció, a cigányok megkülönböztetésének kérdéseire. Tehát a *Bevezetés a pedagógiába* című kurzus során ilyenekről is vitatkozunk a hallgatókkal.

– *Nagyon szívesen bocsátkozik vitákba, ugye?*

– Provokálom őket, igen. Nincs annál izgalmasabb, mint szóváltások, eszmecserék során tornáztatni az agyat, csiszolni a gondolatokat. És az ember tényleg mindenkitől tanulhat. A diákoktól az akadémiai székfoglalókig azért hallgatom olyan élvezettel sokak előadását, mert az ember kicsivel több lesz általuk.

– *Ha már szóba hozta: hogy lett professzor úr a Szent István Akadémia főtítkára?*

– Tudjuk, hogy Magyarországon három ekvivalens akadémia van, az MTA, a Szent István és a Széchenyi. A Szent Istvánt Csernoch János hercegprímás alapította 1915-ben. Olyan tagjai voltak, mint Eötvös Lóránd, Berze Nagy János, Bajza József, Hóman Bálint, Lóczy Lajos, Prohászka Ottokár, Teleki Pál, Szekfű Gyula. Bármilyen éber volt az ÁVH, az ötvenes években, amikor minden hasonló intézményt elfojtottak, a Szent István Akadémiát elmulasztották megszüntetni. Valahogy kimaradt. Viszont a tetszhalál állapotba bekövetkezett, és több kísérlet ellenére sem a nyolcvanas évek közepén, sem a rendszer-

változás után nem sikerült életet lehelni beléje. 1997-ben találkoztam Horváth Adolf Olivérrel, aki mindvégig tag maradt, és megint szóba került az újjászervezés. Erdő Péterrel mint nemzetközileg is elismert egyházjogással ekkor kezdtük kánonjogilag rendbe tenni az ügyet, és elkészítettük az alapszabályt. Paskai László bíboros vállalta a fővédnökséget és így tovább. Valami tehát elindult. Mára ott tartunk, hogy ami a rendes tagokat illeti, a nyolcvanfős zárt létszámot jószerevel feltöltöttük, rendezvényeink, kiadványaink vannak, a tagság aktív, és újabb székfoglalóra kell hamarosan postáznom a meghívókat.

– *A szervezet rövid történetét most vázolta, de a kérdésekre nem válaszolt.*

– Ja, hogy miként lettem én a borítékoló ember? Nagyon egyszerűen. Amikor arra került sor, hogy tisztségviselőket kellett választanunk, Bolberitz Pál professzor lett az elnök, engem pedig megisztelt a tagság azzal, hogy a főtitkári székbe emelt. Egyébként talán az újjászervezés során végzett rengeteg munka elismerése az is, hogy a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend tagja lehetek.

– *Az életrajzában, a kitüntetései között leltem rá erre a címére. De miről van szó tulajdonképpen?*

– Ez egy közvetlenül vatikáni irányítás alá tartozó világi szerzetesrend, ahová nem lehet belépni. Ide legfeljebb meghívhatják az embert. IX. Pius pápa az 1870-es években újjította fel ezt a rendet. Célja, hogy a szentföldi népek megbékélését elősegítse. Köztünk szólva, ez eléggé reménytelen ügynek tűnik... Emellett karitatív feladatai vannak elsősorban. Közel ötven helytartósága van a világ legkülönbözőbb országaiban, így nálunk is. A rend működteti például a betlehem-i egyetemet, s emellett majd' száz szakoktatási intézményt, gimnáziumot, öregek otthonát, óvodát visz. Tehát elsősorban szociális és oktatási intézmények vannak a tulajdonában. Emellett közvetítő szerepe is van, hiszen a Vatikánnak és Izraelnek nincs diplomáciai kapcsolata.

– *Több hasonló is létezik a világban?*

– Még egy van, amely egyházi elismeréssel bír: a jeruzsálemi Szent Jánosról elnevezett Rodoszi és Máltai Ispótyalos Lovagrend, röviden a máltai. De látni kell, hogy ez inkább megtiszteltetés számomra, semmint feladat.

– *Munkájának egy a kívülálló számára lényegesnek tűnő szeletét nem érintettük még, s ezek a helytörténeti kutatások. Mi vitte Somogy megyébe, hogy a falvak történetét tanulmányozza?*

– Ezeket a köteteket boldogult emlékü Antall Józseffel találtuk ki, még akkor, amikor az Orvostörténeti Múzeum igazgatója volt. A legsikeresebb ilyen munkánk talán Kötcsé nagymonográfiája lett. Ez a község Szárszótól délre, a Balatontól hat kilométerre fekszik. Szerintem Somogy megye egyik legszebb települése. A könyv formátuma A4-es, terjedelme kilencszáz oldal, tömege négy kilogramm. Mindez nem érdem vagy önmagában nem lenne érdem, de remélhetőleg jelzi a munka nagyságát. Huszonhárom szerzőtársam közreműködött benne, és megadatott, hogy én lehettem a szerkesztő. Megtiszteltetés volt, hogy Esterházy Péter utóbb egy teljes oldalt szentelt a kötetnek az *Élet és Irodalomban*.

– *Érdekes megfigyelní, hogy a Balaton milyen jelentős szerepet tölt be az életében. Honnan a vonzódás?*

– Családunk elég régóta kötődik a tóhoz és környékéhez. Nagypám vett annak idején Balatonöszdön telket, és nagyon szép házat emelt rá. Aztán, még Rákosiék alatt, az egész területet államosították. Később oda épült a kormányüdülő. De ami a lényeg, hogy a nagypám átvételi elismervényt sem kapott a házáról. Sőt, még 1958-ban is jött egy felhívás, hogy rendezze végre a villanyszámláját. Ekkor begurult, és írt az Elnöki Tanács elnökének egy levelet. Sok reményt nem fűzött hozzá, de talán gondolták, mégiscsak az MTA alelnöke, Kossuth-díjas, akadémikus, adtak hát neki egy másik állami ingatlant, nevére szóló használati joggal, Szemesen. Meglehetősen lerobbant épület volt, de az évek alatt komfortossá tettük. Na, ott lakom most én.

– *Végezetül térjünk vissza a tudományos munkához! Mi a programja az elkövetkezendő évekre?*

– A lexikon adathalmazza önként kínálja a lehetőséget, hogy kiválogassak egy-két növényt, amelyek alaposabb kultúrtörténeti körbejárása különös izgalmat tartogat.

– *Említsen ilyen!*

– A császári gyógyszerészetben bukkanhatunk ilyenekre. Az antik patikusok nem tudhatták, hogy léteznek baktériumok. Egyes növények antibakteriális hatását mégis felismerték. Vagy vegyük a tömjént! Hallatlanul érdekes a kultúrtörténete! Nemcsak füstölőszer volt, hanem lovak gyógyítására is használták és így tovább. Sokkal többet érdemelne, mint hogy csak egy szócikk legyen a lexikonban. Ez volna tehát a vizsgálódás egyik terepe. A másik, ami borzasztóan izgat, annak a kérdése, hogy vajon volna-e értelme Pannónia provincia egykori területén olyan régészeti ásatásoknak, amelyek növénymaradványok után nyomoznak? Tudniillik, ha a tudományos kutatás megerősítené a feltételezéseimet, a hazai szőlőkultúra történetének jobb megismeréséig is eljuthatnánk. A régészhallgatóknak tartok speciális kollégiumot a régészeti növénytan és a történeti ökológia témaköréből, és őket is igyekszem bevonni ebbe a gondolati világba. Külföldön ennek a tudományos területnek fantasztikus irodalma van, és az ásatások csodálatos eredményeket hoztak Portugáliában és Franciaországban. Pompejiről nem is beszélve. De nálunk ezzel nem foglalkozik senki. Pedig meggyőződésem, hogy, mondjuk, Szabadbattyán környékén kerteknek kellett lenniük. Tehát az elkövetkezendő körülbelül százharminc évre el tudnám magam foglalni, de nem tudom, mennyi időt ad majd a jó Isten ahhoz, hogy mindezt bizonyítani tudjam és végigvigyem.